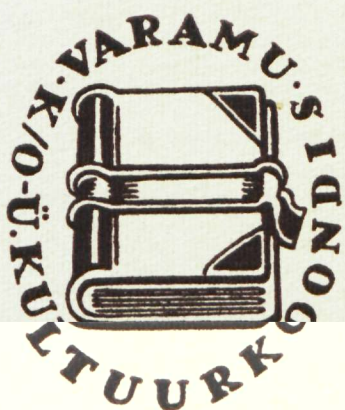

VARAMU

AR
Eesti Rahvalik
Noorsooühendus

SP_i
9651

N 1 JÕULU/NÄÄRIKUU
1937 1938

V* A* R* A* M* U

KIRJANDUSE- KUNSTI- KULTUURJ AJAKIRJ

I AASTAKÄIK

VARAMU on kirjanduse, kujutava kunsti, muusika, teatri, humanitaar- ja rakendusteaduste ning muu publitsistika alade esinduslik kuukiri. „VARAMU“ tahab koondada enda ümber kõiki nende alade silmapaistvaid loovjõude, kes pühendavad oma hinge- ja vaimujõu vaimset ja füüsiliselt tugeva Eesti ülesehitamiseks.

VARAMU väljaandjaks on K./o.-ü. „Kultuurkoondis“, kelle liikmeskonda kuuluvad silmapaistvamad esindajad kirjanduse, kujutava kunsti, teatri, muusika, humanitaar- ja rakendusteaduste ning riigi ja rahvuspoliitika aladelt.

VARAMU vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on Henrik Visnapuu. Ajakirja toimkonda kuuluvad: prof. J. Aavik, A. Adson, A. Gailit, prof. V. Paavel ja mag. A. Perandi. Õigekeelsus ja keeleline korrektuur: mag. J. Aavik ja mag. E. Tilleman.

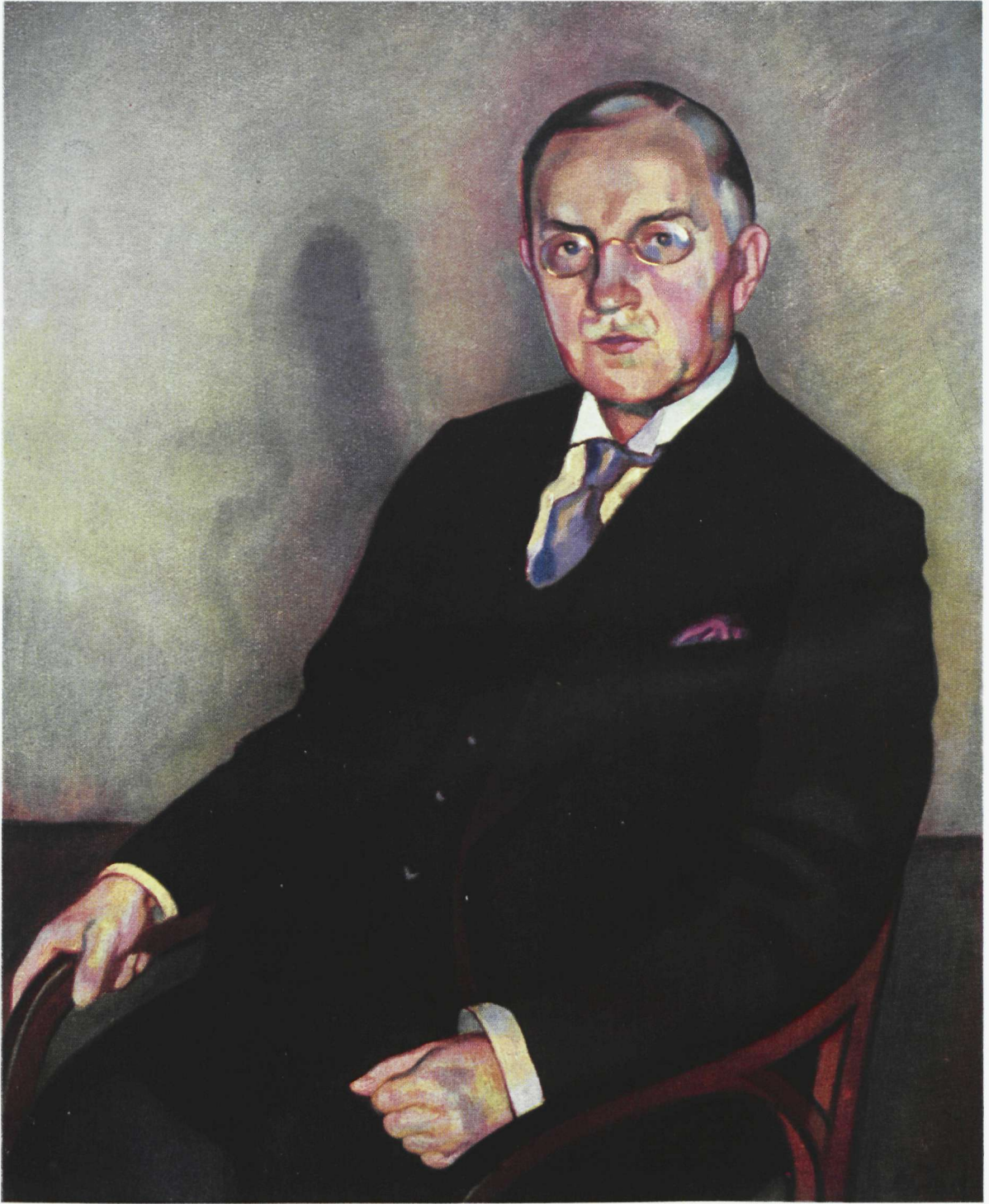
VARAMU ilmub 10 numbrit aastas, iga number vähemalt 142 lehekülge.

„VARAMU“ tellimiste vastuvõtmine on avatud. Saatke oma tellimised aadressil: „VARAMU“ talitus ja toimetus, Pärnu mnt. 28—9, Tallinn. — Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid, raamatukauplused jt.

VARAMU tellimishind pooles aastas on Kr. 7.— ja terveks aastaks Kr. 13.—. Üksiknumber maksab Kr. 1.50. Tasudes mele posti jooksvale arvele nr. 473 Kr. 3.— loeme Teid poole aasta tellijaks ja Kr. 5.— tasumisel aasta-tellijaks. Poole aasta tellijail tuleb ülejääv Kr. 4.— tasuda 20-ndaks veebruariks, kuna aasta-tellijaille on võimaldatud tasuda kahes osas — 20. märtsil Kr. 5.— ja 20. sept. Kr. 3.—. Välismaa tellimised 50 prots. kallimad.

Üksiknumbrid on müügil kõigis suuremates ajakirjanduse müügi kohtades. Käesolev number on ühtlasi 1938. a. jaanuarikuu esimene number.

Toimetaja kõnetunnid on igal ärip. kl. 11—13 (välja arvatud laupäevad). Avaldamata jäänud käsikirjad saadetakse ainult siis tagasi, kui on lisatud postmargid.

Nikolai Triik: Eduard Vilde portree.

Moderato con anima

Visioon

J. Aavik

Op. 40 nr. 1

Andante misterioso

Piano

p

mf sempre portamento

p

mp 3 3 3 3

First system of a musical score in G major (one sharp). The treble clef part features a melodic line with slurs and some notes marked with an 'x'. The bass clef part provides a harmonic accompaniment with slurs and some notes marked with an 'x'. The system concludes with a double bar line.

Second system of the musical score. The treble clef part continues the melodic line with slurs and notes marked with an 'x'. The bass clef part features a more active accompaniment. The instruction *legato sempre* is written in the bass staff. The system concludes with a double bar line.

Third system of the musical score. The treble clef part continues with slurs and notes marked with an 'x'. The bass clef part continues with slurs and notes marked with an 'x'. The instruction *mf* is written in the bass staff. The system concludes with a double bar line.

Fourth system of the musical score. The treble clef part continues with slurs and notes marked with an 'x'. The bass clef part continues with slurs and notes marked with an 'x'. The system concludes with a double bar line.

Moderato con anima

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has four flats (B-flat, E-flat, A-flat, D-flat). The tempo is 'Moderato con anima'. The first measure has a dynamic marking of *mp*. The second measure has a dynamic marking of *mf*. There are accents (>) over the notes in the second and third measures of both staves.

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has four flats. The first measure has a dynamic marking of *f*. There are accents (>) over the notes in the first, second, and third measures of both staves.

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has four flats. The first measure has a dynamic marking of *mf* and a triplet of eighth notes. The second measure has a dynamic marking of *f*. There are accents (>) over the notes in the third and fourth measures of both staves.

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has four flats. The first measure has a dynamic marking of *mf*. There are accents (>) over the notes in the first, second, and third measures of both staves.

poco più mosso

sostenuto e pesante

ff

sostenuto

mp *p* *pp*

molto allargando

ppp

V * A * R * A * M * U

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI AJAKIRI

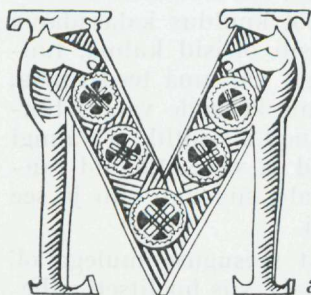
JÕULU-NÄÄRIKUU

N 1

22. XII 1937

TALLINN

Henrik Visnapuu

SÜNNISÖNAD

*Maast sest ja veest on pärit keha
ja taevatulest meie hing.
Siis tõuse tuhatkordseks eha,
käi kõrgemalle päiksering!*

*Maast sest ja rahvast meie luule
ja vaimusuurus, mõttekirg.
Kui süda annab sõna suule,
siis lõõma helelt laulupird.*

*Maa, päike sama inimsoole,
töös, tões ja ilus sama tee.
Käi kindlalt, Eesti, selle poole!
Rand ranna sõsar üle vee.*

*Maaema — helde sünnitaja,
vaim kõhkleja vaid varatu.
Vii, tee, meid kaudu päiksemaja,
täis saagu vaimuvaramu.*

*Kes võib meid keelda olla suured,
kes võib meid keelda olla hääd.
Siis tõuske merest vastsed saared,
ja sula südametest jää!*

TULEPÕLETAJA

õd muutusid pikemaks ja meri kurjemaks.

Vaikseltgi päeval jooksis kaugelt avaralt Läänemerelt suur, tea-kus tõusnud laine kaldale ja niisutas lõhnavat mujapeenart. Vaikseltgi õöl kuuldus kalasadama kohal asetsevalt karidelt lainete koha ja kalapaadid, kes öösiti otsisid külma, tuulisesse pimedusse maetud merelt enestele saaki, pidid hoolikalt valvama teed randa, kus mõnel hommikul oli mujapeenra ääres juba jääsuppi, mis käärude varjus tükis tõmbuma laiaks kinnisjää kangaks. Kuid ehkki meri oli neil õil ohtlik ja külmgigi tegi liiga, ei saadud jätta merd, nagu ei jäetud suvel kiviseid ja väheviljakaaid rannapõldegi. Kui kord oldi asunud elama sellele tuulisele paigale, siis elati siin ja see elu ei annud palju valida ilma ega merd, ja seda ei tahetudki.

Nii oli selgi külmal põhjatuule õöl mitu paati merel, sest seesuguse tuulega oli loota kilusaaki. Ja kui taevas ei annud enam valgust ega sooja, siis hoolitseti vähemalt selle eest, et kaldal oleks mõlemaid. Niipalju valgust, et laevad näeksid oma teed karide vahelt alla, ja niipalju sooja, et merelt tulijad saaksid lahti esimesest külmast.

Selle jaoks oli ehitatud võrgumajade lähedale väikesele künkale hurtsik, mida kutsuti soojaks-majaks. Sellesse tulid päeval juba varakult kokku kaugemal kui ka lähemal elavad kalurid. Siin otsiti lagedale kaardid, kui päev läks pikaks ja meri oli kahtlane — see tähendab — liiga tormine väljasõudmiseks ja vähe tormine koju-minemiseks. Siin lamati seinäärseile lavadele laotatud õlgedel pikad öötunnid, kui oli varakult tulnud merelt ja oodati hommikuvalgust, mis tuleb sügisel visalt. Siia tuldi esimesena merelt, kisti seljast märjad, tihti jäätunudki riided ja merel puiseks tõmbunud sõrmi soojendati vana kiviahju koldes, kuna sealt kustus tuli väga harvadel öödel.

Õöl, mil väljas oli külm pimedus ja kohises jääsodisse jooksev kaldaline ning kaugemal kohasid karid, talitas soojas-majas vaid üks mees. See oli Särje Juhan. Tema oli nüüd „tulepõletajaks“.

Kaua aega siin rannas polnud tulepõletajat. Keegi ei taha hakata tulepõletajaks, sest kuni veel käe sees rammu ja mees jaksab võtta aeru, viiakse võrgud vette. Minnakse ühes teistega, sest see on paha pilk vanale randlasele, kui teised sõidavad hää jutu saatel otse suurele Läänemerele — õnne katseks, ja tema peab jääma kaldale kalasadamasse nagu lind, kellel ei ole jõudu lennata teistega ühes. Ta peab ootama kaldal, mis meri näitab — õnne, õnnetust või ei kumbagi. Ometi tahaks saagitutki sõudmist, tulututki vaevanagemist tunda ise, sest nagu elu on alatud, nii tahaks seda viia lõpulegi.

Siis tehti nii, et sooja-maja tulepõletajaiks olid kalameeste kodused kordamööda. Siia kõlbasid naisedki, sest pole raske panna õhtul ahju puid ja pole raske süüdata

aknale märgutuld tursameestele ja sügisööl üles-merre sõitnud kilumeestele suurt tuld otse rannakünkale seatud posti otsa laternasse. Ometigi süütas neid tulesid harva naisekäsi, sest mis puutub meresse või ta tuledessegi, siis nagu oleksid pidanud neidki süütama meeste käed, kes tundsid merd ja ööd. Nende süüdatud tuli oli nagu julgem ja juhtivam.

Kaks aastat aga oli ranna soojas-majas kindel tulepõletaja — Särje Juhan. Tal oli kunagi üks poeg — see kadus Atlandi vetes. Tal oli tütar — see kadus ahtale kodumaale. Ta ise oleks veel suutnud võtta kätte aeru ja viia koju naisele ja ta hoole jäänud tütrele oma püütud kalu, aga siis see äkki tuli, et ta jäi aimult tulepõletajaks. Ta ütles kodus, et endal pole nagu enam isu! Et sügisene laine on nagu üle-jõu ja terviski nii teisel serval, et ei kanna hästi külma ja tormist merd. Nii ta asuski tulepõletajaks.

Ta küttis sooja-maja ahju, ajas laudseil pikutavate meestega juttu kodusest ja võõrast merest. Ta süütas parajal ajal kohe parajad juhitud ja iga paat andis talle osa oma kaladest. Enamasti anti talle vari-räimeid, neid, mis võrkudest olid pudenenud paadi põhjale ja ei tunnud oma peremeest. Ning samuti andsid tursamehed talle osa omast saagist ja rand oli rahul ja näis, et oli rahul Särje Juhangi.

— Mis sinul viga. Ons sul vaja ilma-aja ette minna — kala saad kuival kätte. Rahulik olemine! ütles vahel üks-teine.

— Kui surisärk seljas, siis veel rahulikum. Aga kes seda tahab... Pomises ta ütlejale ja jäi sõnaahtraks.

— Mis sa's veel tahaksid? küsiti.

— Kus see taga ajada! Ning pole see sinumehe andagi, ümises, ja jäi vahtima tulle. Selles ta küpsetas enesele kartuleid ja selles ta soris vana söetunud pahlaga, kui istus soojas-majas, kuid hulga oma öödest oli ta väljas pimeduses kohava mere ääres, olgu siis kalasadamas, kus pidi käsil kobama paatide serva või tuleposti all, kust langes nõrk valguselaik alati rahutule, piiritule merele...

Nii ta istus selgi ööl. Istus, tuleleek punamas palgel, teibaots põlemas söekuhjas. Ja kui oli ohanud, süganud habet ja lükanud käeseljaga üle kõhnade põskede, hallika habeme ja raskete kulmude, läks välja tuulisesse pimedusse. Samal ajal kuulus eemalt pimedusest aerude ühtlast klõbinat, mis igakord tegi ärevaks: säääl nad nüüd mõõdavad teed ranna poole — neli sõudjat ja vana roolimees. Säääl nad tulevad. Nad on olnud merel. Nende teada on, mida nad toovad. Ja tema, otsekui surnud asi, on säääl ootamas, teiste tarbeks!

— Selge tuli on sul täna, Juhan, üteldi, kui vanamehe hall kogu paistis tuleposti alt.

— Hea pimedus. Pole udu ega muud! Tuli paistab hästi läbi, arvas Juhan.

— Hästi paistab. Ja hästi saime kalagi. Tule, pista ka käed külge, kutsuti teda paati tõmbama.

Ta kuulis, kuidas paat kopsatas vastu aluspuid. Ta kuulis laine kaldalejooksmise pahina vahel säärsaabaste sulistamist pimedas vees. Ta oli ka alati pannud käed parda külge ja kiskunud paati ülespoole, kuid see oli Mardivälja Aadu paat. Ta oli ise sõitnud selles paadis. Ta oli vana mees ja tundis merd. Ta oleks ise võinud olla selle paadi roolirandme hoidja, aga ta polnud. Nojah, Aadu oli paadijuht ja ta ei juhtinud seda halvasti vaikselt ööl ega tormiski, kuid Toomas ei läinud kunagi tema paadi juure appi. Ta seisis tuleposti all ja kuulas teiste juttu, et on neil kõik hästi või kuidas? Kuid ta ei läinud ligi ega läinudki. Ta ise teadis seda ja tundis, et ei lähe, kuid teised nagu ei märganudki, sest vahel ta aitas mõnda laeva tõmmata kaldale, vahel seisis eemal — kus see pimeduses siin jagada...

Esimesele paadile järgnes teisi. Tulijad kogunesid sooja-majasse, võtsid seljast päälisriided, et lasta soojust „särgi alla“. Küsiti, kas on kalavastalisi, sest vahel tuldi metsaküladest randa viinapudelitega ja siis olid merelt tulijate käed kodust hommikuks randa tulnud oma-majaliste vastuseismisest ja keelvatest sõnadest hoolimata väga lahked. Jumalukene, ega need ole omad kalad! Mere kalad ja mere külmgid kontides. Eks kalad pea siis lunastama viinagi ja säääl on asjata kellelgi tulla jutuga, sest merelt tulnud mees ei taha minna teise näidatud teed, vaid teeb oma-tahtsi...

Sel hommikul polnud kalavastalisi. Kaugemalt ja lähemalt tulid kodused vabuaeda ja sooja-majasegi. See oli hommikuhakuks rahvast täis nagu toos tikke. Kuid siis, kui meri tõmbus kahkjaks, kui tuli kustutati postilt ja hall, jääsodine meri, must mujapeenar ja valgeid harjakesi heitvad lained hakkasid paistma aegamisi õhenevast hämarikust, jäeti soe-maja sootuks maha. Külmunud, tardunud võrgud tõsteti õlgadele ja kanti vabude alla. Säääl valati osa neist veega üle, et teha nad painduvaks, ja veeti siis kiiresti vabudele, ja varsti noppisid väledad käed tallatud maale hõbedasi kalakuhje.

Kui töö oli täies hoos, nägi Juhan võrgumajade vahelt Mardivälja Aadu laevadelt tulnud poja Riku laiakarvalist soome-mütsi ning seetaga, jah — seetaga tuli tema hoolealune, ta oma kadunud tütre isatu tütar Liise, midagi hallis rätikus.

— Äh, ümises ja virutas puutüki, mida kavatses viia sooja-majasse õhtuseks kütiks, vastu tsingivärvi hallast kaetud rannakive. Sülgas, pühkis üle habeme ja, kiskunud mütsi hästi ninale, vaatas selle noka alt, kuidas Mardivälja Riku lai, naerev pale pöördus ühe ja teise poole. Ta võib naerda, oma suu... Aga kui ta läks oma isa vabuderea poole, nõjatuse Liise võrgumaja nurga vastu, naeris ja vaatas talle järele; see sundis uuesti sülgamma ja ümisesema.

— Küll nad ka saavad end teineteise sabasse, ütles ja ta pilk oli tige.

Ta oli sellest kuulnud ennegi ühte ja teist.

— Või see tüdruk hakkab juba sedasi? Ka ema moodi, ütles koduski, ehkki ta ei tahtnud ütelda Liise ema kohta pooltki sõna, sest palju mis juhtub. Aga kui nüüd seda noort oli vaja õpetada ja lüüagi — ega ta saa ütelda talle nii otse kurja sõna ega tõsta kätt, sest on oma ja armas ja vanaduse rõõmuks... Aga ütelda halvasti kellestki teisest, et ta kuuleb ja saab aru! Ja Liise sai aru ning ta pale õhetas ja silmad vahtisid põrandat.

— Tahab ikkagi, aga ei julge, arvas siis Juhan. Aga kui ta ei julge, siis nende vahel ei tulegi midagi ja kui nende vahel ei tule midagi, on vanamehegi süda rahul...

— Kui see Riku jälle tõsitsi? Mardiväljale peret vaja... ütles teistpidi mõtlev naine kodus pliidi ja katelde poole, nagu kõneldes endaga.

— See see kõige hullem, ümises vanamees ning mõlles, et kuidas saaks tütre-tütre armsa näokese ja pehmed silmad toimetada kuhugi kaugemale neist paigust, kuni Riku läheb jälle merele. Sest Riku oli mees üle küla ja seesuguse külge jääb tüdruk varsti nagu õnge otsa. Ta tuli väljast ja isegi rahadega. Oli kuulda, et ostab isale Rannavälja koha juure kare ja laseb tõmmata traktoriga üles. See koht oli karva-kasvamise teel ja Särjelt sinna minna oleks olnud uhke tee. Kuid vana Juhan arvas, et see on see kõige halvem. Ning kõige halvem on veel see, kui poiss ise hakkab ka veel tõsitsi Liise külge, sest millega sa siis hoiad neid teineteisest? Kalad saavad meres kokku, sipelgad rohus... Küllap need siis ka juba kuidagi...

— Hei! No, kasvatad säääl enesele juured alla või? hüüdis vabuaia poole, kus tüdruk ikka veel naeratas Mardivälja Riku poole.

Liise ehmus pisut. Siis kohendas kiiresti kompsu käe otsas ja ruttas vabuderea ja kalakuhjade vahetsi sooja-maja juure. Vaevalt olid mõlemad üle kõrge läve, kui

õhetav tütarlaps juba mähkis hallist rätikust välja kartulikausi ja küpsetatud räimed.

— Tulid neid tooma? küsis Juhan, sest kalu oleks ta võinud küpsetada ju siingi.

— Ema saatis! ütles Liise, sest nii kutsus ta oma vanaema.

— Nojah, saatis... ning vanamees pani peo kartulitele. Siis sügas habet, vilksas vaadata ahju nurgas seisva tütarlapse poole ja lisas:

— Saatis, saatis, jah. Ning mis maad-paigad sa nendega läbi käisid?...

Liise pisut pelglik silmapaar tõusis vanaisa kulmudeni. Kuidas ta teadis? Jah, nad tulid Rikuga kõveriti. Nad arvasid, et randa minna on veel vara. Aga kui Juhan nüüd oli täies söögihoos ja näris mõttlikult räimeid ja kooris kartuleid, arvas Liise, et see küsimus jääb sekssamaks, vanamees aga ütles:

— Sa oled nad käinud üsna päris külmaks...

Nojah, need olid kuumad ja aurasid, kui ema pani nad kaussi ja ta tuli pooljoostes õuest. Kuid siis, rannateel said nad kokku ja Riku hakkas küsima... Mis ta kõneles? Ning juba olid tüdruku mõtted sellel, mis nad olid kõnelnud.

— Ma lähen... appi kalu noppima, ütles siis, kohendas kiiresti vana palitu nõöpe koomale ja lipsas äkki kui lendu tõusev pöösaslind üle kõrge läve. Vanamees jäi üksinda sooja-majasse, nuga püsti peos ja pool räimest näpu vahel. Ta vaatas suletud ukse poole ja kaugemale ta enam oma söögiga ei saanudki.

Vabuaila aga arenes vali jutt. Pipardatud nalju heideti vabureast teise. Mehed muigasid ja vaatasid ringi, kas on naerjaid, ja naised lõkerdasid. Ja vankritele tõseti vakatäied kalu.

Liise oli aidanud võrkudest kalu noppida mitmel mehel. See oli ikka nii, et kui tulepõletajal oli aega või tema perest oli homnikul keegi rannas, siis aitas ta noppida kõigil, sest ta oli kõigi juures osaline. Nüüd olid tulepõletaja kalad eraldatud võrgumajade ette kuhjakestesse, iga paadi päält oma osa, ja kui vanamees tuli sooja-majast, hakkas ta neid vaikselt kotti tõstma. Siis jooksis Liise jaole ja sealt päälle hoidis Juhan vaid koti suud, kuna noored, soomustest hõbendatud sõrmed tõstsid kalu palju kiiremini.

— Liise! tuli Mardivälja Riku lähemale, endal säärsaapad kalasoomuselised, kui oleks temagi tulnud merelt.

Tüdruk lõi peatuma. Ja jälle ta naeratas, ning vanamees kihvatas:

— No, tõsta! Mis kohtu-käsk sulle toodi, et kohe seisma!...

— Ega kalad enam kuhugi jookse, naeris Riku. — Aega on!

— Mõnel on, mõnel pole. Mõnel seda aega teiste tülikski!

— Nii, et...

— Nii et... otsi enesele mujal tegemist, ütles vanamees tasakesi, kui kõneleks hoopis tühisest asjast ja ta ei tõstnud seejuures pilkugi.

— Tahtsin ainult ütelda, et meie vabude all on veel tulemehe kalu, seletas Riku.

— Mardivälja paadist?

— Mardivälja paadist jah.

— Neid on säääl üsna hulk, ümises vanamees, heites pilgu sinnapoole.

— Kuidas oli paadis, nii tuleb ka sinule.

— Nojah... Nojah, siis... Liise, too need ära!

Liise tõstis Mardivälja vabude alt kalad oma väiksemasse kotti ja heitis turjale. Juhan kohendas oma suurema koti võrgumaja muldpingile ja seadis piibu suitsema. Siis vaatas veel kord rahuliku ja ülevaatava pilguga kalasadamale, võrgumajadele ja vabuaille, tõstis koti selga ja astus haisvaid suitsukeerde seljataha jättes üle

kivise rannariba kadakate-vahelisele rajale. Liise järgnes talle paar-kolm sammu taamal ja ta puukingad rajasid rannavälja tükati hallaga kaetud rohule teistele lisaks veel ühe paari lühisammulisi jälgi.

Nende väike eluhoone asus kadakavälja taga — paari raagus õuepuu all. Siia oli tulnud aastakümnete kestel kalakotiga ja siit mindi jälle tühjalt merele. Siia oli ikka toodud oma võrkude kalu ja siia oli nagu raske tulla võõraste püütud, tulepõletaja osaks lükatud kaladega. Kuid sellega oli vanamees juba harjunud, ainult lõbusad jutud kalakoti pliidi kõrvale asetamisel olid kadunud.

Nüüd ta peatus enne, kui astus üle ukسلäve ja vaatas tagasi. Liise oli samas, osalt ta seljas oleva kalakoti varjus.

— Tea... Kas see siga on süüa saanud või? küsis, võttes vaba käega piibu suust.

— Tea... Kui ema? kahtles Liise, silmis arusaamatus, et mis see vanaisa nüüd seast?...

— Vii... anna ta kätte, käskis vanamees.

Tüdruk ei saanud aru. Mis-asjad ta pidi viima?

— Noh! ja vanaisa sõrm osutas ta kalakotilt sealauda poole.

— Kas kalad?

— Kalad, jah.

— Seale?

— Sinna, jah... Ning ära oota teist sõna enam midagi, vaid vii, ütles pisut karmimalt ja Liise läks alatasa seljataha vaadates maja külge ehitatud seapogri ukse ette.

Ukse tagant kuuldus ruigamine. Liise viivitas. Juhan äigas käega, et tehku ometi kord, mis öeldud ning sõna kuulma harjunud tütarlaps puistas hõbedased, ilusad kalad oma kotist sea moldi.

Nüüd pani vanamees käe ukselingile, pistes enne kustunud piibu tagasi suhu. Nüüd ta astub tuppa nende teiste kaladega.

— Mis mõte see's sedasi?... kuulis seljataga tüdruku häält, kuna selle üle välisläve astuv puuking klõpsatas koja kivipõrandal.

— Mõte? Et sa näeksid, lausus vanamees.

— Aga mispärast? nõudis tüdruk rabutult, kui aimaks ta juba isegi.

— Kas tahad teada ka? Noh, et need on Mardivälja kalad, ning vanamees avas ukse sooja, kodusesse tuppa.

Ta oli ikka võtnud vastu needki kalad. Sest kuidas siis teisiti — hakka sääl rannas meeste seas veel seletama ja ütleva sõnu. Oli need võtnud ikka vastu, kuid annud omalt poolt kalavastalistele või müünud ära, ning kui rannas olid ülesostjad, andis ta kalad neile. Müüa neid võis. Ja kui vahest neid tuli tuua koju, mõtles ta ikka midagi välja — kas saata Luhasaadu külasse sugulastele või kuhu. Ja tal oli väike männikäbidega köetav räimesuitsutamise ahi. Selles võis neid suitsutada ja saata linna turule, sest kala on kala. Aga oma pange ta neid ei soola, oma suhu ei võta — ei midagi sellest, mis on tulnud läbi Mardivälja Aadu peo või pudenenud ta võrgust. Taevast näeb — ta pole veel nii hädas, et peab sööma seda, mida süda ei võta. Aga et nüüd laskis nad anda seale — see tuli äkki meele. See tuli äkki Liise jaoks. Nüüd see teab...

Ta ei jäänud kauaks koju.

Hilis-sügise päevad on lühikesed. Ja põhjakaare tuul jääb õöseks vait. Tuleb külma, jääd, aga tuleb ka jälle kalaõõ ja ta läheb oma paigale. Ta vaatab, kuidas teised kannavad paatidesse võrke ja tema ei kannu. Ta vaatab, kuidas teised sõuavad kaugete tuulte mõjust rahutule merele, kuid tema ei sõua. Noh, südame kisub

siis kokku nagu — säääl sees see siis piriseb kui kärbes liimipaberil, kuid tema silub üle habeme, sügab põske ja seisab rannas. Ja siis on vaja jälle ahju kütta ja põletada juhituld, kuni hommikul tullakse kaladega.

— Ja-jah, ütles, kui oli mõne pilgu vaadanud, kuidas naine võttis ikka suure peotäie räimeid harevil sõrmede vahele. Kiiresti leidis ta nuga õige koha ning päale kiiret naksakut lendasid kalade pääd ja kehad ise pangedesse, mille külgi nükkas nurru ajav kass.

— Ja-jah, ütles uuesti ja astus ukse poole. Säält vaatas pilgu tagasi pliidi poole, siis Liisele ja ütles rahulikult:

— Nojah, sedasi need asjad on! Sedasi nad on! ning läks siis aegamisi läbi õue, avas värava ja kadus kadakate sekka. Ja Liise, kes sai aru, kuigi mitte kõigest, kumardus üsna pliidi ette, sest ta ei tahtnud näidata vanaemale, et nutab.

Tulid külmad ja kaanetasid kaldakäärud ja madalveed.

Tuli edelast tuuli ja pilvi ning langes paks kord lund rannamajade sammaldunud katustele ja kivisele rannaväljale, kaldakividele, kruusale ja kadakaile. Tee randa ei seisnud aga tallamata ja juba lumelagumise ajal tekkis valgesse, puhtasse kangasse meresaabaste raskeid, musti jälgi ning Särje Juhangi käis ringi kalasadamas ja kohendas hoolikalt neid väheseid tarbeid, mis olid soojas-majas.

— Küll nüüd oleks aeg kiskuda paadid mäele, arvasid mõned, vaadates talvisele taevale ja külmunud kaldavetele, kuid vanemad mehed teadsid, et sel merel on veel kümme tuju tagavaraks, ja vaata — seda oli märgata sügisest veest ja puulehtedest ning merelindudestki, et kas tulebki talve, mis jaksab kauaks hoida kinni siinset Läänemere serva.

— Mineval aastal müristas veel otse jõulude suus ... Toomapäeva õhtul, teati. — Müristas ja viskas rahet ... Ega's küll pikalt, aga andis märgi ära, et kui mujal-maal on küll külma ning talve, ei veel siin, suure merega käsili koos olles. Ega's sel aastalgi targemat ...

— Näha see ahvena-oimu mustadestki, et ega enne küünlakuud külma tule, teadis Särje Juhan, ja külma ei tulnudki.

Vana harjunud teed mööda pöördus tuul edelast lääne. Tuli pimedaid, pilviseid öid. Räästad nõrisesid ja lumi kadus katustelt. Meri kohas ja karidel murdusid lained. Ning kui uus kahvatu hommik kiskus kauge veevälja paljaks, nähti mõnes käärukeses vaid jäätükke, kuid suure-mere laine voogas vabalt ja tumedalt otse kaldale ja mehed pidid ruttama kalasadamasse tõmbama paate kõrgemale, sest vesi oli tõusnud, ennustades pidevat läänetuult või koguni tormi.

Paar päeva hiljem, kui jõulupühad olid vaid mõne päeva taga, viisid raskeil, rahulikel sammel astuvad mehed hallid räimevõrgud paatidesse. Meri oli küll tume ja rahutu ning külmgil oli tunda, ja väljaminek ei tulnud enne pikka kõnelemist soojas-majas. Kuid talvel on kala hinnas ja päevi valikuks vähe.

— Ega issand hakka sinu pärast kalendrit ümber tegema, üteldi kõhelejale. — Mis sa jõule-eelselt merelt tahad?

— Ega muud, kui viime võrgud välja; ega tea, kas on midagi enam tuua, kõheles Mardivälja vanamees.

— Aga toomata jälle kalad siia ei tule ... Mida siis teha? Kas läheme kodus naiste käest nõu küsima või? ütlesid merele-tahtjad.

Pilge aitab teinekord enam kui pikk, tark seletamine ja nii mõjus viimanegi lause seks, et paadid pidid minema merele. Kaugemate külade mehed puudusid, seetõttu tulid paadiliigid korraldada pisut teisiti kui ikka. Ning Mardivälja pere-

mehegi paadis puudus mees ja paadijuht arvas, et kuhu nelja mehega sellisel ööl! Kuid siis tuli abi omast kodust. Riku tuli kalasadamasse ja arvas, et ega meri teda karda ega tema merd.

— Olgu need sõnad! Aga kui seks himu — tule! kutsus vanamees.

— Tulen vaatan, kas käel on õnne, naeris poiss ja asus laeva.

Ruttu tuli pimedus üle ranna ja mere.

Tuul oli sel õhtul hooglik ja puhus loodest. Ja et tal polnud rahunõu, oli tunda sellest, et kuigi tuulehood ei olnud tugevamad, vaid koguni ehk päevasest vaiks-
mادki, olid hoogude vahed ometigi lühemad. Siis nagu vaikis tuul paariks pilguks. Noorekuu punades kustuva tera esitsi aga lendas nobe, narmendav pilvehatak ja ka-
ridelt kuuldus kasvanud koha. Kaldaveerseite kivide vastu jooksis suurmere laine
aga kõrgelt ja purunes vihase laksatusega.

— Eh, meri kogub sappi, ümises Särje Juhan selle lühida vaikuse kohta, kui läks sooja-maja uksele.

Ta ju teadis, et selle kõrgele kaldale roninud merega ja seesuguse narmendava, musta, tulisi-jalu üle taeva kihutava loodepilvega pole rahust juttugi. Ja et torm on ligidal — eks seda ütelnud need alati kasvavad lainedki ja eks seda märganud me-
releminejadki. Aga eks nad ole siin karastatud julgeiks ja eks nad tahtnud püha-
deks värskeid kalu! Nii nad katsusid sel ööl tuulte ja tormide näppude vahelt varas-
tada seda mõnda tundi, lootuses, et vahest tuulepesa ei jõua enne siia, kui paadid on tagasi sadamas.

Ta läks varakult süütama suurt postilatarnat ja keeras tulegi üsna suureks. See pidi paistma selgesti ja kaugele, sest küll merelised ruttavad loodetormi hirmul vare-
mini tagasi. Kuid varemini kui tulesüütaja ja varemini kui merel-olijad jõudis
tuulgi pärale.

Paari hetkega tõusis üles must pilvetomp.

Ta ei erinenud mustavast merest, kuid oli näha, kuidas ta kattis üksteise järele tähed. Ning küllap tal olid all sajujaladki ja nii ta loovis ligemale kui hiiglaämblik. Siis äkki lõi end tuulgi hambuli tulepõletaja kasukasse, vuhises edasi võrgumajade
vahele ning uus hoog polnud enam tuul, vaid rajahoog, milliseid tuleb sel ajal loo-
dest tihti ja äkitselt nagu püssist.

— Kiita ta pole... arvas vanamees. Sügisene laine on terav ja ta latv murdub. Vesi on sel aasta-ajal tigidam. Noh, annab meestel sõuda võrkusid välja ja ega neile jää kuiva kohta ihule.

— Ega sellepärast veel muud, mõtles ohule, ja arvates, et sooja-maja ahi peab saama hea kütmise, läks majasse ja ajas ahju uuesti puid täis.

Kuna ta küttis ahju ja keeras aknalgi asuva väikese lambi tule pikemaks, kuul-
dus mere raske koha läbi seinte. Tuulehoog vaibus hetkeks ja meri mühises. Siis sööstis tuulgi uuesti lagedale, niutsus ja ulus sooja-maja seina taga ning aknaklaa-
sile langes raskeid lööke: rahed või jäätükid, sest kui mujal sajab lund, peksab loo-
deraju siin Sørve ja Vilsandi piirimail nendega aknaid kuni sügava talveni.

Siis klõbises uks.

Vanamees tõstis kul mud: kisub see tuul sellegi lahti? Kuid üle läve tuli märg kasukahõlm, punane põsk ja sale säär. Siis suleti uks ruttu ja Liise jäi samasse seisma.

— Küll on ilm! ütles.

— Jah. Hea peremees laseb koeragi tuppa! Loode-kandi asi!...

— Ja nemad on merel!...

— Ise oma peremehed, sellepärast... Omatahtsi väljas. Ega siis ilm palju loe.

Liise tuli ahju paistesse. Ta ei ütelnud pikemalt ega küsinud, kas seesuguse hoogliku tormiga, rajuhooodega ja tigea merega ei juhtu paadihukku? Mitu aastat polnud siit rannast kadunud kedagi. Ta oli aga nende mõne aastaga sirgunud lapsest neiuks ja siis ta mäletas, nagu polekski keegi kadunud. Ja need olid ikkagi teised ööd, kui midagi juhtus. Nüüd, raske päält-tuulega nad kihutavad kalda poole. Tee on tuntud ja tuul aitab tulla. Küllap on varsti soojas-majas...

— Ega nad säääl ülal enam kaua? küsis siis, istudes ahju ette pakule ja asudes torkima tuld.

— Ülal? kordas vanamees, sest selle sõnaga mõteldi kõrg-merd, kuhu läksid raiemepaadid, kuna lähedamat vett kutsuti all-mereks.

— Ülal? Jah, mis nad säääl kauemini... Aga võrkudega. Ega nende otsast lasta enneaegu lahti. Mingu kas või elu, aga võrgud peab saama kätte. Hull ka: oled võrkude juures ja lase kalda poole, et torm... Kuidas sa hakkad tulema ja jätad vara sinna? Seepärast, jah... Eks nad suitsu saa... Aga, mis sina's?

— Ma niisama. Jooksin siia, et ükskõik, kus ma olen.

— Ükskõik, näh, lausus vanamees, sest Liise oli käinud siin muilgi õhtuil istumas ahju ees. Kuid täna ta tuli nagu hilja ja täna oli torm ning täna olid paatides mehedki teisiti. Muretseb sellepärast, et Riku on väljas?

— Kui see Riku oleks selle paadiga üksinda, siis... ta võiks minna, urises vanamees siis tulle, kuna rajuhoo lõi parajasti vastu akent ja surus sellise jõuga väikseile klaasidele, et tuli lambiski liikus.

Liise vaatas suuri silmi vanaisale.

— Võiks... minna? kordas pooli hääli ja ta käes olev kepp unus tulle ja kargas heleda leegiga põlema.

— Eh, võiks jah... Ja ma viiksin tulegi kas või teise kohta, et ta pääseks ennem teele.

Tüdruk tõmbas järsku rinna õhku täis. Kepp langes ta käest ja põles ahjusuu ees põrandal.

— Uputaksid...? kähistas ja ta silmis oli hirmu.

— Ära, jah, lausus vanamees enda ette. — Ega kahju oleks. Siis sul poleks ta pärast enam vaja nii paha ilmaga ümber joosta...

— Mis ta siis... mis ta sulle teinud on, et oled nii surma-viha täis, ja nüüd nõrgusid tüdrukul pisarad silmisse.

Vanamees vaikis ja vahtis tuld, kuni kõrv kuulis veel teise nuuksumist. Kui see vaikis ja tuul ainult ulus seina taga ja murdude kohin mühises merel, küsis:

— Sulle ta ikka üsna väärt asi, mis?

Tüdruk ei vastanud. Ja kui vanamees tõstis silmad ta poole, ei noogutanud peadki. Ta istus, õlad kokku tõmmatud, nagu oleks tal külm ja harevil sõrmed olid kõvasti ümber põlvede, nagu lind hoiab kinni oksast.

— Asi, jah, sõnas siis vanamees ise. — Aga tea, kuipalju tema sinust!

— Tema? Läheme paari... sosistas Liise.

— Isadeta-emadeta?

— Ta arvas, et saab oma kodustega hakkama.

— Ja sina? Mis sa's omadest arvad?

— Ma... ei tea.

— Aga mina tean. Sina mõtled, et jah, sedasi, et mis mul tema vastu... surma-viha. Üks katusealune, see Mardivälja... Surmaviha või eluviha — kumb neist üle, aga säääl nad on? Kas küsid ka, et millest ja mispärast ja... kõik see asi?

— Ütle! nõudis tüdruk.

— Vaata, see on pikk tunda ja taluda, aga üsna lühike ütelda. Öö nagu täna... Sai oldud merel — sellesama laevaga. Ning siis katkesid meil võrgud. Vaatavad — minu võrk. Vana võrk! Selis, teada, mäda. Hakkasime teisest otsast päale. See pole kerge, kui ilm väljas. Laine lõhub üle. Lumelortsi ja rahet kütab alla, et sõua, mis ihu võtab... Siis jälle — sopsti! Jälle katki. Ja just nagu juhatatud — jälle minu võrk. Kui õnnetus tahab tulla — siis ta otsib sind üles. Nii siis tuligi, et need keskmised võrgud jäid mere omaks. Neliteist võrku...

— Jah, aga...

— Seesama see ongi! Just nagu minu võrkude pärast! Ja siis oli Mardivälja Aadul see suu, millega ta ütles: kui pole võrkudel seliseid, siis ei maksaks merele tulla — teiste vara uputama. See käis minu kohta...

Vanamees vaikis pisut. Viskas õlekõrsi tulle, kus need lühidalt leegitsesid ja kadusid. Küllap mõttes tagasi sellele päevale ja küllap kannatas uuesti selle öö ja hommiku asju.

— See käis minu kohta, lausus siis uuesti. — Et mädad võrgud — oled teistele nuhtluseks. Mis väega ma sel ajal neid uusi sain? Ema oli haige... Sina olid hea sööja ja viimast aastat kooli vahet. Noh, mis väega?... Ja kas nad olidki nii mädad? Ilm oli väljas. Kusagilt nad pidid katkema. Sääl võis katkeda kõva võrki. Aga mis näoga ma sain uuel päeval minna merele? Kuidas ma viisin omad võrgud teiste sekka? Sääl nad vaatavad — tuleb jälle — teiste omi uputama. Ning endast pole enam kõva sõudjat, et pane kas või roolimeheks. Rist seesugusega. Aga teada küll — Mardivälja tahtis ise roolimeheks ja seks ta sai. Ning mina jäin mere asjast ja laeva-liigist välja. Tulepõletajaks...

— See siis nii suur asi? küsis tüdruk vaikselt.

— Püüa enne eluiga merd ja siis lase end lükata üle ääre, häbi kukil, siis sa tunned ka... Nojah, mul polnud võrkusid. Ning siis kadusid ühel ööl Mardivälja paremad võrgud majast...

— Varastati? Rannamajast?

— Varastati või... Aga seda ta rääkis, et kadunud. Ning vaatas minu päale.

— Aga sina ju ei võtnud!

— Mina? Põline kalamees! Aga et ta võis seda mõtelda... Ja et ta võis seda ütelda ja minu võrgumajas nuhkida — see oli! Kui ma oleksingi seda teinud, aga ta poleks tohtinud veel seda mõtelda — rannamehest. Sest mis põhjal ta mõtles, see on see asi? Ja siis ma siin istusin ja istusin ja viha istus sees...

— Ja sellepärast sa ei taha, et... mina ja... et sellest tuleks midagi?

— Käi ise kord seda teed mööda: Mardivälja peab mind vargaks ning tulepõletaja ja ei-ühtid mees olen ma niigi. Ning sinul pole vallakirjades isa nime. Arvad sa, et see on mõtlemata ja et see jääb sulle säääl ütlemata, sest elu ei saa rajule ühe päevaga. Siis sa nutad ja... parem ole enne tark. Kui sina oled minu verest, siis ei taha mina seda näha selle taeva all, et sind võetakse vastu vanade tahtmist sinna kui armu pärast ja peetakse halvaks. Ja ma ei saa tulla sinna sind vaatama ega omaks pidama, sest ma olen töotanud, et mingu Mardiväljaga, kuidas läheb, minul pole sellest sooja ega külma! Aga... kui talle tuleb õnnetus, siis ma naeran...

— Aga sa pole ju varastanud? Kuidas ta's...?

— Aga... kui ära võeti, et pole mu võrgud mere jaoks, ärgu uhkustagu oma-degagi! Kui see tehti? Ning kui ta nii tahtis minust mõtelda — kuidas meie, vanad inimesed, saame selle vahe soojaks ja kuidas sa tahad, et sa ei tunneks seda säääl oma kaelas? Jalaga lükata oleksid, see sa oleksid. Ja ma ei taha, et sa oleksid... Sinu pärast ja vana viha pärast ja enese pärast...

Tüdruk istus tummalt. Ja tummalt istus vanameeski tule ees, kuni puud muutis söekuhjaks. Jah, asi nagu polegi suur. Mõni teine lööks käega. Aga siin rannas on teisiti. Suur asi on kõrrekeseks — seda siin nagu ei märgatagi. See väikene, nagu ta näiski — sellest sai, jah, surmaviha. Ning vanamees pomises sama mõtte juure jäädes:

— Nii see on. Ja nii see jääb... Ega siin paigas saa paigata enam midagi.

— Aga... Riku, egas tema ju... proovis tüdruk tasakesi.

— Ühe koti kalad. Ühe elu otsas, üks söögilaud. Ja kui ta ei anna sulle rahu, siis pead minema mujale... teenima või, või jälle viin laterna kas või teise paika seesuguse ööga...

— Ära!... keelis tüdruk. See oli õudne jutt. Ja öögi oli kuri. Ja hirmunult heitis Liise silmad lambi ja musteneva akna poole, mille taga mühises rajuhuog.

— Aken on lumepuru ja vett täis, ütles siis.

— Noh, kuigi see lamp ei paista läbi, suur tuli on posti otsas, ütles vanamees, kohendas kepiga süsi ja heitis kartuleid kuuma tuhka.

Liise istus mõne hetke vaikides ta kõrval, käed ümber põlvede. Siis tõusis vaikselt ja vanamees ei pööranud pääd, kui kuulis ukse käginat. Vaevalt oli aga see sulgunud, kui tüdruk sööstis tagasi üle läve.

— Noh...?

— Tuli!... Latern ei põle...

— Ei põle? Posti otsas?... Mis jutt!...

— Ei põle! Midagi pole näha...

Vanamees sööstis ukse poole, heitis selle seljale. Jah, ainult pimedus, pimedus ja torm ja paar tähte üle taeva kihutavate pilvetompude vahel. Ning latern, mis pidi näitama teed kalda poole sõudjale ja eraldama elu ja hukkumise piirid, oli kustunud.

— Ruttu! Puid! Laaste!... hüüdis vanamees ja jooksis tagasi sooja-majasse.

Tüdruk oli nagu õmmetu. Laastud kukkusid ta käest. Ühe tõstis, teine langes. Siis võttis vanamees ise kühvli, heitis sellega ahjust süsi vanasse plekkämbrisse, haaras teise kaenlasse puid ja laaste ning jooksis läbi sajuse, tormise pimeduse kõrgendikule, kus asus laternapost.

Ta ei näinud sinna üles, miks latern oli kustunud. Küllap lõi rajuhuog klaasi katki või oli säääl muud, sest seesuguse ilmaga juhtub mitmeid asju. Seesuguste ilmadega oli ka tihedasti käidud vaatamas suurt laternatuld, sest aknatule kattis vahel vihm, vahel lumelorts ja see tuli oli niikuinii juba nõrk. Kuid sel ööl ta kõneles teisest ööst, mis oli samane ja kui ta veel polnud tulepõletaja armu-ametis. Sellega ta unustas laterna ja kui inimene unustab omalt poolt, on õnnetus nagu varutud teiselt poolt — siis ikka juhtub see, mis juhtuda ei tohiks...

Ta seadis kiiresti laastud kiviõrgendikule. Ta puistas söed tuule päälepoole laastude alla, kuna neist osa langes sisisesed maha, säääl osalt kustudes, osalt leegitisedes pimeduses. Ise aga hoidus rinnuli tule kohale ja puhus, puhus, kuni leek tõusis laastudesse.

— Ometi... hüüdis rõõmsasti ja pühkis üle äkki higistunud lauba. — Ometi, kordas ta ja vaatas rõõmsasti tuld, mis tõusis jõude lõbusaks, suureks tuules lõkerdavaks leegiks ja pidi paistma kaugele merele.

Liise jooksis nüüd sooja-majasse. Oli tarvis raskemaid, kuivi puid, sest tormihoog võis sel lagedal paigal pühkida tulekividelt laastud. Ja kuna Liise oli puudega tagasi ja ladus neid hästi ristati tulle, jäi ta käsi korruga tule kohale peatuma. Selgesti kostis mere pimedusest karje. Siis kajav appihüüd — korduv ja tihe. See tuli pärituult karide poolt. Tuli põles, kuid hilja...

Hetkeks langesid vanamehe käed lõdvalt alla.

Ta vaatas mere poole, kust kõrged lained jooksid laksatades otse ta jalge ette, heites kõrgele veepiisku ja tulekumas helkivaid vahupritsmeid. Siis jooksis otsejookes lautrite poole, põrgates pimeduses vastu esimest laeva. See oli neljaaeruline räimepaat. Sellest põikas mööda, sumas läbi vee, üle lautrikivide. Mõtlematult otsis kerget lootsikut, mille oli ise kiskunud pimeduse tülles kõrgemale.

See oli mõrralootsik, jäänud veel hiliseks ajaks lautrisse — ahvenavõrkude jaoks ja selles olid aerud. Nii polnud vaja raisata aega nende järele jooksmisega. Ta tõmbas järsu rapsatusega ankrupesti sisse ja heitis ankrud kolisesdes keset paati. Siis ootas raske laine löögi ära ja laine vahel kihutas lootsiku süvavette. Sää! puusadeni vees, laskis teise laine libiseda mööda ja kargas siis paati, haarates kohe aerud, et uus laine ei viiks teda tagasi põiki lautrikividele ja et väljaminek ei nurjuks.

See võttis ainult paar hetke, kui ta oli juba merel ja kiskus hinge eest sõuda — järsku ja jõuliselt nagu tormimeres vaja. Ta ajas paati vastu üle esitäävi tuisakavaid laineid edasi, ehkki ta esimesel silmapilgul ei saanud aru, kas ta jaksas üksinda sõuda vastu lainet või oli ta vaev asjatu. Kuid ta oli siin nagu päästapaadi-mehe, kes ei küsi, kas ta jaksab ja mis tast endast saab, vaid ohukisa kuuldes tegi seda, mis teha tuleb. Muu on juba enama asi, kui seda jaksab inimese oskus või jõud.

Ta sõudis, kuuldes kogu aeg eestpoolt karjeid: appi! appi! appi!

Laternaposti all lõkerdas suur tuli. Laiali, tuules lehvivate hõlmadega tütarlaps seisid selle punas ja hüüdis: isa! isa! Ta ei näinud muud, kui et isa kadus vee poole ja tas oli kahekordne hirm. Sõudja aga ei kuulnud õigupoolest midagi, vaid sõudis ja ta pääs välgatas mõte, et kui nad oleksid karil, siis tõstaks murdlaine nende paadi ja pihustaks selle järgmisel silmapilgul. Kuivade all on süvavesi ja sää! nad kaoksid ega oleks neist hüüdjaid. See on nüüd nii, et ta ei saa aru, kas nad hüüavad ja mis nendega on, kuid võikalt kõlas see läbi pimeduse ja tormikohina ja lõi nagu tulega: appi! appi! appi!

Ikka hüüti ja ikka ta sõudis. Kallas jäi kaugemale. Tuli lõkerdas juba eemal pimeduses. Lained peksid üle esitäävi, kuid vanad, aastakümnete kestel pingutus- tega karastatud käed oskasid rakendada viimse jõutera õieti ja väike lootsik lõikas endale teed edasi.

Siis — otse eest kajast hüüd. See oli Mardivälja vana hää! See ta siis oli ... esmalt ei saanud aru!

Ainult ühe lainevahe võrra nagu viibisid Juhani aerud. Siis kiskus edasi seda ägedamini, hõigates sidetuid sõnu neile vastu kohisevasse pimedusse.

— Kohe! Kohel!... kisendas ettepoole ja sõudis.

Lõpuks — keegi haaras ta paadi servast.

— Siin! Paat! hüüti ja Juhani nägi, et mehed olid rinnuni vees. Nad ei paistnud kõik ja kadusid lainete vahele, mis löid neile vahel üle päa, kuid nüüd ta teadis isegi ja sai aru: nad olid eksinud kuivade vahelt allasõiduga, kuid mitte päriselt. Nad olid pääsnud, kuid saanud siiski niipalju vett, et see mattis laeva. Ja nii see ei kannud neid enam üle kuivaaluse süvavee ja vajus kuivade läheduses selles paigas, kus jalad ulatusid veel põhja. Sää! nad siis klammerdusid räimelaeva veetasa servade külge, hoides end kõige jõuga paigal ning karjudes appi, sest meri muutus siin järsku sügavamaks ja lainejõud oli suur.

Nüüd tahtis keegi rüsinall tõmmata end appi tulnud paati, kuid Juhani lõi talle aerutüvega kätele.

— Oota! Ära kalluta... käskis.

— Kahest küljest, õpetas Mardivälja vana hää!

— Ma hoian paadi laines, ütles Juhani. — Noh!...

A. BACH

EMA LAPSEGA

— Noh, sunniti veest.

Juhan sõudis, hoides paadi risti laineis. Raskelt ronisid mehed üle serva. Ning kui kolm meest oli paadis, kuuldus Mardivälja Aadu hääel veel veest. Ta laskis lahti räimelaeva parda, mis polnud tal kui roolimehel kerge asi, sest vara oli säält pääle antud mere hooleks. Kuid tal oli teha enamat: ta õiendas paadisolijate poole laeva servadel hoitud mehe, kes ise end ei liigutanudki.

— Riku... võtke vastu! hingeldas pingutusest.

Tugevad käed võtsid talt koorma ja vanamees hüüatas rahuldatult.

— Noh, nüüd ise ka veel, üteldi talle.

— Tea, kas see kannabki nii palju, kahtles, käed paadi serval, kuna murduv laine heitis üle selle alt.

— Kannab kõiki või ei kedagi, ütles Juhan.

— Ega ma jaksagi... üle ääre... kähistas vanamees.

— Tule! Ja Juhan ise sirutas talle käe vastu. Aerud viibisid seetõttu. Laine heitis paadi küljekile ja ta latv lartsatas jälle üle serva. See oli kuiva-alune laine, kuid seda oli küllalt raskelt laetud paadi jaoks.

— Laske... laske aga kalda poole, käskis Aadu.

Keegi haaras aerud. Teine loopis paadist vett. Mardivälja Aadu hoidsid aga kaaslaste käed kõvasti kinni, tõstmata teda jääkülmast veest sissepoole paadi par-rast. Paat aga libises kiiresti pärituult suure lõkerdava tule poole ja pilgu aja pä-rast pomises vees-olija:

— Põhi...

Ta ütles seda üsna tasa. Ta jalad puudutasid põhjakive, kuid tal polnud enam rammu neile toetuda. Kuid pisut hiljem nad olid kõik kaldal ja toetasid üksteist minekul soojamaja poole. Talvine meri oli annud ennast tunda puustades liikmed, kuid Liise jooksis külast otsima viina ja maja oli soe.

— Elud ikka käes, ütles Juhan.

— Jäid päälepoole, ümises Mardivälja vana.

Elud olid käes, võrgud olid meres. Sõnad olid aga kõigil alles suus, ainult Riku pale oli üleni verine ja poiss ise oli veel uimane.

— Puhtaks pesta või? küsiti.

— Kui tuuakse viina, siis... ütles Aadu.

— Kukkus? küsis Juhan.

— Serva vastu, seletati. Otse silmili serva vastu... Noh, kui ei ajanud silmi tollide otsas välja, ega sest pääpõrutamisest tule siis suuremat!

— Kuidas see's...? küsis Juhan.

— Tõusis püsti ja... partsatas, üteldi.

— Püsti? kordas Juhan, sest kes siis tormiga tõuseb paadis püsti? Poiss oli suurte laevade mees. Ta võis olla nii rumal, kuid teised — kus need siis sel ajal olid?

— Nojah! et vaadata tuld...

Juhan vaikis. Seda... Jah, sellepärast! Seisja näeb kaugemale, kuid tuld ju polnudki.

— Polnud midagi näha, üteldi, kogunedes toibutama Rikut, ja seletati, et sel ajal, kui poiss vaadanud tuld, heitnud esimene murdlaine paadi pooleli... Teine saanud nad veel kord kätte. Siis oldud üle kuiva, kuid oldud ka üleni vees. Noh, siis nägid kaldatulesid, kuid neist polnud enam enam kui appihüüdjail.

— Latern kustus, pomises Juhan.

— Ju löi klaasi läbi... ümises Mardivälja vana.

— Kes sinna üles näeb! Sain teise tule hakkama, aga ... pisut hilja, ümises Juhan.

— Said ikkagi hakkama! Ei kaotanud käsi-jalgu... Oled mees. Ning nii mees, et vedasid meidki välja. Ja selle ilmaga! kiitis Mardivälja Aadu, ning siis juhtus see asi, et pani käe pilguks Juhani märjale käeseljale ja nagu surus seda.

— Mere asi... ümises Juhan ja tal oli soe ning tundis kehas kergust, kui oleks äkki alles noor.

— Mere asi! Ole meheks... üteldi talle.

Liise tuli viinaga. Riku toibutati mõistusele, anti talle viina ja seoti siis nina ja silm kinni ning arvati, et siin peab tohtri kutsuma jaole. Siis tühjendati pudel ning äkki märkas Juhan: nad istuvad Mardivälja Aaduga külg külje vastas ahju paistel. Nad tulid merest ja istuvad kõrvuti — põlv põlve vastas nagu vennad... Ja see kõik, see muu, see on nagu jäänud sinna tormisesse, külma vette.

Jälle oli puhunud palju muutlikke, tujukaid tuuli, milliseid on palju ja ootamatuid enne hiliseks jäävat talve. Nii tormas nüüd mere poolt ja kõrged lained peksid kallast. Tuli lõunatuuli tiheda vihmaga, idatuuli lumepuruga, siis põhjatuuli vaiksete, selgete öödega, mil rannatalude suitsud tõusid otsejoones taeva poole. Sel ööl hangetas külm kalasadama ja madal mere, kuid uuel päeval tantsisid lainete harjul triivjää tükid ja kalamehed tulid piipe tõmmates jälle sooja-maja juure, et kuidas on?

Nii läksid jõulupühadki — vaevalt lumekirju maaga. Neil päevil ootasid paadid sadamas, perede laudades aga istuti ja kõneldi kaugest ilmast ja kodust.

Viimane õnnetus karide all oli läinud minevikku, nagu on läinud paljudki katsumised ja needki, mis on lõppenud elude kustumisega rannakirjast.

Mardivälja Riku oli ainukene, kes oli sedajooni veel linnaohtrite hoole all, kuid teised tõstsid kannu temagi terviseks.

Oli kolmekuningapäev, kui Mardiväljalt toodi Särjele sõna, et pole Juhanit olnud näha pühade ajal. Olgu hea mees ja tulgu nüüd.

— Tea! Jõuab's kõigi laudade ääres juua, arvas Juhan.

— Ega's kõikide! Aga Mardiväljale ikka võiksid tulla, sõnas kutsuja.

— Kui siis korraks... arvas vanamees, sidus salli kaela ja läks, ning kui ta tuli öösel tagasi koju, jorutas ta noorepõlve-laule ja otsis seinast tuge.

Ema ja Liise kõnelesid sellest hommikul tasakesi pliidikambris. See oli hää märk. Ja nüüd ehk muutub Juhan koduski jutukamaks ja endisemaks ja nüüd ehk võib mõtelda sellelegi, et tallata tihedamat teed Mardivälja tõusvate katuste ja Särje vana, kõduneva maja vahel.

Paar päeva pääle uut aastat, kui Juhan tuli õhtuhämarikus rannast, tuletas ta ise meele Mardiväljat.

— Kuulda, Riku ka kodu. Tohtrite käest ära...

— Kas käisid säääl või? küsis naine.

— Mis ma sellepärast sinna. Seda kuuleb-näeb rannaski.

— Oli ta's säääl? küsis naine jälle.

— Säääl, näh. Vahtis juba mere poole.

— Mis ta's nii kohe...

— Või ta sinu hoolitseda. Ja kui vesilinnuks loodud, ikka nokk sinnapoole. Nojah, ega ta merele... oli niisama vaatamas.

— Mis siis... silmast ka asja või? küsis naine vaikselt ja Liise tõusis püsti, silm vaatas isa huuli.

— Silm mis silm. Aga nina on, nagu ta on... Ega seegi ole väiksemaks jäänud, aga ta nagu on ja pole ka...

— Ju löi kondi katki.

— Kondi ja pehmeliha... Raskusega kukkumine. Aga eks ta sellega nuusata saa nagu ennegi...

Vanamees kohmitses pliidi ees. Hoidis käed pilgu kartulite keemise aurus, nagu oleks tal külm, kuid ta polnud elu-eas kaevanud, et tunneb midagi seesugust. Siis lükkas käeküljega oksatüükaidki kaugemale tulle ja sügas habet, kõverdudes pisut, et vaadata aknast välja, kuna akna vahepulk oli muidu just silmadele tülik.

— Ja-jah, pean jälle minema oma ametisse, lausus.

— Läksid merele?

— Läksid vaatama. Ehk kalad ka pühade järele nüüd hooletumad ja võrkudel on õnne... Ning... mis sina's, Liise? Ei praota suudki, et ka küsiks. Noh, ta on terve. Ja küsis sind...

Liise ei vastanud. See oli ta meelest suur asi, kuid vanaisa oli ise näidanud, kui palju seisab risti tahtmise ees. Kuidas ta läheb sinna või kuidas ta laseb Rikul end viiagi Mardivälja pere elusse, kui sääl uhkab vaid halvakspanu ja põlgust selle vastu, kes tuleb Särjelt. Vanaisa ütles õieti: elu on pikk — küll see tuleb ütlemiseks ja küll see tuleks tunda. Ja ta pole nii rumal, et ei saaks sellest aru...

— Noh, võta suurrätik või... käskis Juhan.

— Misjaoks? küsis tüdruk ebakindlalt.

— Väljas ju ikka kalendri järgi üsna talv.

— Mis ma sinna välja?

— Tule, pista tuligi ometi ahju. Ma... eks sääl ole rannaski vaatamist. Pisut puudus, et ei läinud täna merelegi. Mehi oli vähe...

Nüüd võttis Liise sõnatult räti ja astus isa järele üle kõrge läve. Ta sulges hooletult ukse ja nad läksid üle kadakavälja, kus porise tee konarad olid õhtuse külma mõjul tõmbunud kõvaks. Võrgumaja juures lahkusid teineteisest, sest vanamees läks lautritesse paatide juure, tõstes tarbetult ühe ankrupesti ja seades teisele hobust parimini külje alla.

Meri oli vaikne ja ainult kalda veeres loksus vesi. Suur vesi õõtsus ainult Läänemere igavesest rahutusest ja selle õõtsumisega vaheldus täiskuu helk — langedes kord ühele, siis teisele pinnale, elustades ja helgistades õhtust merd.

Nojah, peaaegu ta oleks sõitnud täna merele. Mardivälja Aadu oli üsna sirutunud kättki, et tule. Võib-olla, et ta lähebki, kui on vaikne aeg. Ja kui on tuulene... noh, kui ta saaks võrgud korda, eks siis võiks vaadata. Kui ainult ei juhtuks jälle...

Ta ohkas ja pöördus sooja-maja poole.

Tüdruk istus ahju ees, suurrätik tugevasti ümber õlgade.

— Ahi sul juba elab, lausus Juhan.

— Kas ma... pean tooma sulle ka midagi? küsis Liise tõustes, mõteldes õhtusöögile.

— Eh, tuua... Söömise pärast ka veel mõtlema. Jäägu see... Vaata, et sa ise oma tahtmised rajule saad, ja vanamees istus ahju ette paku otsa ning hakkas kiskuma ahjust piibu jaoks sütt.

Tüdruk seisis ja ootas. Astus sammu ukse poole ja ootas jälle. Millest see vanaisa jälle? Ta ei tahtnud sellest kuulda, kuid ta ei tahtnud selle juurest ka katkeda.

— Ma mõtlen seda Mardivälja asja. Minu poolest olge võõrad või omad, ütles vanamees piipu pahvides.

— Kuidas ma siis olen? kaebas Liise pool-nutuselt.

— Noh, nii kui ikka. Kuidas asi kisub...

— Kui sedasi on... Siis ei ole midagi ega tulegi midagi.

— Et mis sedasi? ja vanamees võttis piibu suust. Nüüd ta tahtis kuulda ja ütelda.

— Nende võrkude pärast... Ja muu pärast.

— Muu on muu, ja kui käiakse üle ilmamerede, siis saab sellest ka üle, kui on minejaid. Ja võrkude pärast. Nojah — oli aeg, et Mardivälja vana arvas, et mina... Nüüd arvad ainult sina ja pead ennast halvaks.

— Kui ise ütlesid, et võib olla...!

— Võis olla küll, aga ega see veel pidanud olema. Palju, mis ütlesin. Kui sinu-sugust vaja targaks teha, peab kõnelema niipalju, et... Siis saabki kõik kokku kõneldud. Ning kõneldi seks, et... et vaata, ei tahtnud, et lähed Mardiväljale — halvaks pidada ja et jätad oma toa tühjaks. Sest mis meilgi... tühjad seinad ja külm olemine ning maga siis sääl, kui sinulgi pole sooja aset. Nojah, et sind tagasi hoida.

— Siis, taat, see pole tõsi ju? Ega ole?

— Kas sa mõtlesid siis?

— Ma ju ütlesin, et sina seda ei teeks.

— Kus mina! Vana, põline randlane... ise kalamees. Siis võõrast võrku. Ja kus nad... mis ma nendega? Nii et ära sa seda mõtet usu. Ilmapeal. Oled väärt inimene ja vahi igäuhele julgesti otsa — olgu või kuningas. Oled vana Särje Juhani tütreütär, ja... kui sa tahad, mine vaata, kuidas see Riku tervis on...

Tüdruk näris küüsi ja nuuskas tihedasti. Ta oli hämaruses ja vanamees mõtles: näe, varsti jälle silm näpus. Nii tõusis ahju eest, lükkas tüdruku õrnalt ukse poole.

— Eh, mis sa... Mine nüüd... koju või. Mine, kuhu tahad... Ma lähen tõmban tuleposti juures piibu tühjaks.

Ta läks mere poole, mis läikles kuupaistes — avar, ääretu, ning selles ääretuses olid sel hetkel omaranna võrgumehed ja selles ääretuses oli käinud temagi mitu aastakümme ja selles käiakse edaspidigi, kuni seisab maa ja rand.

— Nojah, meri... mis sääl ütelda, ning ta jäi mõtiskelema sellest, et näe — eks merel ole igaüks oma eest. Tema on tulepõletaja — temast on abi kõigile. Ja mõtles sellestki, et vihateod, näe, ei kustutanud vaenutuld, küll aga see, et sai tema teise välja mere kätest...

Piip oli kustunud, kui ta tagasi tuli. Süütas sooja-maja aknale väikese lambi, sest nii valge, vaikse ööga nad oskavad isegi tulla sadamasse, kas või otse üle karide. Siis vaatas tüki aega ahju, nõõpis äkki kasuka kõvasti kinni, võttis lambi jälle aknalt ja läks sooja-maja kotta. Ta seadis ukse taha puu, et väljast ei pääseks keegi sisse ja õiendas lambi väikesest august üles sooja-maja laele. Visalt pingutades ronis isegi järele ning läks merepoolse katuse alla, asudes kiskuma selle uurdest pahna, vanu mõrraräbalaids, ristlinnu-pesa jätteid, puru ja aastate kõntsa. Ning siis — ta sõrmed puudutasid juba seda, mida ta otsis — peent kiluvõrgu lina.

See oli mäda niikes paigas seismisest.

— Ei enam... ümises, mõteldes, et sellest ei saa enam võrku. Kuid ega ta seda tahtnudki, sest mõte oli käinud teist teed.

Viskas kolm võrku, mis omal-ajal olid ranna parimad, august alla sooja-maja kotta. Roninud ise neile järele, tõstis võrgud sooja-maja ahju ette. Siis tõusis äkki, võttis kasuka seljast ja kattis akna ning seetaga libistas peo üle võrkude mädanenud lina, üle veel kõlbliku selisepaela ja otsalauakese, mil oli pool ankrut — Mardivälja õuemärk.

— Nojah... Liise ei pea uskuma, et... Tema käigu ja elagu ja ärgu vahtigu maha. Ütles ja võttis kirve.

Ta raius võrgu tükkideks ja sooja-maja ahi sai need üksteise järele endale. Väljas tõusis aga paks suits otse kõrge, selge taeva poole ja kuu läikles laial Lääne-merel ning vanamehe süda oli rahul. —

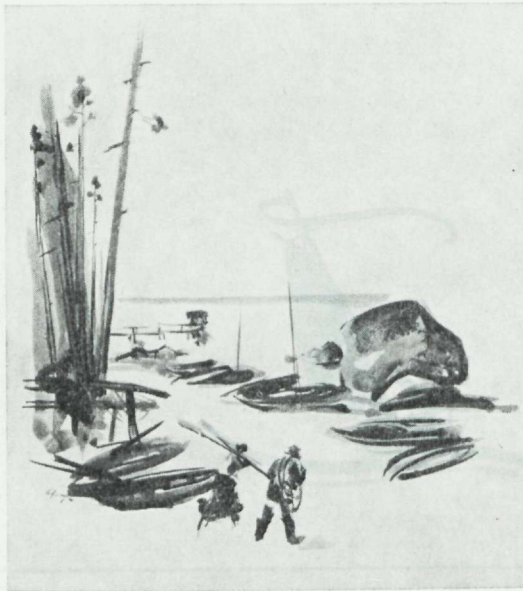

MERI JA METS

1

n uhked Käsmu kivisaared
ürgteravates vormides,
kuid uhkemad veel metsakaared,
mis sirgund mere tormides.
Ei talu selle ranna rajad
meest nõrka ega kehva puud —
siin väetil vara katkeb juur
ja vilets küljekile vajub.
Mis püsti jääb, sel iga kiu
on läbi katsund tormihambad,
nüüd pedajate sirgeid sambaid
ei murra sügistuulte liug.
Ning kõrgel vastu sinieetrit
käib okasvõlvi kiikuv voog —
ehk ainult Liibanoni seedrid
nii õõtsusid kord piibliloos.

Ja tõrvapraami lihtsaks lastiks
ei lange ükski võimas mänd,
vaid tahutuna laeva mastiks
siit algab tal maailmaränd:
riisträga-taglast kannab turi,
lipp tipus näitab tuule teed —
siis uhkel rühil üle vee
kaob kumeruse taha puri.
Ning kaldal mõni kirve laast
veel kiigub ühes laine vooga,
uus pedak kasvab värskes hooga
ja kännud katab sambla kaas.
Kes aimaks, kuhu ära kannab
need puude hiiud vetuuhk,
kas kunagi veel koduranda
toob tagasi nad aja puhk?

Ka mind kord lõuna poole kandis
üks siinse laeva kauge tuur,
kui hõõgeahju mustal mandril
me maabusime küünlakuul.
Kuid sellest troopilisest võlust,
mis segab nooruses me päid,
sääli tõelisuses järgi jäi
vaid kadund paradiisi kõlu:
jäi võõraks kiirgav taevakumm,
öös loitsiv kirglik trummitümin,
ning neegrilaulu kaeblik ümin —
kõik oli ainult hetke lumm.
Ma öiti kodust nägin undki,
mis meelitas kui nõiaring —
eksootiliseks vagabundiks
ei sobinud mu kont ei hing.

Mu haljas noorus möödus laanes,
kust läbi käisid ahned saed,
nüüd põhjaranniku titaane
aukartusega jälle kaen.
Neid punaruskeid tüvijooni
püstloodis üles jälgib silm,
kus itta roomav kobarpilv
just nagu riivaks mõnda krooni.

Säält alla lõhnab värske vaik,
oks jalge ette viskab käbi
ning jahendavalt õhu läbib
poolkibe meresoola maik.
Siin hommik sädeledes virgub
ja õhtut saadab kumav norg,
kuid metsa pühalikku sirgust
võib kõigutada ainult torm.

Võib-olla liiga lihtsa koega
on kokku kasvanud mu vaim,
et ainult ürgse tegumoega
mu meelest väärikas on taim.
Ma põlgan juhmi käarikunsti,
mis aias kärbib iga raa, —
puud oleks nagu mõne maa
despoodi pöetavad vuntsid.
Mis parata, kui üllas aeg
meil okkaid kõikjal maha laasib,
et nudina roos istuks vaasis
ning alandlikult painduks kael.
Ent Käsmu sirgeid mände nähes,
mis päikses hõõguvad kui söed,
sul sada mõtet sähvab pähe
ja tuhat tunnet veres köeb.

Kui põhjas lõpeb tuulte puhkus
ja rajuks paisub üle öö,
siis vaba mõtte uljas uhkus
su oma soontest läbi lööb.
Rand paugub nagu hiigelkeris,
sa kaua tummalt seisma jääd,
ja vahutuisus valget pääd
siin üles pillub möirgav meri,
ning lüües kallast ürgsel väel —
ta paiskub kaljumürakaile
ja hüüab: häda küürakaile,
kel nõrgad lihaksed ja käed!
Ning selle tormi rängas paindes
puud väänlevad kui vasksed siud
ja okste vöbisevast lainest
käib läbi terasvedru kiun.

Kui tõttab iil siin kergel rühil
ja rannik vaevu vahutab,
siis unistuslik ladvamühin
su tõelisusest lahutab.
Tee kauges kaares sinna kulgeb,
kus puhkab õitsev metsajärv —
ja iga armutõvest närb
siin rahus lausa nutta julgeks.
Ning sääl, kus toom ja emalepp
on kaelastikku langend vette,
võiks teha õhkavaid sonette
noor lüüriline värsisepp.
Mu oma süda väga visalt
keeb armastuse silmavees
ja selle avalikuks lisaks —
ju ammu olen naisemees.

Ja muide, õhulossis ülal
ma kunagi ei suvita,
mind põliseremeeste küla
all lahes enam huvitab.
Rand kivine kui päälaease
ning eluvaikne nagu kaev,
kord nädalas vaid liinilaev
paar matkaselli maale laseb.
Ei kibele siin künd ei külv
ja värske hein ei lõhna lakas,

vaid iga villa valgelt aknalt
kaeb vastu välismaine tüll.
Kõik liigub härrandlikul joonel,
umbkaudu tagab talu moe
üks peenar kurke, teine moene
ja õues klähviv puudlikoer.

Sulg nobedamgi jääda jänni
võib selle sopi ajaloos,
sest mehed kõik kui mastimännid
on läinud laevadega koos.
Ja naiste ellu ma ei sega —
diskreetsusest veel lugu pean,
ning üleüldse mul ei vea
jutt ajutise lesega.
Kuid, jumal hoidku, võõrad käod
ei riku siinset perekava —
neil lastel, kes sind teretavad,
on ehtsad laevameeste näod.
Kui pärid mõnelt nalja najal:
mis pärast saab sust, poisipõnn?
ta kivil jalad harki ajab
ja uurib merd kui väike sõnn.

Laht vastu sädeleb kui hõbe
ning taevaääre taha kaob,
mu iga väike rannasõber
sääl pärib elu pärisjao.
Siit kivipesast algab vara
kui noorte kajakate lend:
läks isa, tema kannul vend
läeb viimnegi, kui aeg on paras.
Need pisikesed parkund käed
kord pingutavad purjenööri,
kui kohisedes üle vööri
ristlaine viskab vetemäe.
Ning iga unelmgigi siin rannal
on veega ühte liidetud,
siin meri võtab, meri annab —
ta nimi olgu kiidetud.

Me südasuve ilma tujul
 on tihti varuks seitsmes keerd —
 kord päike kõrvetavalt sujub,
 kord lõdised kui jõlureel.
 Ka seekord raskes uduvihmas
 teist päeva juba soigub neem
 ja mereauru hallis vees
 määnd nõretab ning tilgub pihlak.
 See somp on rannal surnud aeg,
 mil nagu aurik ankrul kõlgu
 ja kinniumbund mõttemõlgul
 õrn suvitaja lakke kaeb,
 käib toast tuppa, nagu pilves,
 või igavusest piiblit loeb,
 siis haigutab, et vesi silmis
 ja vaiba alla pakku poeb.

Neil ajal siingi ajab juuri
 peen bridž, kui lõpeb õhtusöök,
 kuid selle moodsa terviskuuri
 ma lõpetasin esiööl.
 Kahtkümmendüht, kui jätkuks seekleid,
 lööks pigem nii, et auraks nahk,
 säääl risk, hasart ja rahajaht
 koos annaks lausa kire leeke.
 Ent aastas korda kaks või kolm
 me pihku eksib suurem paber —
 ja see kupüür on nõnda rabe,
 et peatselt pudeneb kui tolm.
 Seepärast nurka viska jutud,
 mil küljes mustad patuteod,
 kao käsikaudu alla uttu
 ja teiste teha jäta teod.

Kus luiteliiva surnud loigus
 jäänd unne vesilinde parv,
 säääl metsa nukrameelses soigus
 mind köidab mattund meretarm.
 Aegajalt kumisedes hõikab
 siin sombus Mohni sünk sireen, —
 see umbse ohu mõistukeel

poolmüstiliselt kõrva lõikab
kui viimne korin — ränk ja julm,
kui vetepinnal krampuv ohe,
kui sügavusest tõusnud lohe,
kel kõrist paiskub surmaulg.
Hääl vōbisedes udus ringleb
ja jalgu silub rōske liiv
ning nagu muinasjutus hinge
nüüd kuskil heidaks viimne hiid

Me ellu ikka sisse löövad
nii kummalised muinaslood,
uus lugu sünnib ainsa öōga,
vaim vabaneb kui tõkkest voog.
Siis purustame eilsed kantsid,
mis hävituseks manab silm,
kui õhku lendab viimne kild —
uus jumal joovastuses tantsib.
Niikaua, kuni kuumab tuhk,
me hōiskame legendi uimas,
kuid peatselt pohmeluses tuimas
sääil varemotel kõlgub — juht.
Ka Mohni meistrit ma ei kiida
siin keset öōsist uinakut,
vaid kirun: põleks tuliriidal
ta hääle vōigas muinasjutt!

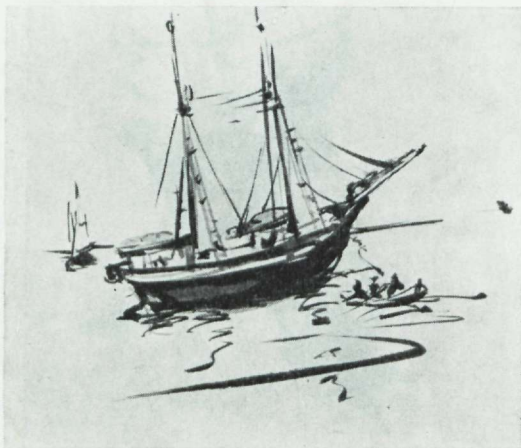
Aur kolmandasse koitu nõrgus
ja vakatas sireeni lõõr,
nüüd jälle avarust ning kõrgust
vōib mõõta puhas hommikrōõm.
Ju kostab külast puude lahang
ja välgatavad piimanõud,
ja kalamehe kolksuv sõud
viib lõhemõrra saare tahta.
Laudsiledana läigib laht,
lind hōljuv nooljalt vette laksab
ja kalda liival paati kaksab
öövalves roidund piirivaht.
Ning varsti päiksenoa tera
su pihta lõikab vahedalt
ja randa veereb lainequera
nii õõtsuvalt ning mahedalt.

Laupäeva kiirendatud rühil
uus õhtu peatselt sädeleb,
õrn näitsik lauldes õue pühib
ja tervitusi häbeneb.
Teel tuiskab poiste sõjalahing,
lööb tolmu rusikas ning tald
ja varjulise metsa all
köeb käbisuitsus kalaahi.
Siis järsku katkeb poiste toim
ning ummistuvad võiduhuigud —
üks auto kivirajal tuigub
ja rõkkab merehüüd: ah-oi!
Nii ikka kodukülla saabub
hall kapten T. kui lõhkev mürsk,
ning hõigates lööb õhku kaabu
see küla hing ja rahavürst.

Meil endil tihti jätkub vähe
häd löögituld ja oma joont,
suur mõte harva tuleb pähe
ja me ei leia õiget soont.
Eeskuju kohmetanult otsib
eliidilt kehva mõttekäik —
ta kipub sinna koduväiks,
kus pole puudust ega trotsi.
Ka seegi mugav maismaa-sopp
käib vaimus selle mehe radu,
kel noorus meredesse kadus,
kes tuleb — suus halloo ja hopp!
Siin ükski ühmatust ei hääbu,
mis lausub T. või mõtleb T.,
ta sõna on kui ülim säädus
ning võrdselt maksab maal ja veel.

Ta järel täna purilaeva
tõi lahte vaibuv tuuleil,
laev liikus värvilisel taeval
kui liblikas, kel longus tiib.
Nüüd puri koos ja ankur meres,
kell tiliseb ning laksub aer
ja rannal laiasuine naer
lööb kihisema naiste vere.
Oo, püha paastuvere rutt,
kuis tormad järsku läbi küla!

Uks paugub all ja raksub ülal,
käib sosin, ümin, hõik ning nutt,
ja sukk kui ise jookseb jalga
ning selga voolab särav kleit —
kleit ülivõimas, millest algab
me naiste arm ja meeleheit.

Öösorr ju Polganeemel huugab
ja kutseid saadab kirglik pill:
oo, tule — tule kuuma suuga,
mu põhjamine rannalill!
Valss pisarhaaval tilgub poognast
ja klaver tundmust jõratab,
tants lainetades põrandal
veab seljad tagurpidi looka.
Hoog paisub nii, et kullerkupp
kaob kleidi rinnal polkamarus
ja pruuniks kõrbend merekarul
lööb puusalt nurka puss ning tupp.
Pea kleepub palgel higioja,
jäab õhetama naistesumm
ja meeste keskel trepikojas
käib ringi viski, džinn ja rumm.

Kuid milleks saali tolmukeerud
ja rõkatusteks umbne ruum,
kui samas vaiksel kaldaveerul
ei pigista king tuliuus,
ja kauge tähe nõrgal vilgul
ei karda pale punastust,
ei jälgi pandilunastust
eit tummalt arvustaval pilgul.
Ja siin on varjulisi teid,
kus sammal kummaliselt lõhnab
ning südames, tont teab, mis õhkab
ja veres käib kui maruhein.
Siin kaksata end püüab kaheks
lõõtsmoonik mastimänni all
ja kahe põliskuuse vahel
kiik lendab ladvuni kui pall...

Kuu ärkab. Kollane kui õlu
on lahe lainetes ta viir, —
see avamere ööde võlu
ja ülisobiv lühiriim.

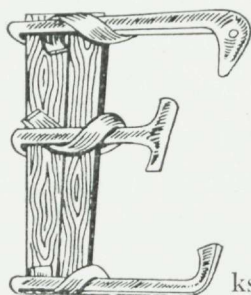
Kord Lõunamerest vastu hingas
kuu palge ümmargune hõõg,
siis Aadrial kui türgi mõök
ta löikas rohetavat pinda.

Ta paistel uue hinge sai
Room hääde mälestuste värves
ja süda-Soome vaikel järvel
ta libises kui valge vaim.

See vana kosmiline sõprus
on kõigis vetes olnud truu
ja nüüdki tänast pidu lõppu
võib valgustada ainult kuu.

Kuid kuhu, kuhu astun ise
ses mereuimast tulvil öös,
kui tuletorni kiirte vise
siin põletusi randa lööb,
kui käies ragisevad adrud,
mis liivale toond lõhnav õõts,
kui ürgab, vaikib hullund lõõts
ja hirmahtades huikab madrus,
kui hämaruses tuikab mets,
kui läbi soikund oksakaarte
ning üle kühmas kivisaarte
käib hellik südamete peks?!
Nüüd peab, nüüd peab see kiusav tuige
askeedivereks tarduma
või sapilisel endamuigel
pead uuesti veel armuma.

Illustreerinud A. Johani

AALA JA JUSSU

ks sa mine õue, mis sa toas tukud," ütles mamma minule tagutappa ja lisas kohe hoiatavalt: „Aga vaata, et sa kaugele ei lähe.“

Mina toas ei tukkunud, ma olin kibedasti ametis raamatukapi kallal. Olin tulnud parajasti toredale mõttele vaadata, missugused on raamatute tõelised kaaned. Iga raamatu ümber oli paks paber, lilleline, vist tapeet. Meie toa seinad olid krohvitud, meil tapeete ei olnud, aga eks see raamatute ümber olnud siis pärit veel mamma noorusaegadest. Tema oli ju elanud isegi Kronstadtis, mis see tükk tapeedist tal siis kätte saada oli. Jah, neid tapeedist kaitsekaasi, mis olid kodus lugemisest ja võõrastele laenutamisest määrduvad, mina tundsin hästi ja olin nendega nii harjunud, nagu polekski nende all midagi, mis minu silmadele on veel nägemata. Oleks ju võinud juhtuda nii, et ei juhtugi vaadata, missugused need päris kaaned on. See pärast mul oligi oma avastamisest tuline heameel, et näe, mis ma nüüd veel näha saan. Raamatud ammu tuntud ja loetud, kuid kaaned uhiuudiseks. Muudkui vaatame aga järele, mis selle alt välja tuleb, kas ainult suured tähed või aga on mõni tore pilt, mida hea vaadata tükk aega.

Niisuguse huvitava töö juures polnud minul kõrvu selle sosina jaoks, mis käis eestois mamma ja tanta vahel. Aga ometi selle sosina pärast mamma mind välja saatis, nagu ma õues taipasin. Ma ju teadsin kogemusest, et mammal on tantaga niisuguseid jutte, mida mina ei

tohtinud kuulda. Ma nii väga ei tahtnudki neid kuulda. Minul endal oli Jussuga niisuguseid sõnu ja kõnesid, mida jälle mamma ei tohtinud kuulda. Mis jutte veel tööpoiste toas aeti, seda mamma ei aimanudki. Aga mina olin neid kuulnud. Sellepärast ma tundsingi õues, et mind on täiesti asjata toast välja saadetud.

Mis ma siin väljas pidin siis tegema?

Ega targemat teha olnud, kui ajada niisugust viletsat vilet, mis loiuult tahaks küll midagi olla, kuid ei ole kaugeltki mingi lugu, ei pea viisi välja, vaid läheb kohe käest ära. Teised poisid ehk oskasid paremini vilistada, kuid mina mõistsin jälle nii vilistada, et huuled on lahti, läbi hammaste. Teised sellega hakkama ei saanud, sellepärast võisin ikka minagi oma vilega uhkustada.

Seisin siis maja läheduses, nagu mamma oli käskinud, ja vilistasin. Ega ma sellega kedagi kutsunud, pealegi veel Jussut, kelle seltsis mamma mind heameelega ei näinud. Minul endal polnud Jussu vastu midagi, mul oli temaga õige hea viibida, välja arvatud need korrad, kus mamma juhtus meie kahekesi viibimisele peale. Siis oli mul ikka paha tunne, kuid selles polnud süüdi Jussu, vaid see teadmine, et nüüd ma saan jälle mamma käest võtta.

Sain küll tapelda, kuid ma jäin ikka selleks, kes ma olin. Kuidas ma võisingi Jussule ütelda, et ära tule, ma ei taha sinuga olla. See oleks olnud vale. Tõde oli see, et ma ei tohi olla, ent seda ma ei avaldanud kahel põhjusel. Esiteks

ma kartsin, et Jussu hakkab ehk ise minust eemale hoidma. Minu päevad aga oleksid jäänud siis hoopis igavaiks. Teiseks ma häbenesin tõtt avaldada. Seda häbi minul ei olnud, et ma kuulen mamma sõna, vaid mul oli häbi mamma pärast, et tema mõtleb Jussust halba. Muidu mul seda häbi ei olnud, aga kui ma oleksin pidanud Jussule ütleva, siis oleks olnud.

Nõnda me saime ikkagi igapäev kokku. Jussu oli küll hoopis teisest materjalist kui mina, aga sellepärast ta mulle vist meeldiski. Või polnud tõmbejõud siiski erinevuses?

Minu nägu oli kahvatu. Ma olin küll endale salaja igatsenud punaseid põski, kuid et salaigatsus midagi ei aidanud, siis ma läksin hädaga punaste nägude suhtes üleolevaks ja ütlesin, et ainult külapoisid võivad niisugust kanda. Mina olin mõisapoiss. Jussu oli ka. Aga tema nägu oli punane ja tedrekirjaga. Mina temaga nägusid siiski poleks vahetanud. Ka tegusid mitte. Kõiki tegusid mitte, mõnda küll.

Minul oli parginurgas linnukalmistu. Sinna ma malsin pääsukese, kes oli lennanud vastu telefonitraati ja langenud surnuna maantee tolmu. Seal puhkas ka kuldnoka poeg, kes oli ajanud end liiga vara pesast välja ja leidnud maha kukkudes kastani all otsa. Seal oli paar tükki teisigi, kes olid jumal teab kuidas lõpnud. Ma tahtsin nende haudadele ka riste panna, kuid mamma keelas, et see ei sünni ja pole vajagi, kuna linnud ei ole ju ristitud. Ma siis riste ei seadnud, kuid valgeid ja siniseid meelespealilli istutasin küll.

Jussu aga rüüstas linnupesi ja lõikas poegadel, kes veel ei saanud lennata, keeled suust. Mina olin temast natuke nooremgi, kuid ma teadsin juba siis, et niisugust tükki ei tehta ainult nooruse rumaluse tõttu üsna süütult, vaid selleks peab olema kohe teissugune süda sees. Niisuguse teo pärast mina vihkasingi Jussut. See vihkamine oli siis, kui ma mõtlesin sellele üksinda. Aga kui ma

said Jussuga kokku, siis ei tulnud ette niiviisi mõelda. Mina temaga sellest asjast ei kõnelnud. Mõttegagi oli nagu piinlik teise halba tegu esile kiskuda siis, kui ta ise on nii lähedal. Seepärast jäi meie kahekesi olles minu vihkamine ära. Minuga ta niisuguseid tükke ei teinud, selleks olid tal jälle teised sõbrad, või mängis ta oma mõrtsukamängu üksi.

Kahekesi me tegime muud koerust.

Jah, ega ma oma vilega Jussut kutsunud. Ta ise tuli. Ta valged juuksed laskusid oma kasvuga mööda pruunpunast kaela alla nii kaugele, kus algas valkjaks pleekinud, kunagi sinine olnud pluus. Tal olid pruunid kuradinahast pikad püksid jalas. Ta nägu oli tõsine, asjalik ja hakkaja.

Olime kord kahekesi koos, siis pidime ka midagi tegema või kuhugi minema. Läksin kõigepealt akende alt ära, et ema ei näeks mind temaga. Ega meil jumal teab kuhu minna olnud, aga karjaaias ja pereõues tasus kolada. Seal oli hea päevane vaikus. Töövankrid, mis muidu seisid seal reas, pikad tiislid ees, olid nüüd väljas põldudel. Karjaaias müüride varjus oli inimhingeta rahu ja tuuleta päikesepaiste. See nurk meeldis meile sellepärast, et siin oli hea omapead olla. Idüllilisest päikesepaistest me ei hoolinud, selle hindamine oli meie arvates rohkem nagu raukade ja tõbiste amet. Meile oli hea iga ilm.

Vaatasime kõigepealt avatud uksest loomalauta, mis oli tühi. Kari oli väljas. Ainult üks lehm oli jäetud millegipärast siia, oli ta haige või mis temaga oli. Paar pääsukest lendas laudas ringi ja akna tühemikes oli tuve. Jussul oli niisugune nägu peas, et mina hakkasin kartma: nüüd ta läheb tuve taga ajama ja nende pesi rüüstama. Sellepärast mina sosistasin:

„Virtin tuleb!“

Jooksime müdinal lauda juurest eemale. Vankrikuri ukse ees Jussu jäi kuulutama, ise hoidis suu lahti, nagu aitaks ta seega teha kõrvade tööd.

„Ei tule ühti,“ ütles ta poolsosinal.

„Ei vist tule jah,“ pidin üttelema minagi, ja hakkasin ronima kaalule, et teha teist asja, viia Jussu mõttet mujale.

See oli suur koormakaal; me tarvitasime seda kiigeks. Kaalu väiksem platvorm oli maas, sellel oli hunnik kive. Küllap nende raskusemõõt oli kellelgi teada. Või oli olnud kellelgi teada, sest praeguse kupja ajal minu nähes siin polnud kaalutud ei heinakoormat ega vankrit põhukorviga. Milleks oligi vaja kaaluda: olid ju loomad mõisa omad nagu heinad ja põhudki. Anti ette nii palju, kui kulus, ja nii palju, kui anda oli. Ega siin vist raamatut keegi pidanud. Kaal näis olevat jäänud tarbetuna unarusse.

See suur platvorm, mis oli koormate jaoks, seisis kõrgel õhus. Nii kõrgel ikka, et minul andis ronida. Igakord ronimise ajal, kui keha rippus veel saamatuna õhus, jalad ripnemas all, tuli minule niisugune hirmukihk sisse, et nüüd kohe jookseb siia kas pull või marukoer, kelle eest peab ruttu rebima end üles. See hirmukihk tegi mind nii tragiks, et krapsti olin siis kohe ülal. Ülal oli tore tunne, et tulgu nüüd kes tuleb, kätte ei saa.

Hea oli küll, aga kaua me pidime seal siis olema. Oli käimata veel muidki huvitavaid kohti. Kui ronisime alla, siis minul ei olnud niisugust tunnet, et nüüd olen jälle maas, igasugustele hädaohtudele kättesaadav.

Jussu võttis pinumäelt pika odjaka, siis läksime talli. Kahel pool oli palju latreid, neid ei jõudnud lugeda. Need olid tühjad. Teohobused olid kas tööil või kellel midagi parajasti teha polnud, see nosis koplis.

Talli otsas oli uks, see viis teise talli. Seal peeti neid hobuseid, kes tööd ei teinud. Nende ruum oli palju puhtam. Hobused ise olid ühesugused uhked hõbehallid ja niisugust tuld täis, et latrid aina mädisesid nende käes. Koplisse neid ei lastud kunagi, neid poleks enam keegi kätte saanud.

Siingi olid latrid kahel pool. Minule tuli siin niisugune hirm sisse, et äkki hobused pääsevad lahti ja taganevad latritest välja, siis jään kahelt poolt tagant üles raiuvate kapjade vahele. Seda ma kujutlesin nii elavalt, et ei julgenudki uksest palju kaugemale sisse minna.

Jussu oli julgem. Tema astus latri lähedusse ja hakkas odjakaga looma udi-ma. Kui hobune läks ärevana keema, tantsis ja viskas raudade välkudes aina tagumist otsa taeva poole, siis see äge lugu oli Jussule väga meelt mööda. Mida kirglikumalt hobune tantsis, seda enam sattus Jussu hasarti oma odjakaga.

Mina tegin seda kaasa ainult selleks, et Jussu silmis mitte arana näida. Lõbu ma ei tunnud, küll pani mind kannatama salahirm, et keegi ehk tuleb peale. Katsusin küll ettevaatlikuna valvsalt kuulata, aga või sa kuuled, kui tall on põrgumüdinat täis.

Muidugi kostis see ka välja, kuid meie sellele ei mõtelnud. Meie põnev etendus katkestati kutsaripapa äkilise pealetulekuga.

„Mis te sindrema nahad siin teete!“ hüüdis ta pahandatuna ja tahtis meid kinni võtta. Suurem isu oli tal Jussu järele, hakkas eeskätt teda püüdma. Jussu laskis odjaka käest maha ja õien-das südilt:

„Ega mina teinud, Aala tegi.“

Minu nimi on Aleksander, kuid mamma ja tema järele ka teised hüüdsid mind Aalaks.

Kui nüüd kutsar pöördus laialiaetud kätega mind otsima, siis ta nägi veel ainult mu põgenevaid paljaid päkki. Sellal, kui ta neid vaatas, kadus ka Jussu. Saime terve nahaga minema.

Minul jäigi nii. Süda valutab sees, aga see oli ka ainus valu selle asja pärast. Mamma kõrvu see lugu ei ulatanud.

Jussul aga läks lõpuks ikkagi pahasti.

Õhtul, pärast päikese loojangut kutsar jooksupereõues halle. Võttis kõik ükshaaval läbi. Kui sakstel polnud kuhugi sõita, siis tuli hobuseid jooksupereõues niisama tühja. Palju toredat sõitu jook-

sis sedaviisi kasutult maha. Traavisid kutsari ümber niisuguseid tiire, et pä-rast olid nende jooksumust õues suured mustad sõõrid. Praegugi olid.

Jussu ei hoidnud ennast enam kõrvale. Ta istus toa ukse ees trepil ja vaatas pealt. Jussu papa oli sealsamas lähedal, nõjatas kärbisevirna najale, üks käsi rebadele vajunud pükste taskus sirgelt, teine kõverana hoidmas kurgu all piipü. Tema tööpäev oli läbi, nüüd vaatas niisama.

Jussu usk, et päevane asi on unustatud, aga kutsar hakkas äkki kaebama.

„Jussu tahaks naha peale saada“, ütles ta, „käib tallis hobuseid nüpeldamas“.

Seda kuuldes jume tõusis Jussule näkku, kuid ta haukus leidlikult vastu: „Ma tahtsin sind aidata“.

Nojah, siin sedaviisi vaadates ta oli igaks juhuks mõelnud valmis endakaitse, et mis see temagi päevane tegu muud oli kui sõiduhobuste kasulik väsitamine, üsna üks töö kutsaripapa käsiloleva teoga.

„Mind aidata? Ei tea mis moodi?“

„Ega ma teadnud, et sul on õhtul aega neid jooksumata. Ma nägin et neid oli vaja natuke väsitada“.

„Siis sedaviisi! Sa rikud hobused niimoodi ära, teinekord nad tõlla ees muud ei teegi, kui hüppavad aga üles. Ega nii sõita saa, nad viivad tõlla linna asemel taevasse“.

Näe, kutsaripapa viskas naljagi. Ta naerus nagu polnudki nüüd enam tigidust, vaid asjatundja üleolevat headmeelt, et saab teise rumalust irvitada.

Jussu papa oli seni olnud osavõtmatu, tumm ja liikumatu. Nüüd ta läks toa poole. Jussu avas parajasti suu, et haukuda kutsarile vastu, kuid möödumisel papa lõi ta lõuad ootamata käeliigutusega kinni.

Niisugused on need isad: oma õrnat tunded meie vastu nad peidavad sügavasse südamesoppi enda jaoks, oma kurjuse aga jagavad helde käega meile välja!

Nii see ongi õige ja tark, kui inimeses headus rakendab kurjuse kasulikule tööle. Jussu papa arvates antud kõrvalops, õigem lõualops, oli vägagi kasulik.

Jussu ise arvas teisiti.

Ta jooksis talli taha, rookis kobrulehega nina alt verd ja ütles:

„Muudkui lööb punase supi välja, midagi ei mõtle. Ons see paha, kui kutsar oleks sõitnud tõllaga taevasse?“

2

Juhtus vahel mõndagi, aga ega sellepärast vahekorrad rikki läinud. Ühel päeval kutsaripapa vedas enda järel tõllakuurist kinnist tõlda ja Jussu oli teda aisa küljes aitamas. Väljas Jussu pühkis lapiga kergelt seisutolmu rattakodaraile, mis läksid läikima nagu peegel.

Ta nagu tahtis heaks teha hiljutist pahandust. Kuid päris nii see just ei olnud. Ta püüdis küll kutsaripapaga praegu head vahekorda pidada, kuid seda mitte möödunu pärast lepituse mõttes. Jussul olid muud plaanid, ta mõtles ette, mitte taha.

„Täna paraadukse ette ei sõidagi?“ päris ta, kuigi teadis ise hästi, et sõidetakse tühjalt linna vanaproua järele. Teadis, kuid tahtis sellest kõnelda, sest teda erutas mõte: kui palju uhket tõllasõitu jääb kasutamata! Antagu see temale, saksad seda niikuinii ei taha ega tarvita. Milleks hea asi muidu raisku läheb!

„Ei sõida“, vastas kutsar, „täna lasen tühjalt linna“.

Jussu tõmbas vesist suud ja lausus:

„Ma pean täna veel Rummu poodi minema“.

„Nii kaugele? Sinna tuleb oma viiskuus versta“.

„Peab minema“.

„Nojah, kui peab, eks siis tuleb ära käia“, ütles kutsar ja hakkas endale läikivate nõõpidega kuube selga ajama.

„Võta mind peale“, nõudis Jussu.

„Kus ma sind tohin peale võtta!“ vastas kutsar, kellele see mõte oli uus, sest tema oli sõidutanud ainult saksu.

Mokas, mõtles Jussu pettunult ja jäi vait.

„Aga kutsaripapa tegi veidi aja pärast sellest asjast ise uuesti juttu.“

„Mis sa sinna otsid?“ küsis ta.

„Ah poodi?“

„No ise ju räägid, et poodi.“

„Kästakse minna.“

„Ons sul raha juba käes?“

„Ah raha?“

„No raha ikka, ega sulle poest muidu anta. Jookse tuppa ja küsi raha kähku kätte, ega mul sind aega oodata ole.“

„Raha juba taskus!“ vastas Jussu rõõmsana ja pani käe tõlla ukse külge, aga siis jäi pooleldi naeratava näoga vaatama kutsarile, et kas tohib ikka tõesti.

„No mine, mine!“ lubas kutsaripapa ja ronis ise pukki. Enne kui ta sinna sai, oli Jussu ammu tõllas. Neli hõbehalli läksid tantsides traavima.

Jussu enesetunne oli väga hea, ta oli korraga nagu saksa seisuses. Ta vaatas huviga ja aukartusega roheline riidega kaetud tõlla sisemust, kus tema istus nüüd oma kuradinahksetes pükstes, paljad jalad iseteadvalt õieli. Need jalad olid põliselt pesemata, suure varba ots oli vere ja mulla segust päris must, jalapealsed aga olid pakatanud. Näe, Jussul olid äkki nagu saksa silmad, ta hakkas oma jalgu häbenema ja mõtles oma elus esmakordselt nõnda: jalad oleksid võinud puhtamad olla, mis see mul oleks olnud neid kaevukünal pesta.

Ta pani jalad risti, nii et nad pidid häbelikult teineteist varjama, ja tundis siis vajadust kasida pluusikäisega ninahalust.

Ümbrus mõjustab inimest.

Tõld jõudis mõisa puude alt suurele maanteele. Keegi taat, kes oli sammunud keset teed, ruttas pooljoostes kõrvale ja pidi komistades peaaegu minema käpuli kraavi. Kuid ometi ta ei võinud ju praegu kukkuda, kes siis tema eest oleks te-

retanud! Niisugused taadid ju teretasid tühjegi tõldu. Või kuidas sa ei teretagi, pole ju aega uurida, on seal sees keegi või pole mitte.

Kui taat paljastas aupaklikult oma valged juuksed, litsus Jussu näo tõlla akna ligi ja näitas keelt.

Kas seegi oli ümbruse mõju? Tõld tegi poisi üleolevaks ja ülemeelikuks. Mis sa niisuguse tujuga muud ikka mõistad teha...

Külavahel sai Jussu seda tööd teha mitmel korral. Ise ta oli seejuures pakil täis naeru, andis kohe pidada, et ei pahvataks suure häälega ahatama.

Kuid äkki ta võeti näost tõsiseks. Ta oli parajasti jälle näidanud oma keelele idüllilist külamaastikku, kui silmad tundsid tee ääres mõisa pesutüdruku ehk Saasta-Leenu, nagu mõned teda hüüdsid.

Poiss viskus nüüd peitvalt tõllanurka, aga mis see enam aitas. Ah sa pagan, mõtles ta ja lõi kahetsevalt käega. See läks küll pahasti. Ei tunnud teda põrgulist ka enne ära. Kes seda teadis, oleks võinud ju seekord näitamata jääda. See on tüdruku enda süü muidugi, kes käseb teda külavahel olla. Kui ta oleks jäänud mõisaõue, ega ma siis oleks talle näidanud.

Edasisõidul, kui Jussu märkas mõnda teelist, ta mõtles endamisi tigidalt: noh, kas oled jälle Saasta-Leenu? Ja näitas keelt.

Tõlla käes tee läks ruttu, mis see kuus versta sõita oli. Rummu poe ees kutsaripapa pidas kinni. Jussu tuli maha.

„Eks sa täna ka,“ õpetas kutsaripapa.

„Ma ju tänasin,“ vastas Jussu südilt, nagu oleks kutsaripapa tõesti kurt.

Poodi Jussu sisse ei läinud, mis ta tühja taskuga pidigi sinna otsima. Pani pooljoostes kodu poole. Keset teed oli paks tolm, tee tundus paljaste jalgade all pehme nagu püülijahu.

Nüüd Jussu oli saksa osast väljas, nüüd ta pidas ennast hõbehalliks sõiduhobuseks, kes teeb uhket traavi. See osa oli ka tore, ega hobuse-meeleolulgi viga olnud. Pani kohe sekka hirnahtama.

Mida rohkem ta end tolmuseks ajas, seda enam ta endale hõbehallina ette tuli. . .

Mina käisin pereõue läbi, vaatasin talli taha ja lasksin läbi hammaste viletki. Ei midagi! Hea küll, ütlesin ma endamisi, kui sa ei taha välja tulla, pole va- jagi.

Olin siis upakil kaevuluugil ja hüüd- sin alla. Minu hää! polnud kusagil ka- janud nii võõrana ja jämedana kui kae- vusügavuses. See oli rohkem nagu kaevu oma hää! Seda oli tore kuulata.

Kui ma enam ei tahtnud hüüda, hak- kasin sülitama. Lasksin sülje suust mi- nema ja jäin ise ootama. Kulus õige tükk aega, enne kui ta jõudis alla sinna pimedusse, kuhu minu silm ei seletanud. Päralejõudmisest see teatas mulle he- ledalt kajava kukkumisheliga. Hea küll, mõtlesin mina ja panin kohe teise minema.

Olin selle asja juures suure huviga, nagu mõistes, et praegu niisuguse tembu aeg on, ega seda mehest peast enam tee.

Kui lasta kivi alla, siis teeb vist õige suure sumaka, tulin uuele mõttele ja hakkasin ümber vaatama kivi järele. Sel hetkel ma nägin Jussut tulevat maanteelt.

Mina ei läinud talle vastu ega teinud suud lahti. Mu süda oli ta peale täis. Ikka sellepärast, et mina vilistasin teda, kuid tema ei tulnud välja. Üldse selle- pärast, et teda ei olnud.

„Ma sain tõllasõitu,“ hüüdis Jussu juba eemalt, endal pea nii märg nagu kas- tetud vette ja riided nii tolmused, nagu oleksid need olnud maas.

„Ei saanud,“ vaidlesin mina vastu jonnli ja kadeduse tõttu, sest mina polnud veel tõllaga kunagi sõitnud.

„Jah sain.“

„Ei saanud.“

„Jah sain.“

„Ei saanud.“

Nagu tigidad kuked me nokkisime niisugust juttu vastamisi umbes veerand tundi. Ei saanud ju kuidagi lõpetada, sest kumbki tahtis, et tema sõna jääks viimseks. Olime tollal kuulnud küll, et targem annab järele, kuid meie arust tuli järeleandmine siiski nõrkusest, mitte tar-

kusest. Seepärast siis muudkui jätkasime. Kes teab, kui kaua see oleks kest- nud, kui pereõue poleks ilmunud pesu- tüdruk. Ta tahtis Jussu siin olles ta vanemaile kaevata, et siis vanemad kohe värske vihaga asuksid väikest meest kae- baja juuresolekul õpetama. Oligi para- jasti lõunaaeg, Jussu papa viibis kodus.

„Aga sa poiss saad!“ kähistas pesu- tüdruk meist möödudes.

„Ise sa saad!“ vastas Jussu.

Mina kasutasin seda aega ja panin oma sõnad viimseks, üteldes üsna vaik- selt, et Jussu ei kuuleks, sest ma olin juba tüdinud — „ei saanud.“

Nii jäigi minu võit, sest Jussu ei mär- ganud enam sõna-vägikaigast vedada, vahtides suurte silmadega pesutüdrukule järele.

Tüdruk sai õues Jussu papa kätte ja pani kohe kilaval häälel kaebama. Jussu papa võttis teda jutule rohkem nagu seljaga, sest neil oli halb vahekord.

„Ega ma endast veel räägi,“ halas tüdruk, „aga ta teotab sedaviisi saksad ära. Ega inimesed tea, kes tõllas istus ja keelt näitas. Sa heldekene, mis küla- rahvas küll mõtleb!“

Jussu papa võttis piibu suust ja ütles aeglaselt oma selja taha:

„Mõtle kedagi. Ei tea, millal sealt tõlla aknast nende peale parema pilguga on vaadatud.“

Tüdruku suu jäi kinni.

Samal ajal jõudis jaole ka Jussu mamma.

„Mis siin jälle on?“ päris ta.

„Jussu on üleannetu, ta näitas mulle keelt,“ ütles tüdruk, „poisile tuleks pek- sa anda.“

„Peksa jah,“ lausus mamma, „vaata rumalat, muud ei mõista ka näidata!“

Seda kuuldes tüdruk läks sõimates minema.

Jussu pek- sa ei saanud. See oli talle tore silmapilk, mis tegi aga ta edaspidise olemise raskeks: missugune on hea paha- tegu, mille pärast ei karistata, ja missu- gune halb, mille pärast võetakse püksid maha?

Mamma pani tühja korvi mu ette ja ütles:

„Mine, too sigadele naate!“

Ma hakkasin vinguma:

„Mina siis jälle. Eks sa ise või minna.“

„Mul käed tööd täis, sa vahid niisama.“

„Mina ei lähe,“ punnisin ma, sest mulle oli see ülesanne tõesti väga vastumeelt. Iseenesest oli ju kerge asi joosta põõsaste vahele ja kiskuda korv lihavaid naate täis. See töö tunduski tühisena siis, kui ma seda juba tegin. Aga minek oli vastumeelt. Oli see laiskusest või sellest, et iga algus on raske, või koguni selletõttu, et sunniti?

Teadsin küll, et mamma ei jäta, kuid haukusin siiski vastu. See lõppes kahjuks tänagi nii nagu alati: mamma pani mulle rusikaga võmmu kuklasse ja ma lendasin ta vastiku korviga uksest välja.

Olin ma kord sedaviisi aetud liikvele, siis ma mõtlesin kohe ägeda jooksupu minna ja teha töö võimalikult kiiresti ära, et olla jälle vaba. Pistisin parajasti sibama, kui kuulsin Jussu vile. Jäin siis muidugi seisma, et vaadata, mis ta tahab.

Jussu näitas käega maanteele ja hüüdis:

„Juudid tulevad!“

Nüüd mina ei mõtelnudki enam edasi minna. Ma ei tahtnud neist toredaist pillilugudest ilma jääda, mida leierkastijuut härrastemaja ukse ees nüüd varsti pidi väntama hakkama.

Rändava leierkastimehe tulek mõisa oli meile ikka suureks sündmuseks. Siis oli silmadel, mida vaadata ja kõrvadel, mida kuulda. Paremini oli, kui peale leierkastimehe oli veel teine habemik, kes kandis sirmi ja tegi selle tagant rääkivate nukudega teatrit. Kuid seda juhtus harva.

Sealt nad praegu sõitsid. Vaatasin teraselt ja nägin, et oli ainult üks mees,

tähendab nukke ei olnud. Ükskõik, aga leierkasti saab ikkagi kuulda! mõtlesin mina.

Jätsid oma hobuse, nagu ikka, maantee ääre ootama. Kui valge setukas oli puu külge seotud, võttis musta habemega nigel vanamees suure leierkasti rihmapidi üle õla külje peale ja hakkas astuma härrastemaja poole. Ise oli kandmisest peaaegu kähveli maas, hale oli vaadata, kuid ajas siiski naerma, et temast on nii vähe meest. Tema järel sammus kaks naist ja neli last, kõik ühtviisi räpased ja musta karva. Ei tea, kas leierkastimees tahtis härrastemaja ees korraldada oma perekonna täieliku paraadi selle mõttega, et saksad näeksid, kui palju tal on suid, kes kõik tahavad süüa, või lootis ta, et mida rohkem on väljasirutatud käsi ootamas, seda rohkem tipitakse pihkudesse raha. Igatahes jäi hobune valveta.

„Lähme vaatame, mis neil vankris on.“

„Mis seal ikka vaadata on,“ vastasin mina, kuid läksin teisega, kuigi siin leierkastilugude kuulamine oli mulle rohkem meelt mööda.

Vankris oli määrdunud patju, vaipu ja jumal teab veel mida. Jussu usaldas katsuda käega. Ise ütles:

„Ei tea, ehk on teki all veel mõni pikike laps.“

Ei olnud.

„Laome kive täis,“ ütles Jussu ja hakkas kraavist kandma munakive vankrisse. Kraavis oli neid õige palju — millal tema üksi oleks jõudnud neid kõiki vankrisse tuua? Mina läksin appi. Mõned kivid olid nii suured, et vaevu saime niisuguse kahekesi vankri vahele. Oli ka sääraseid, kus ei aidanud meie kahegi ihuramm. Olime parajasti ühe niisuguse kallal ähkimas, silmad pungis peas, kui äkki keegi tuli.

Tahtsime kohe karata lendu, kuid märkasime, et see on aedniku poiss Jaan. Temaga me saime hästi läbi, seepärast me jäime paigale.

E. VIIRALT

METS

„Mis teie siin teete?“ küsis ta sosinal, astudes selle sosinaga nagu meie salanõusse.

Me ei vastanud midagi, muudkui seisime ja vaatasime muigavalt teineteisele. Siis panime jälle kahekesi käed kivi külge.

„Oot, oot,“ ütles Jaan ja tuli meile appi. Sooh, nüüd kivi istus vankris nagu muna pesas.

Jaan vaatas korraks kartlikult härastemaja poole ja tegi siis kähku minekut. See tõi meilegi meele pähe, et nüüd on aeg siit koristada end mujale.

Olime varsti põksuvate südametega sirelipõõsas ja kuulasime jälle leierkasti.

Vahel oli nii, et sakste lapsed tulid välja ja andsid raha juudi kübarasse. Mõnikord visati rubla alla balkonilt. Juhtus ka nõnda, et aknast heideti peenraha, mille kallale siis leierkastimehe lastekari tormas niisuguse hooga, et pärast jäi neist õue järele poolesüllapikkusi libisemisjälgi.

Täna läks nii, et teener tõi neile raha.

Leierkastimees kohe minema ei pistnud, loo lõpetas ikka ära. Siis tulid karjas tulema, ajasid ise rahuliku häälega omakeelset pobinat. Kui nad jõudsid vankri juure, tõusis seal niisugune kisa, et meil hakkas oma peidikus paha. Kartsime, et see asi läheb liiga laiali. Papad olid küll töö juures, kuid mammad võisid lärmi peale siia tulla. Või mis sa karjudki, ega sa sellega kive vankrist välja peleta. Käed käisid tühjalt mööda õhku ringi, parem oleksid pannud nad tööle. Meie käes see oli läinud nii vaiksesti ja ruttu, kuigi kivide tõstmine on raskem kui allaviskamine. Meile see oli olnud päris lõbuasi, mis siis nüüd nemadki nii kangesti ahastasid!

Aga ahastasid. Karjusid veel ka siis, kui nii palju mõistust tuli juba pähe, et käed kamandati õhu peksmise tööst kivide kallale. Kui munakad läksid kolinal kraavi tagasi, hõõrus Jussu käsi ja ütles:

„Nemad on niisugune rahvas, et ei taha tööd teha, — ega pilli mängimine

pole kellegi töö. Las nad nüüd näha natuke vaeva. Meie papad peavad päeva läbi tööd tegema, nemad aga tahavad nii kergesti raha teenida.“

Lõpuks nad said kõik kivid vankrist välja, kuid see suur jõmm jäi sisse. Habemik kangutas ähkides ta kohal küll tükk aega, eidedki panid käed külge, kuid üle vankri serva sinder ei läinud.

See tegi neid hoopis rahutuks, nende vastastikune kõnevadin läks õige ägedaks. Vankris oli niigi vähe ruumi, haka nüüd ka suurt kivi veel jumalamuidu kaasas vedama! Eks see olnud rumal lugu küll!

Meil oli põnev seda oma peidikust vaadata. Minule asi läks veel põnevamaks siis, kui ma nägin, et meie maja juures mamma astus uksest välja, vaatas ringi ja hüüdis oma heleda häälega:

„Aala!“

See tuletas mulle meele, et ma pidin sigadele naate tooma, kuid olin jätnud korvi toa lähedale kastani alla.

Mamma kuulatas ja, kuulmata minu häält, hakkas huvi tundma selle vastu, mis seal vankri juures viga on. Astus aeglase käiguga vaatama.

Samal ajal sigines maanteele ka tööpoiss Jaan. Oli tulnud tagasi. Meil käis kerest läbi, et kuidas ta julgeb. Ehk on teine nii arutu, et räägib ära ka veel? Suur, tugev inimene, ega ta enese pärast karda; kes teda ikka peksab. See juudinatt ei saa ju ta vastu. Kuid meie asja ta võib oma edeva suuga pahaks teha.

„Kes seda on teinud?“ küsis minu mamma Jaanilt. Tööpoiss kehtas õlgu ja vastas:

„See vist taevast sadanud!“

Leierkastimees tõmbas Jaani käega, kutsudes teda appi.

Meile Jaan oli tulnud kutsumata appi, aga juudile ta ei läinud kutsegi peale.

„Mispärast mina pean sind muidu aitama,“ ütles ta, „mängi mulle lugu pilli, siis aitan.“

Leierkastimees läks sellest hoopis vihaseks, et teine tahab tema hädast lõbu saada. Ta nähtavasti katsus nüüd oma

ägedat vihajõudu ära kasutada, hüppas vankrisse ja proovis hea usu peale veel, et nüüd ehk läheb.

Ei läinud ühti, ainult Jaani ajas naerma. Naised vatrasid kiiret juttu, vist püüdsid nõu anda, kuid habemik käratses neile kurjalt vastu. Vaata, et läheb veel omavahel tantsuks!

Jaan seisis eemal ja ootas. Tal oli va ihurammu palju, kuid juut mitte ei saanud seda kätte. Ei tahtnud küll, aga kui muu nõu ei aidanud, siis juut võttis vända ja laskis loo lahti.

Jaan oli palja jalu, kuid käed ta hoidis iseteadvalt puusas ja kuulas. Seni siin mõisas kellelegi muule polnud mängitud, ainult sakstele. Nüüd aga mängiti Jaanile. See tegi tööpoisi nii tähtsaks, et ta ei naeratanudki enam, vaatas üksisilmi leierkastile ja oli tõsine.

Minu mamma kuulas ka selle tüki lõpuni, kuigi temale seda ei mängitud.

Oli lugu läbi, hüppas Jaan vankrisse ja tõstis kivi üle ääre maha.

Läksid siis oma setukaga minema.

Jaan küll midagi ei avaldanud, kuid mamma hakkas mind siiski pahategijaks pidama, ei tea, kuidas tema nii tark oli. Silkasin ju küll enne teda kastani alla ja kadusin sealt korviga naadimaale — ega ta ometi näinud, et ma Jussuga põõsast välja pugessin? Kui olin viinud naadid seale ette ja tulnud tuppa, ütles mamma:

„Küll sa papa käest saad!“

See rikkus mu tuju, kuid mul oli ikka natuke headmeeltki, sest seega mamma näitas, et tema ise enam minu vastu ei saa, hirmutab papaga.

„Mis ma teinud olen?“ küsisin ma ja ootasin ise, et kas mamma nüüd ütleb seda, mis me tegime, või ähvardab ta keretäiega muu pärast, vahest sellepärast, et ma lasksin sigu nii kaua naate oodata.

„Küll sa ise tead,“ ütles mamma.

Mina ju teadsin palju, kuid kas mamma seda kõike teadis? Või kahtlustas ta ainult ja tahtis minult sedaviisi välja pinnida?

Ma jäin üsna vait, hoidsin suud.

Kui mamma läks sahvrisse, peitsin mina enese kapi taha, sest kell hakkas lööma lõunale ja papa pidi tulema.

Mamma astus tuppa tagasi, ta samumudest oli kuulda, et vaatab ringi ja otsib mind. Mina hoidsin kapi taga suu lahti, sest läbi nina andis hingamine nagu kahinat, aga suu kaudu läks nii vaikselt, et polnud kuulda midagi.

Mamma jäi nähtavasti uskuma, et mina olen putkanud välja.

Kui papa tuli tuppa, rääkis mamma talle ära, mis meie olime teinud ja kuidas juut oli pidanud ühe loo mängima.

Papa hakkas naerma.

„Sina naerad veel!“ ütles mamma etteheitvalt.

„Mis ma siis pean tegema?“

„Aalale tuleb vatti anda,“ ütles mamma.

„Olgu peale,“ vastas papa, „käivad siin saksa lapsi lõbustamas, olgu siis seekord nii, et nad lõbustasid minu last.“

„Kui sa sedaviisi räägid,“ ütles mamma, „siis võta siit laua nurga pealt see viiekopikaline ja jookse neile järele.“

„Mis valu mind seda tegema ajab?“

„Sul jäi ju lapse lõbustamise eest neile maksmata.“

Papa hakkas nüüd naerma kohe valju häälega.

Minu süda läks sellest nii kergeks, et minagi ei saanud kapi taga oma naeru pidada. Papa tundus mulle sel hetkel niisugune, nagu ta oli vahel videvikutunnil, mil ta oli võtnud mind põlvele, teinud kopa-kopa ja laulnud. Mul oli siis olnud ta süles ikka soe ja hea, niisugune usaldustunne, et jääd kohe uinuma. Just säärane soe tunne tuli nüüdki mu sisse.

Ma astusin muigava näoga oma peidukust välja, ma teadsin, et papa on minu nõus. Aga kui papa mind nägi, hüppas ta mu tutti kinni ja sasis valusasti.

„Mis sindrema tükke sina hakkad mul tegema,“ taples ta kurja häälega, ei tea kust ta selle nii äkki võttis.

Minul läksid silmad nutule, vähem karvustamisvalu, rohkem nende tunnete pärast, mis mu hinges olid. Mulle näis, nagu oleks mind karistatud süütult, papa ise oli ütelnud, et sellest ei ole midagi. Kuid miks ta mind siis tuuseldas?

Ma ei usaldanud teda enam, hakkasin kartma, sest ma ei mõistnud teda.

4

Tihti koputati kepiga minu turjale või sõrmenukkidega lauaservale ja manitsesti: „Et sa selle Jussuga ei käi!“ Nad tahtsid hoida mind ta halvast mõjust, ma tean küll.

Ma ei saanud nii mõistlik olla, et neid mõista. Ma pidin ju olema laps, vähemalt poisike. Vallatused on jäetud poisikeste teha. Kui nemad ei teeks, siis jääksid need tegemata hoopis. Igaüks peab tegema seda, mis tema teha on usaldatud. Kogu oma olemisega ma tundsin, et see, mis ma praegu elan, on mu koeruseaeg. Siis muud kui tegin koe-rust.

Ega ma ennast vanemate ees süüdlasena tunnudki. Me olime nagu tasa. Mina ei saanud nii arukas olla kui vanemad, nemad ei saanud jälle nii vallatud olla kui mina.

Astusin muidugi nende keelust üle. Mina võisin puhta südamega keelust üle astuda, vähemalt sellest keelust, mis puutus seltsimisse Jussuga. Ma teadsin, et temalt mingi halb mõju minusse ei hakka. Minul oli ju see midagi, mis hoidis mind tõeliselt halvast teost, tehes selle mulle nii vastikuks, et ma kuidagi poleks saanudki seda teha. Jussu hing oli vist lastud käiku unustuse tõttu ilma niisuguse seadeldiseta — kuidas ta muidu sõandas linnupoegi tappa! Kui oleks märgatud temasse ka panna selle teo vastu vastikusetunnet, ega siis temagi poleks seda teinud. Aga tema hinge seadmine oli vist sassi läinud, vastikusetunde asemele oli pandud kogemata lõbutunne. Sellepärast ta siis niisugune oligi.

Minu hinge ta sassi ei ajanud.

Ega see minu süü olnud, et ma olin üksik laps. Ometi selle asjaolu tõttu ma sain mõnegi nahatäie.

Üksi olles mul läks igavaks. Vahtisin küll ajaviiteks suurt kanakarja, mis liikus meie akna läheduses murul, kuid kaua ma neid ikka pidin vaatama. Neid oli küll palju, kuid nad kõik tegid üht ja sama: siblisid jalaga siuh siia, teiseaga säuh sinna, siis nokaga toks ja toks enda ette maha. Nii tegid need, kes olid üleni valged, nii needki, kes olid kirjud. Kõik kanad olid igavad ja mõtlesid ainult söömisele. Kuked polnud nii näljased, neil oli muidki mõtteid peas. Vahel mõni neist upitas ennast nii kikki, ajas kaela nii õieli, nagu tahaks mehike kohe üle puude latvade vaadata. Seda ta tahtiski. Kanad vahtisid ainult endi ette maha, aga kukkede imelikud ümmargused silmad uurisid taevast. Kui nad seal midagi kahtlast märkasid, siis tegid kohe aegsasti hoiatushäält. Kõik kanad jätsid siis mõneks hetkeks siblimise ja jäid rumala näoga äraootavalt vahtima, et mis nüüd tulemas on ja mida nüüd tegema peab. Vahel nad panid karjas minema, ei tea mida nad siis kartsid. Tõsi oli taga. Aga teinekord nad jäid paigale, kukk oli niisama hirmutanud. Nüüd see vigurimees tõmbas oma valvele seatud pika kaela püstseisust alla, laskis õige maa lähedusse, kuid toitu otsima ei hakanud. Nüüd tal oli jälle teine vigurimõte peas. Lõi suled kangesti kohevile ja läks vallatuks. Ajas kana taga niisuguse tulise valuga, nagu peaks kohe järele jooksuma, nagu mängiks viimastpaari. Ega ta enne jätnud, kui sai ikka kana kätte. Siis tal oli heameel ja laulis sellepärast. Kanale see mäng suurt lõbu ei teinud, vähemalt laulma ei pannud. Muudkui kukkus jälle siblima, endisest veelgi innukamalt, nagu endamisi siunates, et va kukerisu pani hulga head siblimiseaega nahka.

Jah, vaatasin igavuse pärast kanakarja, kuid ega ma võinud ennast kanaks ka vahtida. Läksin välja ja otsisin jälle Jussu üles.

Hiilisime hekkipidi härrastemajale õige lähedale, sest Jussu lubas mulle midagi näidata.

Paraaduks oli lahti.

„Näed sa?“ küsis Jussu sosinal.

„Miks ei näe,“ ütlesin, „aga mis asja?“

„Jalgratast.“

Nägin küll. Seisis trepikojas seinajal ja läikis. See oli härra ratas. Härral oli vist himu ära läinud, me polnud teda mitme aasta jooksul ratta kukil näinud. Nüüd Jussul oli jälle tuline kahju, et vaata kui palju head sõitu sedaviisi jalgratta seistes kaduma läheb. Tema tahtis seda kadumaminevat sõitu endale.

„Toome ratta välja!“ sosistas Jussu.

„Ei või, näevad ju!“ vastasin mina. Kuigi mul oli otse põlev kihk katsuda esimest korda elus, kuidas rattal istumine minu käes läheb, ma siiski hakkasin kartma, et Jussu ehk tõesti toob ratta välja. Seda aga oleks kohe nähtud. Meie oleks siis saanud papade käest tappa. Sellepärast mina ütlesin, et Jussut tagasi hoida:

„Mis tast ikka välja tuua. Ega ta sõiduhobune ole, et seismine teeb talle paha, peab jooksutama.“

„Homme hommikul, kui Jaan läheb trepikotta lilli kastma, viime ratta parki ja õpiime sõitma,“ ütles Jussu. „Siis saavad magavad veel, nad ei näe.“

„Jaan ehk ei lase võtta?“

„Ega see tema ratas ole, mis see tema asi keelata on.“

Järgmisel hommikul mina olin vara voodist väljas. Meie kell oli teises toas, seda ma ei näinud, mis ta näitas, kuid päike juba paistis. Mina kartsin, et jään hiljaks. Võtsin voodi eest toolilt oma riided ja hakkasin kähku selga ajama. Püksid olid juba jalas, siis küsis papa teisest toast ja mina mõistsin ta häälest, et ta on veel asemel:

„Kuhu sina minema hakkad?“

Noh, nii palju mul juba elutarkust oli, et teada, millal võib tõtt avaldada ja millal on kasulik valetada.

„Ei kuhugi,“ vastasin.

„Mis sa teed seal?“ küsis nüüd mamma omakorda.

„Midagi, tõusen üles.“

„Kas sa lähed voodisse tagasi!“ käskis mamma. „Kell alles neli, vaata mul teomeest.“

Pugesin küll teki alla, kuid magama enam ei jäänud. Kuulsin, kuidas teomehed läksid hobustega akna alt väljadele tööle. Varsti tõusis papagi. Pani riided selga ja lahkus toast. Mamma jäi veel voodisse. Temal polnud mõtet nii vara tõusta, ta küll ei maganud enam, kuid viitis pikali olles niisama aega. Mina olin kärsitu ja selletõttu mammale natuke nagu pahanegi, et mis sa vahid seal voodis nii kaua. Ma tahtsin ju tõusta, kuid enne mamma tõusmist ei saanud, ta oleks keelanud.

Kui kell lõi viis, siis mamma ajas enese ka jalule. Tal oli asja kotta ja sahvrisse. Tema toast ära olles mina riietusin ja läksin õue. Seisin jasmiiniheki ääres varahommikuselt sooja päikesepaistes ja tundsin kehas nagu värinat. Ega mul jahe olnud, kuid kange ärevus ja nagu hirmgi oli sees. Olin kõrvadega teraselt valvel, et kas on kuulda Jussu viilet. Ei olnud veel kuulda midagi. Ehk jäi magama? Nii mõteldes ma ei saanud aru isegi kumba mul oli rohkem: tusatunnet, et sõit jääb ära, või headmeelt, et pole vaja seda ärevat asja läbi teha.

Pidasin paraadust silmas. Seni oli seal kõik veel hommikuselt vaikne. Aga näe, nüüd Jaan tuli, suur kastekann kummagi käe otsas. Hakkas trepikojas kastma.

Kes teab, kus Jussu oli valvanud, kuid õigeaegselt ta ilmus nüüd välja. Mina olin kohe ta juures, kuid ratast tooma ma nagu ei tahtnud minna.

„Ma lähen parki,“ ütlesin talle, „too sa ratas sinna. Mis mina trepikotta otsin, seal pole ju kahekesi midagi teha.“

Kartsin, et Jussu hakkab ikkagi minu kaasatulekut nõudma, kuid mu süda läks kergeks, kui ta ei lausunud sõnagi, vaid hakkas astuma trepikoja poole.

Mina panin kohe suure kiiruga jooksa. Pargi suus tiigi sillal jäin ootama.

Varsti tuli Jussu rattaga.

Ega täiskasvanud seda enam mõista ega tahagi mõista, milliseks rõõmuks on poisikesele see, kui ta saab esimest korda jalgrattale. Olime meiegi Jussuga õnnelikud mehed. Paha oli ainult see, et Jaan tuli ka varsti parki ja hakkas ise rattale hüppama. Tema polnud targem sõitja kui meiegi. Kõik olime niisugused, et aina kukkusime teeäärsete pöösaste raksudes.

Kui rassimine võttis Jaani tõsiselt hingeldama, siis me saime ratta enda kätte. Aga lühikeseks ajaks. Sai Jaan pisutki hinge tagasi tõmmata, ta võttis jälle meie käest ära. Pani oma suure ja palja vasema jala tagumise ratta assi otsale, parema päkaga plaksatas tõugata hoogu ja hüppas siis oma kohmaka koga ähkides sadulasse. Ratas hakkas karglema ta all äkiliste nõksudega siia ja sinna nagu loom, kes püüab vabaneda vastumeelsest seljasistujast. Oli ju saksa ratas, polnud harjunud tööpoissi oma kukil kandma. Näe, kui muu nõu ei aidanud, siis keeras järsku teelt kõrvale — tiiki! Käis õige kõva vee sumakas. Kui Jaan välja tuli, siis oli ratas ja ta ise seda rohelist kõntsa täis, mis tihedalt kattis tiigi vett ja mida mõni mõisanaine õngitses rehaga oma sigade jaoks.

Seda õnnetust nähes kukkusime meie Jussuga näost ära. Veel sandim hakkas meil siis, kui Jaan kukkus kiruma nõnda:

„Kuradi poisid, tassite sellest rattast siia!“

Kõntsaste riiete nõrgudes vett ta kükitas puhastama jalgratast. Me läksime kärmetena talle appi. Saaks aga nüüd puhtaks ja trepikotta tagasi nii, et keegi ei näe! See oli meie mõte.

Kuid nähti ometi. Pesutüdruk tuli peale. Nii salaja ilmus, et ei saanud enam peita ei endid ega rattast. Mis ta tiigi ääre otsis, polnud tal siia asja ühti. Sõna ei lausunud, tegi ainult „mh“ ja läks tagasi.

Nüüd Jaan hakkas meid veel enam sõimama. Aga äkki ta lõi meist lahku, jättis ratta meie kätte ja läks ise minema.

„Vii sina ratas ära!“ ütles Jussu mulle.

„Ei vii,“ olin mina ihu ja hingega vastu, ma ei julgenud kohe miski hinna eest viia.

„Mina tõin, sina vii ära!“ kauples Jussu.

„Ega mina pole käskinud tuua,“ vastasin. „Kes tõi, see ka viigu. Mis sul viga tuua oli, keegi ei näinud. See oli niisama, nagu polekski sa toonud. Keegi ei tea. Kui ma lähen tagasi viima, siis mõeldakse, et mina ükski olen süüdlane.“

Jussu vahtis mulle suurte silmadega otsa ja pani siis äkki jooksu. Kui ma taipasin, mis mõttega ta põgenes, ma ehmusin ja pistsin ka ratta juurest jooksu, kuid veelgi suurema ajuga. Mina olin väledam. Kui ma Jussust mööda jõudsin, ta lõi mulle rusikaga selga ja läks tagasi.

Pesutüdruk oli nüüd targem, ta ei tulnud enam meie papadele kaebama. Kandis asja saksa kõrva. Härra ise tuli riidlema. Temale me papad ei julgenud vastu haukuda. Nõnda läks meil pahasti.

Mina pugessin küll voodi alla, kuid papa pörutas peale:

„Tule välja!“

„Sa peksad,“ vingusin mina vastu.

„No ei tea mis häda pärast ma sind siis muidu välja kutsun,“ vastas papa, „või arvad sa, et ma sulle kompekki tahan anda.“

Seda hirmujuttu kuulates mina hakkasin nutma. See tuli kohe iseenesest, ega ma seda tahtnud näidata, et mul niigi silmavesi lahti, mis sa minust enam taod. See poleks ka midagi aidanudki, anti ikka kätte, mis anda taheti.

Kogu ülejäänud päeva ma olin nagu nui — enesega ükski ja tumm.

Õhtul, kui ma heitsin magama, ütles mamma:

„Oled mul ülekatte läinud, palvet sa enam ei loe!“

Mina ei vastanud midagi. Mammal oli õigus, ma palvet enam ei lugenud. Oli nagu häbi juba lugeda palvet nii, nagu ma maast madalast olin lugenud ja nagu mamma seda nõudis: põlvitades voodi jalutsis, käed risti. Ega mina ei tea, kust see häbitunne mulle äkki sisse tuli, kuid sees ta oli. Õieti polnudki ju kedagi, kelle ees häbeneda. Mamma ees ma ju ei tarvitsenud häbi tunda, tema ise nõudis nimelt seda, mida ma häbenesin. Kuid niisugune ma nüüd olin, mulle nagu enam ei sobinud säärane asi.

„Loe kohe oma palve ära!“ sundis mamma.

Oli küll piinlik ja paha, kuid tõusin põlvedele ja lugesin kõva häälega, nagu lugema pidin:

„Võta mind Su tiiva alla...“

Palve loetud, viskusin küljeli ja tõmbasin vaiba üle pea.

Papa ütles: „Ega ta seda häbene, mis ta päeval tegi, aga näe, seda siin ta peab häbiväärt teoks.“

5

Järgmisel päeval ma olin üksi. Mind ei lastud Jussuga kokku.

Istusin oma linnukalmistul, mis oli tekkinud siia mu õrnade tunnete ajal, ja mõtlesin tigeidaid mõtteid. Kui ma Jussut näen, ma ütlen talle, et pesutüdrukule tuleb kätte maksta. Oli tal vaja sakstele kaevata, ega see tema ratas ole. Va õel Saasta-Leenu!

Kui seoks ta paljalt metsas puu külge, siis sääsed ikka tõmbaks õõ jooksul nii, et jääks hommikuks päris kahvatuks. Ta paha veri lendaks siis mööda õhku laiali.

Kui paneks ta paljalt sipelgapessa, siis vist paluks, et paid poisid, ega ma teinekord enam tee.

Tuleks veel Jaaniga nõu pidada, tema sai ju ka riielda. Teeks näod nõega mustaks ja varitseks õhtul pargis. Kui pesutüdruk tuleb uitama, siis kargaks talle kolmekesi kallale. Jaan ajaks ta uppi ja meie topiks talle nõgeseid saba alla. Mine veel sakstele kaebama!

Nii mõtlesin tigeidana linnukalmistul meelespea taevasiniste õite läheduses. Kes teab, ehk oleks minu mõttest saanud tegugi, kui poleks juhtunud see, mis juhtus.

Järgmisel päeval kipitas mul kättemaksu plaan ikka veel südamel. Ma polnud ju saanud seda avaldada ei Jussule ega Jaanile. Pidin viibima mamma silma all. Igav ja tõkestatud oli siin mu olemine. Polnud nagu midagi teha. Ei tahtnudki üksinda midagi ette võtta. Kiskus Jussu poole. Temalt oli nii palju pärida. Kas pekka ka said? Kuhu ratas jäi? Mis sa mõtled, kas teeme pesutüdrukule tüki ära?

Jah, mind tõmbas vallatuskaaslaste poole. Kuid salaja ma siiski ei tahtnud õuelt kaduda, vitsahirm seisis sees. Sellepärast ma mõtlesin välja niisuguse võimaluse, et ma saan kohe mamma loal õuelt minna.

Selle mõtte pähe tulles ruttasin tuppa.

Tanta oli tulnud jälle meile, ajas mammaga juttu. Täna ta salasosinat ei ajanud, rääkis nii, nagu ikka rääkis. Millest jutt käis, ma seda ei kärsinud kuulata, vaid küsisin õhinal mammalt:

„Kas täna sigadele naate ei viigi?“

Minu mõte oli see, et kui ma naadikorviga pääsen õuelt minema, küll ma siis juba Jussu kätte saan ja oma asja ära räägin.

Mamma ei märganud imeks panna minu vabatahtlikku valmisolekut selleks tööks, mille vastu ma muidu sõdisin käte ja jalgadega. Mamma vaimul oli tegemist tähtsamaga. Ta vaatas minule miskipärast nagu haletsevalt ja ütles:

„Ma olen sulle ikka ütelnud, Aala, ole hea laps. Vaata, mis lastega kõik ei või juhtuda!“

„Kas ma viin sigadele naate?“ küsisin ma uuesti, sest ma nägin, et mamma oli mõttega mujal.

„Jah, Aala,“ ütles tanta, „kuula aga ilusti mamma sõna. Näe, metsavahi Hannes on surnud.“

Hannes oli metsavahi poeg, elas mõisa lähedal, ma tundsin teda küll. Tead-

mine, et tema on nüüd surnud, nõudis minultki niisugust tõsidust, mis pani kõige muu unustama. Ega meil siin iga-päev suremisi olnud. Kui mõnikord ümbruskonnas juhtus, siis mõjus ikka minussegi. Minu noorusse tungis siis nagu vari või niisugune paha võõrkeha, millele kogu olemine seisis vaistlikult vastu. Kui mind aeti vahel mõnda surnut vaatama, siis tuli ikka käejõuga sundida seljatagant, et ma astuksin lähemale. Ka surnuaeda ei sallinud ma. Ma ei kartnud neid, vaid mu varajane noorus tahtis olla vallatult vaba surma halvavast mõjust. Päril mõjuta ma muidugi ei jäänud, näe, nüüdki tegi nagu kohmetuks.

„Miks ta ära suri?“ küsisin ma.

„Jah, miks see nii pidi olema,“ õhkas tanta, „eks ta oleks võinud veel elada, noor laps.“

Mamma siis seletas mulle, et on juhtunud õnnetus. Hannes on läinud hobust koju tooma. Seda ta on teinud ikka, see töö on meeldinud talle. Ning see on läinud ta käes alati hästi. Oma loom ju teada, ta pole sugugi peru, mis seal karta. Aga näe, eile Hannes ei toonud hobust, vaid hobune Hannese koju. On lohistanud ta surnukeha õuele isa jalge ette. Peas olevat suured augud. Eks Hannes oli pannud endale ohjad kaela ja hakanud tulema. Nii ta on tulnud ikka läbi metsa täismehes vilega. Midagi kunagi ei juhtunud. Kes teab, mis eile looma lõhkuma ajas.

„Kui need ohjad poleks tal kaelas olnud,“ kurtis mamma, „ega see lõhkumine siis talle midagi poleks teinud. Pidi ta need just kaela panema, ei võinud ka käes hoida! Aga eks see ole poiste viis, neil peavad ikka kaks kätt pükste taskuis olema, teevad nad siis, mis nad teevad. Aala, mis sa neist soojendad seal, kas sa võtad välja!“

„Ega see siis minule midagi tee,“ vastasin, kuid võtsin käed taskust välja.

„Kuule aga ilusti mamma sõna!“ manitses mind tanta uuesti.

Mina aga hakkasin jälle tundma Jussuga kokkusaamise kihku, sellepärast ütlesin:

„Ma siis võtan korvi ja lähen naate korjama!“

„Lähe sa ühti,“ vastas mamma, nagu kardaks ta, et minuga võib ka juhtuda õnnetus sellegi töö juures. Kuid nii see just ei olnud, tal oli keelamiseks muu põhjus.

„Lähme nüüd Hannest vaatama,“ jatkas ta.

Kui mamma läheb kodust ära, siis ma saan Jussuga kokku, mõtlesin ma ja ütlesin:

„Mina jään koju.“

„Jää sa koju ühti,“ vastas mamma, „mine tea, mis tükke sa siin tegema hakkad.“

„Pea aga teda ikka oma silma all,“ õhutas tanta mammat taga, „ei temaga siis juhtu midagi.“

Minu süda oli tanta peale kohe täis, et mis sina siin räägid.

Mis see pohmitsemine aitas. Kästi kingad jalga panna ja puhas pluus selga. Hakkasin siis mamma kõrval astuma metsavahile. Tardunud olek oli sees juba teadmisesest, et peatselt näen surnut.

Heameelega oleksin läinud tagasi. Vaba ja lõbus oleksin olnud mõisaõuel Jussuga. Hea oleks olnud veel selle teadmise tõttu, et mamma on kodunt ära. Jah, nüüd ta oli kodunt ära, kuid mina ei saanud seda kasutada. Pidin ju minema kaasa. Ei jäänud siis üle muud, kui lootada, et näen Jussut metsavahil. Sinna näis olevat teel muudki mõisarahvast.

Jussut leinamajas ei olnud, ta mamma oli küll. See pani mind tusasena mõtlema, et tema võis koju jääda, mind ei lastud. Mis ma vahin siin naiste jalus! Paha on olla ja ei tea sugugi ette, kaua siin veel peab sedaviisi olema.

Ma vaatasin Hannest ainult natuke. Ta nägu oli niisugune kahvatu, mis on silmal paha vaadata, nagu surnu ikka. Minul oli sellest küllalt, ma oleksin võinud juba minema hakata. Aga mammal

oli teiste naistega palju juttu, ta ei tahtnud ka vaatamist lõpetada. Minul oli niisugune tunne, et mind on võetud kaasa ainult selleks, et ma kannataksin ootuse käes: millal see mamma ükskord koju hakkab minema?

Kui viimaks saime tulema, oli minu käimisel niisugune tuhin sees, et mamma pidi aina maha jäädes hüüdma:

„Aala, oota mind ka! Ma ei jõua sulle järele.“

See mulle ei meeldinud, et ta nii tasa astus.

„Tule ka rutem siis!“ pahandasin ma.

„Tuleks küll, kui jalad oleksid nooremad,“ vastas mamma.

Kui ma oleksin märganud endalt küsida, et mis tuli mul taga on, küllap ma siis ise oleksin aeglustanud oma sammu, sest tõeliselt polnud ju mind ootamas mingi kiire asi. Tahtsin küll ruttu koju Jussu pärast, kuid teadsin isegi, et mamma ei luba mind temaga kokku saada.

Teel tuli pesutüdruk meile vastu. Kui mamma jäi temaga juttu ajama, siis mina olin ligedalt tuska täis, et kas ei võinud niisama mööda tulla, peab siis ikka rääkima.

Nii tigetsedes ma seisin eemal, sest ma ei tahtnud pesutüdruku läheduses olla. Ma ei kuulnud, mida nad seal rääkisid. Aga kui me hakkasime jälle edasi minema, ütles mamma mulle poolsosinal, nagu varjates saladust:

„Hoiä aga nüüd ennast Jussust eemale! See ju tema töö, et Hannes surnud on.“

Mina olin jahmunud ja vait. Ma ei suutnud nii äkki mõista seda ränka, mis mamma sõnadega üteldi.

„Kuidas ta nüüd muidu lõhkuma läks,“ jatkas mamma natukese aja pärast. „Va Jussu oma vallatustega, muud ühti. Oli metsas ja hirmutas.“

„Kust sa tead?“ küsisin mina vaikselt.

„Kust ma tean. Näe, inimesed räägivad. Kes see muu niisugust tükki ikka teeb. Vaata aga nüüd, et sa talle ennast ligi ei anna.“

Pärast neid sõnu ma ei mõistnud märtgata, et mamma enam maha ei jäänud, et ruttamine oli minust võetud nagu käega.

6

Kas ma seda Jussust uskusin või mitte, ma ei tea isegi. Aga kui ma voodis katsusin kujutella, kuidas Jussu hüppab põõsa varjust välja, teeb koledat häält ja ajab hobuse lõhkuma, siis tuli see mul välja küll. Ma kujutlesin seda nii elavalt, et vist selle tõttu muutuski Jussu mu silmis teiseks, niisuguseks, kellega kohtamist ma hakkasin nüüd nagu kartma. Niisugune hirm oli sees, et kuidas siis olla, kui ta tuleb. Paha talle nagu näkku vaadata. Või mis sa temaga ette võtadki, kui ta juuresolek teeb nagu kohmetuks.

Ma mõtlesin, et ega nüüd enam kättemaksust pesutüdrukule midagi välja tule. Mu kättemaksu himu kadus vist kahel põhjusel. Sellepärast, et Jussu oli nüüd nagu teine ja ma isegi polnud see, mis enne Hannese surma. Seda ma just küll ei kartnud, et pesutüdruk võib meie kätte ära surra, kuid see tunne oli ometi, et Jussu on nüüd niisugune, kellega ei julge seda ette võtta. Teiseks oli siia nurka tulnud surm teinud mind nagu tagasihoidlikumaks. Mul ei olnud enam selle asja jaoks kuraasi. Selle tõttu kadus ka see Jussuga kokkusaamise kange kihk, mis minus seni oli kipitsenud. Nüüd ma võisin õige rahulikult istuda koduõuel müüri ääres, vaadata eemal puude all liikuvat kanakarja ja olla tegevusetu.

Kui ma ühel päeval nii istusin, ma nägin Jussut tulevat. Mina kohe nagu kohkusin ja tundsin, et ma pean nüüd tuppa minema. Kuid samas ma mõtlesin, et ta ju näeb, ega nüüd enam või ära joosta. Istusin siis edasi ja mõtlesin mamma jaoks nõnda: ega mina pole ta juure läinud, ta ise tuli.

Jussu astus aeglaselt lähemale ja mina vaatasin enda ette maha, nagu ei näekski ma teda. Korraga piilusin tema

poole ja nägin siis, et tema nägu katsus nagu naeratada. Ma tundsin, et minugi nägu kippus temale sama vastu tegema, kuid siis ma lõin silmad maha. Võtsin puupulga ja hakkasin sellega tõnguma rohututti maa seest välja. Muud ma siis ei näinud kui seda rohututti. Enam ma Jussu poole ei vaadanud, vaid ootasin, et ta jõuab minu juure. Aga kui ta kadus nagu kuhugi ära, siis ma vaatasin ja nägin, et ta on istunud eemale puu alla. Mina ei saanud temast midagi aru, ta oli näost ikka endine, kuid tema vist oli märganud, et mina olin teist moodi. Ma ju ei teinud temast välja. Selleks ta oli vist sinna istunudki, et näha, kas mina tahan temaga kokku saada. Sõna me ei rääkinud.

Kes teab, kui kaua me oleksime sedaviisi istunud. Me ikka oleksime hakanud pikapeale teineteisega rääkima ka, aga enne tuli teomes Kurt Aadu oma hobusepaariga kesakünnilt lõunale.

„Trrr!“ peatas ta hobused ja küsis: „Jussu, ae, mis sa sellest Hannesest ära tapsid?“

Jussu sai sellest tulivihaseks. Ta kargas jalule ja hakkas otsima kivi, millega teomehele visata.

„Vaata, vaata,“ ütles teomes, „sa tapad ju minu ka ära.“

Jussu viskas talle kiviga ja jooksis ise minema.

Mina läksin siis ja jutustasin sellest toas.

„Näed nüüd ise, missugune ta on,“ ütles mamma minule. „Jookse aga tuppa, kui sa näed teda tulevat.“

„Kui ta seda teinud pole ja nad ta kallal sedaviisi hauguvad, ega tal siis ka kerge ole oma naha sees olla,“ tähendas papa.

„Kust sina tead, et ta seda teinud pole,“ ütles mamma.

„Seda ei tea keegi, on ta seda teinud või mitte. Kes seda selgeks teeb. Hannes enam ei räägi. Või kas ta jõudiski märgata, millest hobune äkki peruks läks. Eks Jussu ise ole ikka ainuke, kes teab.“

„Mis ta teab?“

„On ta seda teinud või mitte.“

„Mine sa võta tema käest välja.“

„Kellel siin tahtmist tõde kätte saada ongi. Inimese loomus on niisugune, et ta hoiab kümne küünega teise suhtes halvast kahtlusest kinni, ka siis veel, kui tõde on juba ammu päevavalgel. Jah, kahtlusega lepitakse kohe nii heameelega, et muud ei tahetagi. Vaata, ollakse veel pettunud, kui ükskord tõde oma nina nagu kogemata välja pistab.“

„Seisa aga sina tema eest.“

„Mina ei seisa midagi. Aga ega ma teda ka mõrtsukaks saa pidada asja eest, teist takka. Kui ta ongi seda teinud, eks see ole siis nagu kogemata. Ega tema muud tahtnud teha kui koerust. Ega ta seda ette näinud, mis juhtus.“

„Anna aga sa talle lapse kuuldes õigust. Ei tea, mis moodi siis mina teda teistest eemale hoida saan.“

Papa süütas piibu ja ütles minule:

„Tee aga siis nii, nagu mamma sulle ütles!“

„Mamma pole mulle midagi ütelnud.“

„Jookse siis pealegi tuppa, kui sa näed, et ta tahab ennast sulle ligi ajada,“ ütles papa.

See polnud keeld ega käsk. See oli nagu heatahtlik hoiatus, mis laskis aimata, et Jussu on ikkagi niisugune, keda peab kartma. Ma sain aru, et vanemad enam ei karda halba mõju, mille eest mind kogu aeg oli hoiatatud, vaid midagi muud hullemat. Jussu oli lihtsalt hädaohtlik.

Jah, kuigi papa hoiatus jättis minule niisuguse mulje, oli tema vaidlus mamмага pannud mind siiski mõtlema, et ehk Jussu ei olegi süüdi. Ta näis nüüd küll teissugune, kuid see võis olla sellest, et tal ei ole hea oma naha sees olla, nagu papa ütles. Paha võis tal olla ainult selle pärast, et ta on süütu, kuid kahtlustamine ja teomehe torked teevad elu kibedaks.

Nii mõteldes hakkas minul temast kahju ja ta tuli mulle ette jälle endise Jussuna, kes ei jätagi minusse

seda mõrtsukalikku tunnet või varju, mis viimastel päevadel temalt minusse langes.

Ma hakkasin salaja ootama, et kui ma teda nüüd jälle näen, ma lähen ta juure ja näitan, et minul pole midagi, ma olen nii nagu enne.

Kuid Jussut oli nüüd vähe näha. Vah-tisin küll pereõue poole, kuid seal teda liikumas polnud.

Ühel päeval ma leidsin ta üles. Ta oli läinud rukki ääre kraavi kaldale ja magas seal.

Mina mõtlesin, et näe, tal on üksi igav, pole midagi teha, sellepärast magab. Ma kõditan sind rukkipeaga, siis sa ärkad ja sul on heameel, et oleme jälle kahekesi.

Astusin küll tasa, kuid ta kuulis siiski ära. Kargas maast üles ja ütles mulle kurjana:

„Ma sulle kuradile tahan näidata!“

Mina seda ei oodanud. Ta sisendas mulle sellega niisugust hirmu ja mõrtsukamuljet, et ma hakkasin ülepeakaela jooksmas, viskasin enese ühe hingega tuppas.

„Noh, mis sina lõõtsutad?“ küsis mamma.

Rääkisin talle ära.

„Mis ma talle teinud olen?“ küsisin ise kokkununa ja haavununa, nii et nutt varaks.

„Küsi hullu,“ vastas mamma, „läheb teine hoopis sõgedaks.“

„Hoi ennast eemale,“ ütles papa, „eks ta näe selles põlgamist. Põlgamise ta näeb jälle seda, et sinagi pead teda süüdlaseks Hannese surmas. Kui ta süüdi pole, eks ta süda ole siis täis. Olid ju talle ikka sõber...“

„Te ise ei lase ju enam olla,“ ütlesin mina ja tundsin hinges sooja valu nagu ikka siis, kui arusaamatuse tõttu oli tehtud ülekohut kas minule või mina teisele.

„Ma lähen ütlen talle,“ jätkasin ma, „et mina ei mõtle sinust midagi, sa ilma-aegu arvad.“

„Lähe sa kuskile,“ vastas mamma. „Kahekesi tegite oma tükke, täna jumalal, et rahvas ka sinu kohta seda veel ei räägi.“

„Tohoh!“ tegi papa. Siis ta haaras mamma sõnast kinni ja ütles:

„Kui nad ka tema kohta räägiksid, peaksid sa teda siis süüdlaseks?“

„See'p see on, et nad tema kohta ei räägi. Näe, süütu kohta ikka ilmaaegu ei räägita.“

Mina tundsin, et minul ei ole rahva jutuga tegemist. Jussule oleksin tahtnud ütelda, et papa ja mamma ju ei lase tulla su juure, miks sul minu peale hing täis on. Kuid ma mõistsin, et ma ei saa seda talle ütelda, ta on ju nii kuri, et tuleb kallale. Ja kui ma mõtlesin, et seletamine talle on võimata, et tal jääbki minust väärarvamine, siis ma tundsin jälle hinges nutulähedast valuhoogu.

Tahtsin ta juure, kuid samal ajal kartsin teda.

Nõnda olin kitsikuses ja ei saanud oma asjaga edasi. Nõnda kulus suvest veel järelejäänud lõpupoolik. Selle aja jooksul nagu kustus minus Jussule seletamise tahtmine. Ma õppisin oma aega viitma üksinda.

Mul oli mõnikord mängukaaslanegi. Kui puudealune oli kollaseid lehti täis, mina tegin leheputka. Ma oskasin seda teha isegi, ega ma abi otsinud. Kutsari Betti ise toppis ennast. Muudkui hakkas aga lehti kandma ja seinu paksemaks tegema. Minule mõni asi nii ei meeldinudki, kui tema tahtis. Ma ütlesin talle. Siis ta tegi nii, nagu mina soovisin.

Tore tunne oli putkas olles: vaikne ja varjatud olek nagu toas.

„Ma tulen öösel siia magama,“ ütlesin.

„Ma tulen ka“, lausus Betti.

Õhtul rääkisin sellest mammale. Ta oli algul vastu, aga kui papa talle silma pilgutatas, siis ta nõustus minuga. Andis mulle vaiba kaasa ja soovis head ööd.

Õues oli pime nagu kott, polnudki nii hea toast välja minna. Onnis oli varjatud ja vaikne olemine, kuid seda julge-

olekutunnet polnud, mis päeval oli teinud siin viibimise huvitavalt meelitavaks. Mähkisin end vaipa ja ootasin Bettit, et oleks seltsim.

Hirm oli üksi olla. Polnud sugugi toa moodi, seinad ei tundunud kaitsena ja ust ju polnudki, ainult riie oli ees. Kõik pimeduse kahinad ja hääled olid kuulda. Vanker läks maanteel müri- nal ja mehed rääkisid. Mina hakkasin kartma, et tulevad kallale.

Siis ma kuulsin astumise sahinat. Ma mõtlesin, et Betti tuleb, ent sammud läksid mujale. Äkki meenus mulle Jussu. Tema ehk hulgub pimeduses ringi? Ta tuleb mulle kallale. Nii mõteldes mu silme ette ilmus Hannese surnunägu. Mul hakkas niisugune hirm ja tupp tahtmine, et ma ei kärsinud seda ära oodata, kas Betti tuleb või ei tule. Sellele hirmule lisaks ma mõtlesin äkki, et mamma on välisukse kinni pannud ja magab juba. Kui Jussu tuleb, siis ma ei saa joosta tupp!

Jälle kuuldus pimeduses sahinat. Nüüd mina ei saanud end enam pidada. Jätsin leheputka, jooksin koju ukse taha ja tagusin rusikatega ägedasti, endal nutuvõru suu ümber.

„Mis sa uksest taod, ta on ju lahti,“ ütles mamma.

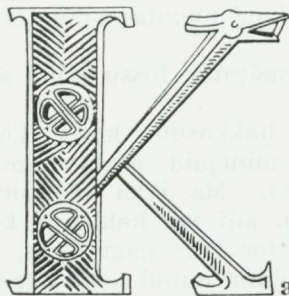
„Noh, kas juba himu täis?“ küsis papa minult, kuid pilgutas silma mam- male.

Jah, nüüd mõjutas Jussu mind seda- viisi.

Oktoobris hakkasime koolis käima. Mõisast teisi minejaid peale minu ja Jussu ei olnud. Ma ikka mõtlesin, et kuidas siis on, kui me hakkame koolis käima, siis oleme jälle nagu koos, kuid ei olnud. Ei olnud minul temast teeselt- silist. Tuli üksi kõik hommikpimedused läbi käia. Mõnel hommikul paistis kuu ja kõik oli imelikult vaikne ning selle vaikuse tõttu nagu natuke salaõudnegi. Aga et sai jala ette näha, siis oli ikka parem kui pimeduses.

Vahel sadas vihma ja kõik oli must. Siis pani papa endale peakotiga vihma- kuue selga, võttis laterna kätte ja saatis mind sinnamaale, kus tuli teele juba teisi koolilapsi külalt. Eks Jussu oleks võinud ka meie laterna paistel astuda, kuid ta ei teinud seda. Ta ei seltsinud kelle- gagi. Ronis üle kiviaedade, läks otse läbi karjamaade ja üle põldude — ikka üksi.

Jah, käisime veel ühist teed, kuid olime juba läinud teineteisest lahku. Jus- su isegi oli nagu läinud enesest lahku, oma endisest iseloomust, muutudes üha kinnisemaks ja tigemamaks üksiklaseks.

VILBUS

1

aks oli Kalmete mäge,
kaks oli kanget meest,
vähe vaid ühest teest.
Kaks oli mägedel talu,
kaks kasvas Kalmetel salu,
kaks oli vaenulist väge.

Tõmm oli Toonehunt tugev,
suur ja murdja ta hõim,
vägev ta vari ja võim.
Libatses, lummutas, luusis,
teiste elujõus tuusis,
kurjale otsis tuge.

Toonehunt, sinu see vilbus!
Lendavast langes mu voon,
lapsel lõhki lööd koon.
Varjumees, varjumees, varja,
Toonehunt hakkas harja,
võttis mu viimse hilbu!

See oli Tuusija tasem,
tundja, kel teada teed,
Toonehunt mida teeb.
See oskas päästa põlust,
viiruselt võtta võlu,
väetile anda aset.

Vimma löi Tuusija turi,
Toonehunt tõbe kui tõi,
võõra hingest kui jõi.
Korjas ja keetis rohtu,
ülbega kippus kohtu,
oli üllas ja kuri.

Kaks oli Kalmete mäge,
iga mäe pääl mees,
üksteisel ristati ees.
Võimas neil kummalgi veri,
võitlesid, et ühe vari
võtaks ei teiselt väge.

2

Kaks oli Kalmete mäge,
kaks oli kanget meest,
vähe vaid ühest teest.
Kaks oli mägedel talu,
kaks kasvas Kalmetel salu,
kaks oli vaenulist väge.

Vägeva verega Tuusija,
Kalmete teadjamees
hingede ööl oli teel
Toonela viima toitu.
Säält tuli enne koitu.
Teadis, kes ringi luusija.

Sirasid-särasid tähed,
heledalt paistis kuu.
Kust see maanteele puu
põigiti viskas varju?
Hingeloom veres karjus:
„Toonehundi varju sa lähed!“

Tuusija tundis ja teadis,
kaske ei sellist siin näht.
Toonehunt, sinu see täht,
otsisid kohtamist ammu!
Sina ei varja mu rammu,
kuigi end tee ääre seadsid.

Siinpool varjulist võra
hobuse peatas ätt,
õiendas võimukat kätt,
pihku haaras siis kirve.
Terasel mängis virve,
polnud sel krammi ei mõra.

Kui veel teinegi langes
laastule verine laast,
hunnik sest kasvas maast.
Rigi-ragises, mütsus,
mullale kask kui matsus
otsekui külmast kange.

Mäe pääl uluma hakkas
heledalt rakakoer.
„Kalmu see mees nüüd poeb!“
sõnas ja kirve löi vööle.
Vaks on veel jatku ööle.
Kihutas hobust takka.

Heitlesid ristati tähed,
heledalt paistis kuu,
tee ääres oigas umbluu.
— „Magada, Toonehunt, malda!
Rahuga mine nüüd mulda!
Tervist, kui Toonela lähed.“

Kaks oli Kalmete mäge,
üks oli kahe pääl mees,
üks oli hõimude tee.
Kaks oli Kalmetel talu,
üks kasvas varjukas salu.
Tuusija kiidame väge.

KARL EDUARD SÖÖT

K

arl Eduard Sööt pühitseb jõulukuu 26. p. 1937. a. oma 75. aasta sünnipäeva. See on kõrge aastate arv, mis on inimesele antud, kelle süda on pidevalt põlenud loomingu tules. Kuigi loomingu õilis tuli põletab inimese hinge ja ihu, siiski see tuli puhastab ja karastab inimest maises eluvõitluses.

K. E. Sööt, meie luule suguharu lugupeetud päävanem, on oma pika eluea keskel sooja ja valutava südamega kaasa elanud Eesti rahva saatuse selle hääl ja kurjel päevil. Seepärast on ta loomingu saanud kalliks kõigi kirjanduse sõprade südamele, kes nüüd K. E. Söödi aupäeval tahavad kõnelda oma lugupidamisest ja tänust tema loomingu eest. Et need tänusõnad tulevad puhtast südamest, selles ei ole kahtlust.

K. E. Sööt on oma koduluules armsaks ja kalliks teinud eesti looduse, eesti kodu ja eesti inimese. Niisama lihtsalt ja südamlikult, nagu on Söödi enda poolt kirja pandud tema kodulaulud, niisama lihtsalt ja südamlikult anname edasi tänu ja tervituse lugupeetud luuletajale.

K. E. Sööt on rahvapärane ja originaalne luuletaja, kelle sümbolistlikes lauludes avaneb luuletaja loomingu kaudu kogu eesti hinge salapärasus ja sügavus.

Aja kiiresti vahelduvate kirjanduslike voolude ja uute luuletajate kiire järelkasvu juures on K. E. Söödist vähe kõneldud. Aga niisama kiiresti kulgev aeg on seletanud K. E. Söödi luuletaja palge, on näidanud väärtusi Söödi luules, millele ei hakka ajahammas.

Nüüd võime juba veendumusega ütelda, et K. E. Sööt on suur meisterluuletaja. Nüüd võime pidada ajalooliseks tõsiasjaks, et K. E. Söödi loomingu paremik kuulub eesti kultuuri varamusse.

K. E. Söödi elutööst on osa tehtud. Kindlas teadmuses juba nüüd tehtud tööst, millele võivad olla uhked järeletulevad põlvned, võib K. E. Sööt veeta oma eeltulevaid päevi.

Olgu need päevad loominguurikkad ja päikesepaistelised.

Henrik Visnapuu

Tomás Falu

PÄÄSUKESED

urma telegraafitraateks

On mul iga hallund karv —

Nendes laulab kõrva ääres

Murepääsukeste parv.

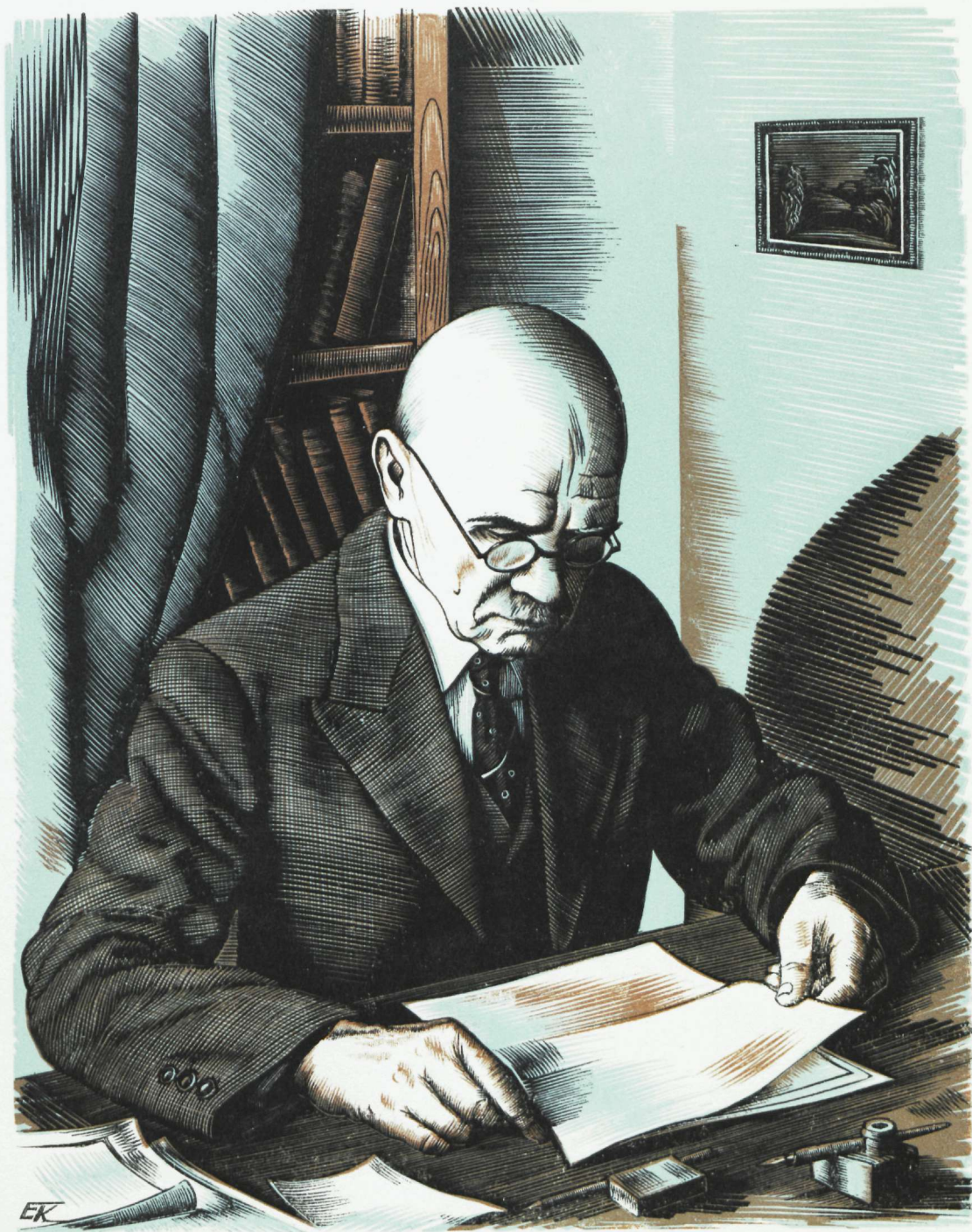
Pääsukesed laksu löövad

Pisarjärve lainetes:

Need mu jäädavad rändlinnud —

Ei nad lahku iganes.

Tõlkinud K. E. Sööt

E. Kollom: K. E. Sööt.

Karl Eduard Söödi luule piirjooni

Müstilised laulud

Kui küsiksime, milline on Karl Eduard Söödi luule pärisosa, milles ta on annud kõige rohkem enda ja rahva hinge, milles ta on saavutanud kunstilise täiuse, sisu ja vormi suurima kooskõla ning mis oleks ühtlasi ka tema väärtuslikem ning iseloomustavaim annus meie luulele, siis peaksime sellele küll vastama, need ei saa olla ta isamaa-, looduse- ega

Seni on selleks peetud küll Jakob Tamme, kes on tuntud rohkete ballaadide loojana rahvausundi ja muinasjuttude aineil, ja Ernst Ennot, kuid see au kuulub Karl Eduard Söödile.

Jakob Tammega peaaegu ühel ajal hakkab ka Karl Eduard Söödi luules ilmema müstiline joon, mis järjest areneb sügavuse ja kunstitiheduse suunas kuni tänapäevani, kuna J. Tamm aga

K. E. Sööt oma kabinetis, Tartus Tähtvere uul. nr. 5.

Aug. 1937.

armastuselaulud, mis ta on varem loonud, kuigi ta nendel aladel on pakkunud mõndagi uut, vaid pärisosaks tuleb pidada ta sümbolistlikke rahvapäraseid müstilisi luuletusi. Sel alal on Karl Eduard Sööt esimesi pioneere ja teerajajaid.

arenes muutus üha enam muinasjuttude värsistajaks ilma sisemise sügavama kunstilise elamuseta. Ernst Enno müstiline luule jälle arenes idamaiste õpetuste najal järjest kaugemale meie rahva hingelaadist.

Karl Eduard Söödi müstika, see pole aga õhus rippuv literatuurist loetud ainetest müstifitseerimine, rahvajuttude ümbervärsistamine, ei ka mingi võõra rahva usulise müstika ülevõtt või puhtakuju-line import, vaid see on välja kasvanud meie rahva psüühhe põhistruktuurist. Selles leidub rohkem alateadlikku aimlemist, vaistlikult õieti tabamist kui kavakindlat ja sihiteadlikku salapärasuse taotlust. Tahame seega ütelda, et Karl Eduard Söödil on rahvapärane müstika rohkem verest kui ajudest värssi voolanud. Seetõttu ongi tema müstilised luuletused peaaegu kõik lihtsakoelised, aga sügavad. Nendes puudub üldiselt sõnaline liigliha, retooriline paisutus ja kunstlik jubeduse taotlus õudsete sõnamaalingute või kõlaassotsiatsioonide abil. Et rahvapärane müstika Söödil alateadlikult veres on, seda kinnitab ka see asjaolu, et juba ta esimestes luuletustes leiame müstilisi sugemeid. Need ei esine küll veel täiesti puhtal kujul, kuid siiski küllalt selgesti. Laulik katsub kõigepealt oma proteste ebaõiglase ühiskondliku korra vastu väljendada salapäraselt. Ta ei süüdistata otseselt, vaid annab mõista.

Nii võime K. E. Söödi luules nõrka müstilist joont tabada juba 1883. aastal valminud luuletuses „Tõeks läinud soov“. Selles autor väljendab protesti meie ebaõiglaste agraarolude vastu. Maa, mil talupoeg töötab ja millesse ta matab oma vaeva ja jõu noores eas, on talle armas. Mõisnikud omavoliliselt, seaduse ja õiguse nimel lahutavad aga talupoega maast. Kuid töömees tuleb vanaduses surema sinna, kus ta noores põlves tundis oma eluõnne, rõõmu ja valu. Seal kohisevad salapäraselt kase-ladvad ja kutsuvad oma juurtele puhkama.

Sügavama ja kunstipärasema käsitluse on see probleem leidnud „Kukeristi peremehes“. Seal peremees, kelle läest mõis on võtnud talu, käib veel pärast surma mitusada aastat oma

talu ahervaremel toimetamas igapäevaseid talutöid.

**„Kukeristil igal öösel
Tuli põleb ahju sees.
Teda kohendab ja kütab
Kukeristi peremees.**

**Mööda salvi, panged käes,
Astub alla peremees,
Kastab heinamaad ja põldu
Selges kosutavas vees.“**

(„Rõõm ja mure“, lk. 53—54)

Rahva seas on tekkinud usk, et Kukeristi peremees toob õnnistust nende niitudele ja nurmedele, kes peavad tema kastetööd heaks. Kes aga teda halvustas, sellele ta saatis külma, „hävitavat hallaööd“ („Rõõm ja mure“, lk. 54).

Kas Sööt pole siin mitte tabanud rahva psüühhes alateadlikult püsivat suurt lugupidamist töö ja lakkamatut ning võitmatut armastust maa vastu? Kellel on usku sellesse püsivasse armastusse ja suure tööindu, s. o. Kukeristi peremehesse, sellele maa jagab õnnistust varem või hiljem.)*

Rahva seas liikuvat usku ja müstifitseerivaid jutte muistsete losside varemeist on Karl Eduard Sööt kasutanud luuletuses „E n d i s e d v a i m u d“. Siin manab ta esile elu varemeis, mis kihab seal igal jaaniööl.

**„Seal mitu tuhat kondikätt
On müüri kallal tööil:
Üks kannab kiva, teine vett.“**

(„Aasa öied“ I, lk. 60)

Juba kubjas plaksutab piitsa, et aga lossiehitus edeneks kiiremlt. Varemete

*) Inspiratsiooni selle luuletuse jaoks olivat Karl Eduard Sööt saanud ahervaremeest ja vanast kaevust, mis asetsenud külavahe tee ääres Ilmatsalu mõisa aumel. Need olid järelejäänud tunnused endisest vallatalust, mis mõisnik oli omal ajal mõisa krundi külge liitnud. Nüüd on mainitud ahervare ja kaev jäljetult põllusse küntud, kuid mõisa piiril olevat Mäe-Rannu talu on Karl Eduard Söödi luuletuse järgi hakatud rahvasuus kutsuma Kukeristiks.

keskel asub rüütlite pidulaud roogade ja vahutava viinaga.

**„Siin koolja hüppab kooljaga,
Siin algab pidumäng,
Siin kaetakse siidiga
Nii pehme mörjasäng.“**

(„Aasa õied“ I, lk. 61)

See etteheide on eriti mõistetav ning ajakohane, sest luuletus on kirjutatud a. 1886, s. o. ajal, mil mõisnikud talumaid liitsid mõisade külge ja talupoegi sundisid asuma kehvadele äärmaadele, et neid lasta jälle üles harida ja viljakandvaks muuta ning siis mõne aja pärast mõisa külge liita ja nii oma intensiivselt

Endisest Ilmatsalu vallamajast, kus K. E. Sööt oli vallakirjutajaks 1881—1883., on järele jäänud ainult ase. K. E. Sööt seisab kohal, kus olnud tema töölaud.

Kõik need endised vaimud aga kaovad kukelauluga, et taas elustuda järgmisel jaaniõöl. Kuid autor on ka siin müstikaga sidunud ühiskondlikke küsimusi ja maaprobleemi, mis tal näib olevat eriti hingelähedane. Luuletuse esimene salm kõlab:

**„Kus lõpeb meie põllu siht
Ja meie heinamaa,
Seal algab mustem mulla kiht
Ju mõisa metsaga.“**

(„Aasa õied“ I, lk. 59)

See on ränk süüdistus, sest isegi mõisa metsa all on viljakama ja paksema mullakihiga maa kui talupoja põldudel.

majandatavad maad järjest talupoja töövaeva arvel suurendada.

Oma terava agraarpoliitilise programmi katab ta aga salapärasusega, et seda võiksid mõista ainult need, kellel seda vaja.

Karl Eduard Söödi salapärasusele annab seletust vahest üks tema parimaid müstilisi luuletusi, „M u s t l i n d“:

**„Kui sa teravaste tasa kuulad,
Kuuled õhus nagu kahinat,
Kuuled üleval mu pää kohal
Nagu linnu tiiva sahinat.**

**Kui sa õhtu-a'al, kui eha kustub,
Istud vagusalt pool-unes veel,**

Siis näed laiatiivadega musta lindu
Nagu varju keerlevat mu eel.

Tema keerles juba siis mu ümber,
Kui ma mängisin veel vainu pääl;
Juba lapselises unenäos
Kohutas ta salaline hääl —

Oh kui kurb, kui õnnetu ma olen,
Kuidas elusaatus rõhub mind!...
Kuula, üleval mu pää kohal
Keerleb mustatiivuline lind...

(„Rõõm ja mure“ I, lk. 47)

Sellesse luuletusse tundub olevat kokku võetud mitte üksnes lauliku, vaid kogu meie rahva tolleaegne painajalik seisukord. Värsket ja vaba inimvaimu hakkas juba hällis surmama eluviletsus, vanemate kurvad pilgud ja raske füüsiline töö vaevalise igapäevase leivapaluka hankimiseks. Töö, töö ja veel kord töö oli ka lapse osa sellest ajast alates, kus ta üldse suutis juba midagi teha. See rõhus ja masendas. Kõike seda raskust on autor sümboliseerinud musta linnuga, kes lapsest saati keerleb ta pea kohal. Oma hinges ta kuuleb selle linnu tiibade sahinat ja eha kustudes näebki seda, sest niivõrd reaalseks on saanud see kujutelm. See areneb edasi ja painab luuletajat järjest.

Luuletus „Must lind“ väärrib ka tähelepanu Karl Eduard Söödile omapärase väljendusvormi poolest. Ilmselt jaguneb luuletus kahte ossa, vahega kolmanda salmi lõpul. Sest seal lakkab mõttekäik niivõrd, et sinna võiakse punkt panna ja laul lõpetatuks pidada. Kuid tõepoolest on see alles *point d'appui*. Järgneb rida kriipse. Ja siis korruga — poolenisti motiveerimata — tutvustab meid luuletaja oma meeleoluga: ta on kurb, õnnetu, elusaatus rõhub teda.

Nüüd võiks laul siingi lõppeda. Kuid tundub, et lõplindil pole terviku suhtes tarvilikku seost. Seos luuakse seega, et vihjatakse luuletuse algusele, antakse märku, et katastroofi põhjustaja ongi pea kohal keerlev mustatiivuline lind.

Sellist võtet on K. E. Sööt kasutanud ka mitmes teises luuletuses, näit. „Üks kosilane“ („Kodu“ lk. 40 ja 41), „Sügisõine visioon“ („Looming“ nr. 4, 1934) jt.

Müstilised nägemused viirastavad Karl Eduard Söödile sageli. Vaevalt saab ta väsimusest suigatada ja raske päevatöö ning mure unustada, kui talle silma puurib vööras vaade:

„Värin käis mul üle ihu,
Ja ma ärkasin —
Nägin... must ja luine ingel
Toast põgenes.“

(„Mälestused ja lootused“, lk. 61)

Kuid seesama must ja luine ingel kobab juba üsna varakult oma vaimukätega autori akna taga. Need kummitised kerkiivad tormiseil sügisõhtuil nõmme võsastikust ja siirduvad inimelamute lähedale, kus kobavad oma vaimukätega akna taga. Ja seda kuuldes

„Läbi külma toa ruumi
Heljunevad surma väed.“

(„Mälestused ja lootused“, lk. 8)

Need surma väed ei helju mitte üksnes luuletaja toas, vaid kogu eesti rahva kohal, kelle olemasolule ähvardab lõpu teha vägev vene kotkas. Luuletaja näeb ähvardavaid surmakäsi ja tunneb õudust ning hirmu nende ees, hirmu enda ja kogu rahva pärast.

Luuletuses „Kes ta oli?“ esitab Karl Eduard Sööt kellegi tundmatu salapärase koduta ja näljase isiku, kellele ei anna ükski ööseks ulualust. Isegi Emajõgi ei taha teda, vaid uhub kaldale tema laiba.

„Aga päike paistis hellal helgil
Tema kahvatanud palgele,
Millest luges: Ei mul ole asukohta, kodu,
Mingit lootust, rõõmu ilma sees.“

(„Mälestused ja lootused“, lk. 54)

Kes ta oli? Kas siin pole autor mitte sümboliseerinud eesti rahvast ja tema lootusetut olukorda ägedaimal venestusajal, sest luuletus on kirjutatud aastal

1895. Seega see müstiline luuletus on sügavalt allegooriline ja näitab Karl Eduard Söödi elavalt reageerivat vaimu kaasaegsetele poliitilistele nähtustele, mida ei saa arvustada otseselt.

K. E. Söödil lööb müstika ka sealt esile, kus võib seda kõige vähem oodata. Äkitselt kerkib luuletuses „Vari“ salapärase vari suveööl maanteel jalutava armastajapaarikese kõrvale. Kaigub öös lapse nutt ja neiu noormehe kõrvallööb ehmedes risti ette. Vari nagu hoiatades roomab üle kraavi ja peenarde rukkisse. Sellesse lihtsasse pilti on paigutatud palju armastust, õnust, valu ja eksimist enda ning rahva usuliste tõekspidamiste vastu, mille pärast keeb neiu hinges suur võitlus, iseenese õigustamine ja süüdistamine. Luuletaja on selle suure eludraama märkinud ära ainult väheste sümbolitega ja saanud nii haruldaselt tiheda luuletuse, mille traagika peitub ainult ridade taga. Värsid on ka siin saanud mõttetihedaks ja raskeks kui ränga lumekoormaga talvised kuuseoksad, mis nõtkelt paindunud looka oma kauni koorma all.

Varju kõrvalkäimise motiivi värsistab Sööt veel samal aastal teises luuletuses „Laadateel“. Kuid siingi on motiivi põhirakendus ja müstilise probleemi lahendus jäänud samaks: Varjuna liigub ülekohtuselt või ebaõiglaselt surmasaanud inimene. Autor sõidab öösel laadalt koju ja näeb teispoole teekraavi kaasas kõndivat mingit varju, kellel aga jalad ei liigu.

„Külamees! kes oled?“ — „Peeter tõistre perest!“
Kostab järsult. Nägu tal kui tilguks verest...
Hüppab siis ja kaob, nagu õhu sisse...“

(„Kodu“, lk. 33)

See jube pilt jääb autorile eluajaks meele, sest Tõistre Peeter oli samal päeval laadakakluses surnuks löödud, tema hing aga kõndis kodu poole ja andis endast tunda naabripere mehele.

Selliseist surnute liikumistest surmapäeval teab rahvasuu rääkida palju.

Karl Eduard Sööt on aga sellise õudse juhtumi valanud lihtsasse värssi. Mõisted on siin selgemad ja väljendus otsem kui luuletuses „Vari“. Lugejal pole siin tegemist sümbolsõnadega, vaid otseste mõistetega.

Rahvausundi sugemeid kasutab Karl Eduard Sööt veel mõnes teiseski luuletuses nagu „Alevipoisid mängivad marjast“ ja „Kesköö!“.

Rahvas peab kaardimängu üldiselt patuks ehk kuradi piibli lugemiseks. Eriti raske patt aga on see veel siis, kui mängitakse pühapäeval kiriku ajal. See on otse kuradi teenimine. Selle rahva hinges peituvat müstilise joone on Sööt jäädvustanud luuletuses „Alevipoisid mängivad marjast“. Pühapäeval kraavikaldaal kaartimängivate poistega seltsib tundmatu mees, kes aitab täie innuga kaasa lüüa. Võõras on võidukas ja kui Topsi-Toomas hoobeldes võõrale ütleb: „Korat, küll ma sulle oppust anna!“ (Kodu“, lk. 36), loeb võõras enda äratuntuks. Kui poisid tõstavad siis pilgud, näevad nad, et võõrale on kasvanud sarved pähe. Rahva usu järgi on kurat alati varmas patutegijaid aitama ja õhutamiseks ise kaasa lööma.

Rahvausu järgi on see ka patt, kui piiblit lugedes jäädakse magama. See on jällegi otsene kuradi teenimine. Karl Eduard Söödi hinges on see uskumus kutsunud esile müstilise elamuse. Ta näeb, kuidas aleviis noor pühakirja-jünger täiskuu valgel südaööl on jäänud laua taha tukkuma, lahtine piibel ees. Siis:

„Korraks avaneb kuid aken.
Ilmub koolja kondikere:
Üle noormehe öla
Püüab lugeda, mis kirjas
Täiskuu hämar-kurval lääkel...“

(„Kodu“, lk. 37)

Laulik on saanud sellest müstilisest nägemusest kunstiheda luuletuse „Kesköö!“.

Ka põlismets oma salapärasusega on võlnud Karl Eduard Sööti ja pakkunud talle ainet müstilisteks luuletusteks:

„Metsajärve saladus“ ja „Põlismetsa järv“. Seal metsas on mingi salapärane järv, mil lasub vanne. Iga kaldale läheneja kisuvad veetlevad naisekäed järve:

**„Järve lainesse, kes jaani-öösi laskub
Väheks ajaks — terveks saab; kuid teadku siiski,
Et sääl vesi silmapilgul vereks raskub,
Tardund vereks, mürgiliseks iga piiskki.“**

(„Kodu“, lk. 34)

Siin Karl Eduard Sööt on ära kasutanud meie rahvausus tuntud jaaniöö võlude võimalused ning loonud neil motiividel kunstiküpsed luuletusi, mis kahtlemata kuuluvad meie müstilise luule paremiku hulka.

Jubeda nägemuse esitab ta veel öitsete juttude motiividel luuletuses „Koerakoond“. Sumedal suveööl kuulud metsast rõõmsat tantsutralli. Luuletaja läheb vaatama:

**„Kohutav, mis nägin:... Mühakus sääl kuuse
varjus**

**Seisid hobused, kui hundi hirmul, värinal.
Tõusis kisa... midagi kui põles särinal.**

**Ümber tule hüppas koerakoonte kirev kari...
Hoogu andis ähvardades koolja luine näpp,
Tantsus keerles inimese jalga ja koera käpp.“**

(„Kodu“, lk. 32)

Seegi luuletus on üks tihedamaid ja kunstiliselt õnnestunumaid, samuti kui tema viimase aja loominguhulka kuuluvad ajakirjas „Looming“ avaldatud ballaaditaolised luuletused: „Unustatud hooned“ (1931, lk. 52), milles luuletaja kujutleb sajandeid unustatud hoonet, kus elavad „kodukäijad kohatruud“, „Soendid“ („Looming“ 1934, lk. 649), rahvajutust tuntud soendi ja pussi lugu, „Sügisõine visioon“ („Looming“ 1934, lk. 399), milles autor annab ilusa pildi oma linnaveersest kodust, kus sügisööl kuuleb oma toa välisseinale lööke:

**„Ainult kahte kondisõrme märguannet
Kolmas ootama jäi paremaid veel mahti,
avaldades viidavale hoolekannet.“**

(„Looming“ 1934, lk. 400)

Ja lõpuks „Katk“ (Looming“ 1936, lk. 1027/28), milles kirjeldatakse katku laastavat tööd ja ta käiku Pakrisaarele.

Ballaadid teeb nauditavaks nende tihe rahvapärane sisu ja nõtke vorm, millega autor näitab oma meisterlikkust ja värsket loomisjõudu veel vanul päevil.

K. E. Söödi müstilised luuletused kuuluvad peaaegu kõik tema luule paremiku hulka. Need omavad püsivama väärtuse vanameistri loomingus ega karda ajahammast.

Isamaalised laulud

Meie järelärkamisaja isamaalaulud olid olematu vabaduse ja kauniduse ülistamine. See luule oli rohkem aja- ja kombekohane sõnade kõlistamine kui ehtsast tundest või luuleinnust kantud. Helgemad päevad keiser Aleksander II ajast olid möödunud. Ülistatud vabadusetaevast katsid rasked venestuspilved, millede sihiks oli eestlaste uputamine suurvene rahvasse. Meie rahvajuhid ei läbenud surmähvardavat hädaohtu tähele panna, sest nende keskel leekis „kodusõda“; nad pidasid oma ülesandeks Jakobsoni-Hurda poliitilise paran dustombu jagamist. Vene võimukandjad vaatasid seda muheldes pealt ja leidsid paraja aja olevat kõige selle hävitamiseks, mis kandis eestluse tunnusmärki. Karl Eduard Sööt tajub oma eestitõulise puhta vaistuga seda katastroofilist olukorda. Oma pikemat, alles veel diletantlikku luuletust „Vaenulistele vendadele“ (1888. a.) alates hüüab ta:

**„Vennakesed, Eesti ema pojad,
Andkem käed teine teisele,
Ehitagem ühenduse kojad,
Seadkem rahulipud ülesse!**

**Ei see läe, kui veli vihkab venda,
Vaenu mõõga tõmbab tupesta:
Siis ta hävitab ju ise enda,
sunnib sugulase surema.“**

(„Aasa õied“ I, lk. 5)

Samas esikteoses esineb ta veel kord lepitussõnadega luuletuses „Uue aas-ta soov“ („Aasa õied“ I, lk. 4, salm 5).

K. E. Sööt ei jõua aga olukorra ära-tundmisest ja manitussõnadest palju kaugemale. Ta ei ole loodud võitluse laulikuks ega rahvajuhiks, kes võiks murrangu ja uue suuna tuua meie tolle-aegsesse õõnsasse isamaaluulesse, rääki-mata üldisest poliitilisest olukorrast. Tema aktiivsus küünib esialgu ainult rahvajuhtide manitsemiseni. Sedagi ei tee ta tundeüllaselt, jõulisi sõnu tü-litsejaile näkku paisates, vaid rahulikult õpetades ja oma õpetust ajalooliste näi-detega kinnitades.

Et Karl Eduard Sööt ei tunne ennast küllalt kohaseks isamaaluulesse uusi suundi ja jõulist puhangut tooma, siis ei viljelegi ta neid, ja moevoolu ei taha ta nähtavasti teenida, vaid astuda oma iserada. Kahtlemata takistas teda kaas-aja maitsekohast isamaaluulet loomast ka lihtsus ja selgus, mida Sööt nõudis oma luulelt. See vähemalt pidurdas teda segaseid ja mõttetu üldisest väljendusest paberile panemast. Seega on seletatav, miks tema esikkogus leidub nii vähe isamaa-laule ja teises luuletuskogus ei leidu neid üldse. Kuna Karl Eduard Sööt sel ajal töötas „Oleviku“ toimetuses, siis ei saa oletada, et ta polnud kursis isamaa asjade ega üldiste poliitiliste küsimuste-ga. Just vastupidi — ta tundis neid lii-gagi hästi kuni telgitaguste pisiküsimus-teni. „Olevikus“ töötamise ajal on Karl Eduard Söödi põhimõtteliselt optimist-likku ja elutahtelisse luulesse signind rohkesti nukrust. Mida rohkem A. Grenz-stein kaldus venestuse pooldajaks, seda umbsemaks muutus selle talu õhk Karl Eduard Söödile, kuni lõpuks luuletaja sealt lahkus.

Selles raskes venestuse kodumaalises surutõrres ei saanud Karl Eduard Sööt oma mõtteid vabalt väljendada. Ta peab neid peitma sümbolite taha. „Ettekuu-lutajas“ kõneleb ta murelikust lepalinnu-kesest, kes nutab ja palub, nagu oleks häda ligidal.

**„Tema nuttis, kuni nutu sekka
Kõlas vihmakulli kare häääl,
Kuni rasked pisarad kui helmed
Hiilgasivad lilleõite pääl.“**

(„Rõõm ja mure“, lk. 7)

Kas pole siin lepalinnu osas eesti rah-vas ja kas vihmakull ei sümboliseeri ve-nelasi?

Kaks üheeaalset. Pärn Kurvitsu talu karja-maa veeres. Istutatud K. E. Söödi isa Jaak Söödi poolt Kurvitsule kolimise esime-sel aastal (1868).

Olukordade ja ajajärgu rasked ning selgusetu meeleolud on Karl Eduard Sööt sõnastanud siiski mõjukamalt luuletuses „Pärast hallaööd“ (1893):

**„Puude okstelt sajab nagu siidi,
Pudeneb kui kulda lendavat...
Paljad raod nagu kuivand käed
Üles taeva poole sirutud.**

**Puude oksad, mis veel alles eile
Raskel lehekoormal paindusid,
Pääle hallaöö ja maru tuule
Kuulutavad: Siin on surmatöö!**

**Oh kui palju kallist vara viidud
Minu rinnast ka ju noores-eas!
Oh kuis sõtkunud nad jalge alla
Auusat tundet, tundet palavat!“**

(„Rõõm ja mure“, lk. 11)

See surmav hallaöö, mis venestuse näol käinud üle kodumaa, on purustanud kõik ilusa, mida ärkamisajal kasvanud ja sirgunud noored kandsid oma südames isamaa vastu. Need isamaalised noored on ilma kevadeta, sündinud põhja külmale ja jääle, nagu kurdab Karl Eduard Sööt luuletuses „Ilma kevadeta“. Nad oleksid pigemini rahvusetu ja kodutud hulgused, kui omaksid teadmise, et nende isamaa ja rahvas peab kaduma. Nende pea kohalt on röövitud täht, mis oleks juhtinud ja valgustanud toleaege nooruse eluteed.

**„Sellep ärge pange imeks,
Kui nüüd muutund ma,
Kui nüüd rändan, pää norus,
Troostita ja sihita.“**

(„Rõõm ja mure“, lk. 6)

Nii ütleb Sööt siiralt ja otsekoheselt. Tal oleks veel paljugi paha ütelda, palju kaevata ja kurta isamaa pärast, kuid ta ei julge seda teha, sest kui nimetada kurje kujusid, siis võivad need tulla varjust välja ja teha veel rohkem paha kui siis, kui neid vaikselt ja puudutamata lastakse tegutseda.

Rasked ajad ja olukorrad ei suuda siiski murda lauliku tugevat elujõudu ja usku oma rahva tulevikku. Vaist oli

talle siin parimaks nõuandjaks kui mõne mehe väide, kes end rahvajuhiks pidas. Luuletuses „Jana d püüdsid seletada“ on ta eneses jõudnud täiele selgusele. Ta naerab nende näkku, kes kuulutavad kadu rahvale, „keda seitse sada aastat püütud ilmaaegu surmata.“ Temal on neile lühinägelikele pimesikele ainult üks palve:

**„Oh ma palun, südameta mehed,
Ärge usku minult riisuge,
Usku, et mu isamaa ja rahvas
Pole küps veel hauavilule.**

**Palun, vördjad, palun, surnumatjad,
Surnumatjad narrikuessa,
Ärge riisuge mult viimast lootust,
Lootust, mille pärast elan ma.“**

(„Saatus“, lk. 11/12)

Nii laulab ta „Saatuses“. Tema seisukoht aga on selge. See ühtib enamiku eestlaste omaga.

Ent nii nagu poliitilise aja lained kord puhastust otsides soiguvad, kord aga taas kõrgesti käivad ja üle pea kokku löövad, nii heitleb ka enesetunne luuletaja hinges — kord resigneeruvalt, kord hoogu võttes, ähvardades.

Nii ütleb ta luuletuses „Mis mul rinnas“, et ta südamesse

**„Mahub õnnistus ja palve,
Püha, kallis isamaa.**

**Ja kui vale tõstab lippu,
Ülekohus vääraja,
Kui on õigus ristisambas,
Hädaohus isamaa:**

**Siis säääl vehib välgutuli
Läbi vandelise öö,
Tuhat sõda kurja vastu,
Hirmus tasumise töö!“**

(„Saatus“, lk. 10/11)

Luuletuses „Pidul“ kirjeldab K. E. Sööt võõraste üliõpilaste pidu, millest ta on osa võtnud. Unustamatult on temasse seal mõjunud isamaaliste luuletuste ettekanne noore neiu poolt, kes

K. RAUD

NÖID PÖRSASTEGA

**„Rääkis kaebavalt ja kurvalt,
Rääkis nagu paludes,
Rääkis nagu käskiv ingel
Ülekohut trahvides.“**

(„Saatuse“, lk. 13)

Luuletaja mainib, et peo korraldajate keel võõras olnud, kuid deklamaatori sõnad kostnud talle kui kodused „kaebehääled ammu tuntud südamest“. Ja talle meenuvad selle võõra ning eesti rahva raske saatuse.

„Saatuse“ isamaaliste laulude sarja lõppluuletuses „K ä ä p a k a l d a l“ kirjeldatakse kevadist kuuvalget ööd Kääpa kaldal. Inimesed puhkavad, nende soovid on soigunud. Ent Kääpa kallast katavad laiad vood. Ja need laulavad laulu ammu-möödunud ajast, millest vahest muinasjutt veel teateid toob. Luuletaja kõrva on imeneitsi Juta teritanud ja prohvetlikuks nägemuseks ta silmle seadnud kuldse uju. Ta kuuleb:

**... nagu muinasjutu ilmas
Heliseva hõbekella häääl,
Nagu leinaline mõrsjalaul
Langevale nooremehele.“**

(„Saatuse“, lk. 16)

Ja talle meenub Kalevipoja mõõga möll Peipsisse suunduva Kääpa kaldal... Eks seegi räagi selget keelt hiltjuti möödunud Eesti kurbloolisest minevikust?

Ent luuletaja tunneb, et ta kõige selle juures võimetu on. Ta käsi tõuseb ruksikpihul üles, kuid langeb jälle.

Sajandi vahetusel puhkeb K. E. Söödi isamaalise luule soon jõulisemalt ja areneb ühte kindlaksmääratud rada kuni tänapäevani. Möödunud sajandit lõpetades ta kinnitab luuletuses „A s j a t a k a t s e“:

**„Sadatuhat pidemega
Sinu küllest, isamaa,
Hoian kinni nagu takjas
Elamise sooviga.“**

(„Mälestused ja lootused“, lk. 43)

Ja sajandi künnisel, millal isamaalaste töö (eesotsas Jaan Tõnissoniga) ja heitluse vili juba nähtavale tuli, kõlab ka Karl Eduard Söödi laul lohutavalt ning julgustavalt. Ta hüüab: „Veel pole kadund kõik.“

**„Veel elab Eestis mehi,
Kel armas isamaa,
Kel jätkub julgust, jõudu,
Veel kurja tõrjuda.“**

**Veel elab Eestis mehi,
Kel meel ei murdunud,
Kel ahne omakasu
Ei südant sidunud.“**

**„Ja kui veel üleüldse
Ilm hädust ülendab,
Ja armastus ning auusus
Veel kurjast võitu saab:**

**Siis minu sugurahvas
Ei kao ometi —“**

(„Mälestused ja lootused“, lk. 33/34)

Nii julgustab laulik ennast ja rahvast ning hurjutab ka ära kadunud poegi, kes ahnusest aetuna lähevad võõrsile õnne otsima, et sealt vanaduses tulla koju puhkama („K a d u n u d p o e g“).

Päris kindel pole aga laulik oma usus. Ta südames närib kahtlus ja kartus. Ta aimab, et kodupinnalt on midagi kadumas, mille päästmiseks ja säästmiseks tema on liiga nõrk. Kuid ta palub:

**„Siis, mu lootus, ära väsi,
Ära lahku sa —
Sinu toetusel tunnen
Enda tugeva.“**

(„Mälestused ja lootused“, lk. 48)

Lootus hoiab lauliku ka siis tugeva, kui kõik ümberringi räägivad hoopis võigast juttu, nagu laulik iseloomustab seda luuletuses „N a d ü t l e v a d...“

**„Nad ütlevad, sa kaod ära
Kui uinuv laeneke,
Su elu asjata, ei kannan
Sind mingi sihile.“**

Nad ütlevad, sa oled väike,
Sul puudub elujõud,
Sul isetundmusest ja püüdest
Ning haridusest põud.

Nad ütlevad veel palju, palju
Su kohta, isamaa;
Kuid tühjad vaenusõnad rahvast
Ei suuda surmata.“

(„Mälestused ja lootused“, lk. 36)

Ja luuletuses „M i s a i t a b“ kinnitab ta aasta hiljem peaaegu sedasama:

„Mis aitab, kui sa kuulutad,
Et kadumas mu keel,
Et isetundmus langemas
Ja vapper mehemeel!?

Su rahvas, kes on tuuledest
Ja tormist läbi käind,
On mõnda laadi vaenlaseid
Ju elukäigul näind.

Küll tuttav talle seegi on,
Et säälgil vastaseid,
Kus rahvakasu lipu all
Meil püütaks siidameid.

Küll tuttav talle seegi on,
Et mõni Eesti mees
Meil lehvib tuulelipuna
Ja sõidab võõras rees.“

(„Mälestused ja lootused“, lk. 38)

1902-nda aasta paiku on see mentaliteet, mille eest Karl Eduard Söötki võitles, täielikule mõjule pääsnud. „Noor-Eesti“ esimese albumi juhtsõna tõstab võimsamalt esile kaks tema isamaaluule juhtmõtet, s. o. mõisteti hukka rahvajuh-tide omavaheline tülitsemine ning rahva vastu vaenuline tegevus, julgustati noorusepaatose ja innuga rahvast lootusrikkamalt vaatama tulevikku.

Karl Eduard Söödi isamaaluule varajasem osa oli seega oma ülesande täitnud. Ta oli suutnud rahva isamaalisi meeleolusid sõnastada kõige tumedamal ja rängemal ajal, oli aidanud hoida rahvuslikku iseolemise aadet kui võbisevat tulukest ajatuulte läpatavas ummikus.

Ajaveerengul on laulik usaldanud oma isamaalise tule kandmise vaheajal esiletõusnud noorte kätte. Need näivad aga kalduvat kõrvale rahvuslikkuse printsii-bist ja nõuavad puhta kunsti usutunnis-tust. 1909-nda ja 1910-nda aasta paiku hakkab Karl Eduard Söödi sulg jälle tootma isamaalist luulet. 1910-nda aastaga on märgitud esimesed luuletuskogus „Kodu“ avaldatud isamaalised lau-lud. Söödi luule on aga nüüd palju muutunud. Autor on vahepeal luule-kunstis rohkesti juure õppinud. Tema väljendus on muutunud nõtkemaks, värss mõttetihedamaks, ta on sammu pi-danud meie vahepealse jõudsa värsi-arenemisega nii sisus kui vormis.

Luuletus „N ä o j u m e p i m e d a s k a h v a t a b“ tõendab, et Karl Eduard Sööti on suuremal määral hakanud hu-vitama ühiskondlikud otsimised ja sot-siaalsed vastuolud. Ta näeb, et rakis õit-seb ja nisu kasvab ning veskikivid jah-valavad, aga omeli on nii palju kahva-tuid nälgivaid nägusid, hädaldavaid ema-sid ja nutvaid lapsi, kelledel pole midagi süüa. Kõike seda vaadates laulik jõuab otsusele:

„Kuid õigust on vähe, ja valgus on pime,
Ja näojume pimedas kahvatab...
Küll sündima peaks üks üleilmne ime,
Kui veskikivi vaesele jahvatab.

(„Kodu“, lk. 45)

Karl Eduard Sööt on endist mõisniku ja talupoja vahekorda laiendanud üldi-selt rikka ja vaese peale, seega on ta seisuslikult pinnalt laskunud klassivahe-lisele, majanduslikule alusele. Mõisnik ja talupoeg on tal aga ikkagi veel hingelähedased ja ta ei jäta kasutamata ju-hust, kui saab esimesi teravalt pista ning nende ebaõiglast talitusviisi alla kriip-sutada. Seda tõendab pisikene pistu-värss „V a s t u t a j a“:

„Tere, proua, tere härra!
Mustik, hull, jõi järve ära —
Nüüd ei mõisal enam kalu.“

Härra lakooniline otsus selle kaebe kohta on:

„Tarvis karistada talu!“

(„Aastate kajastus“, lk. 73)

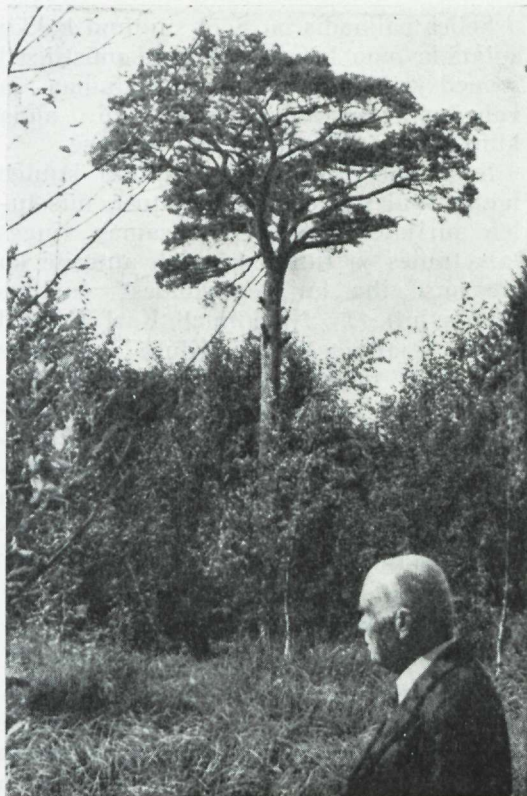
Seega autor rõhutab eesõigustatud mõisnike ülekohtust käitumist maarahvaga. Ükskõik mis mõisas juhtub halba, selle eest saab talupoeg karistada. Teravalt kriipsutab ta sellist olukorda alla ka samal 1910-ndast aastast dateeritud luuletuses „Kui Kalev kord koju jõuab...“ Keegi tunneb hirmu meie muinaskangelase kojujõudmisest sellepärast, et ta ei teaks midagi vastata kangelase arupärimistele. Teine soovib vastata, et oleme elu ja surma peale sortsidega võidelnud ning relvadeks olnud paljad käed ja ader põllul. Seetõttu on küürus ka selg ja pale kahvatu ning paljud, kes pole seda rasket võitlust välja kannatanud, on valgunud laiali nelja maailmakaare poole. Selles viletsuses on süüdi ainult mõisnik, kes elab rahva töövaeva arvel priiskavalt. Ja kui Kalev teeb kõigest sellest kokkuvõtte ning asetab küsimuse: „Kuidas mõtled sa nüüd oma elu seada?“ siis teine annab nõu kosta:

**„Siis tööta, et enesele oled sa truu
Ja kodu sull' kallim kui miski muu.“**

(„Kodu“, lk. 9)

Seega kinnitab laulik, et tõsine eestlane kõigest vaevast ja ülekohtust hoolimata juurdub sügavalt oma kodumaa mullas ja jätkab visa võitlust selle pärast.

Võitluse visadust ja indu kajastab Soot hästi ühes oma parimas ballaadis „Hilja“, milles on edasi antud tegevus ja vabadustunglused kerkivad esile 1905-nda aasta taustal. Vabaduseihkajad peavad salakoosolekuid ja loodavad abi oma taotluste teostuseks meie muinaskangelaselt Suur-Tõllult, kes muinasjutu tõenduse järgi on lubanud hauast tõusta siis, kui isamaa on hädaohus. Et Tõllu äratusõnu teab ainult Majaku Jaak, siis saadetakse parema tuleviku ja vabaduse nimel üks saadik Jaagult küsima vabas-

K. E. Soot vaatab Kurvitsu talu karjamaal määndi, mis olnud siis niisama suur, kui tema olnud alles karjapoiss.

tussõnu. Saadik eksib kaua ümber sois ja rabus ning langeb lõpuks surmani väsinult suure kivi ääre lumme. Kui ta teisel hommikul ärkab, siis:

**„Teiselpool kivi oli jäletu, kõrge kaak:
Tema küljes kõlkus — Majaku Jaak!“**

(„Kodu“, lk. 11)

Seega oli saadik jõudnud küll sihile, kuid liiga hilja. Suur-Tõllu äratusõnad olid ühes Jaaguga läinud hauda ja seega rahva vabastuslootused tublisti langenud. Aga ei saadikul ega laulikul pole kadunud veel viimne lootus, sest

**„Üle kaagi tõsis kange sügisene päike:
Siiski pole kadunud veel lootuse läige!...“**

(„Kodu“, lk. 11)

kinnitab autor ballaadi lõpus.

Selles ballaadis on Sööt suutnud kokku sulatada oma hinges peituvad müstilised jooned ja kalduvused suure kodumaa- ja vabadusearmastusega ning nii anda kunstiküpse, tiheda ja nõtkete teose.

Suure maailma tapatalgu ajal kuuleb laulik tuules kaikuvat karjatust, mis tuleb surijate suust. Kuid samas vinges talvetuules ja tuisus kõneleb autorile ka „igatsuse iha kui kodukoldest imeilus muinasjutt...“ Nii kuuleb Karl Eduard Sööt Maailmasõja jubeduse „Tuule laulus“ muinasjuttu Eesti omast kodukoldest. Tal on aimus, et sellest laastavast sõjast võib kasu tulla meie rahvale, et see viib teda lähemale meie kodule, kus ollakse ise peremees. Orjusaja raskele varjule ütleb ta 1916-nda a. kevadel luuletuses „O l e k s a e g!“ järgmist:

**„Et kord puruneksid sinu piired,
Võitjaks kerkiksid päikese kiired!“**

(„Kodu“, lk. 12)

Seega ennustab vana laulik vabadusepäikese kerkimist Eesti taevasse, mille aga matavad varsti aja sügistuuled saksa raudse okupatsiooni näol. Ja laulikul on põhjust küsida:

**„Kas oli see siis haiguv-raske unenägu,
Mis ulvas hinges, nagu kevadine maru?“**

(„Kodu“, lk. 14)

Kuid seda ta ei usu. Ta soovib rahvale kannatlikkust ja terasest hinge ning verd, et see võiks vastu panna ajatormidele ja rajudele, kuni

**„See, mis meie mõtteid kaua, kaua täitnud
Ja hinge jumaliku tulega on läitnud,
Kord tuleb tõesti, kandes sädelevat loitu“**

(„Kodu“, lk. 15)

Kuid surmaöö ei kesta kaua. Juba järgmisel aastal (1919) võib laulik luuletuses „P ä ä l i k u h ü ü d“ hõigata:

„Malev, tõuse nagu maru!“

Mehed vaprad, astke liiki!

Loome tuleviku riiki,

Kangelaste murdev parv!“

(„Kodu“, lk. 18)

Laulik on seega jõudnud lõpule oma isamaalise probleemiga. Ta aimused on osutunud õigeiks. Malevlased tulid tagasi võiduga ja laulik suudleb neid vabaduse toojaid tänumeeles oma „hinge hõõgva leegiga!“ Tema aastakümneid kantud vabaduse-tuluke on puhkenud suureks, võimsaks leegiks — rahvuslikuks ja riiklikuks iseseisvuseks, mida on vaja ülal hoida üksmeelse tööga.

„Nägemuses“ libiseb lauliku silme eest läbi veel kord meie rahva ajalugu ristirüütlite tulekust iseseisvuse sabumiseni. Meisterlikult ja nõtkes vormis on see sõnastatud ning kuulub sellisena kahtlemata Karl Eduard Söödi isamaalaulude paremiku hulka.

Kodu- ja looduslaulud

Karl Eduard Sööt on üks koduluule viljelejaid. Ta armastab kodu ja seal elavaid omakseid soojalt, hellalt ja erilise kiindumusega. Tema kodule pühendatud lihtsad luuletused tulevad südamest ning on siirad. Vastavalt ajajärgu maitsele annab ta oma kodust idüllilise pildi, mis mõjub algul värvi- ja päikeseküllase maalinguna.

Luuletuses „J ä r v e k a l d a l“, mis on esimesi tema kodulaule, kirjeldab ta ilusõnaliselt oma lapsepõlve — Kungla kaudidust, mis asub kingul, mille jalal viirab järv. Kuid kingu rinnal on kasvamas kena kasesalu, mis laulikule näib olevat eriti armas. Kuid Karl Eduard Sööt ei maali meile mitte mingisugust kirjanduslikest allikaist ammentatud ilusat, aga tühjasõnalist kodupilti, mis esimesel tugevamal kriitilisel tuulepuhangul vajuks kokku või haihtuks seebimullina, vaid ta annab meile kujutluse ehtsast eesti keskpärasest kodust. Teda ei hu-

vita mitte üksnes kodu maaliline ega idülliline külg, eriline lapsepõlve olematu kauniduse ülistamine ja perekonnaliikmete psühholoogiline vahekord, vaid ta vaatleb kodu ka sotsiaalsest seisukohast. Ja sellest lähtepunktist on eesti kodu möödunud sajandi viimsel veerandil eriti huvitav ning probleemirikas. Kahjuks ei tungi Karl Eduard Sööt sellesse probleemi kuigi sügavalt, ta ainult riivab seda. Tema laulus ülistatud kodu on ajajärgu maitsele vastavalt küll „küllane,“ kuid

**„Ei sääil vaevata küll kaldu
Viljasaaki salvesse,
Ei sääil tundmata küll ole
Leinahääled minule.“**

(„Aasa öied“ I, lk. 8)

Siin märgib ta eesti kodu töörohkuse ja vaevarikka elu paari värsiga väga tabavalt ja iseloomustavalt. Ta meel ja mõte ning salasoov tüürib sinna, et elu kodus paraneks, et töövaev väheneks ja hool tasutaks väärivamalt. Ta saadab oma palve looja poole, et see õnnistaks ta kodu ning seal tehtud tööd. Samuti palub ta vihma, et see niisutaks isakodu põuaseid põlde ja hoiataks äikest tegemast kahju kaasikule ning hoonetele. Koduste, eriti vananeva isakese tööd palub ta lõokest oma lauluga kergendada. Kaasiku kõrval armastab ta kodu ümbrusest veel suurt kivi:

**„Üks ainuke lage kivi
Mul armas on otsata,
Üks ainuke lage kivi,
Kus mängisin lapsena.
Kuid suure tule nad tegid
ja lõhkusid ära ta;
Ta kildest toredat maja
Ma nägin tõusema.“**

(„Rõõm ja mure“, lk. 9)

Kuid see tore maja pole sugugi nii armas kui kivi.

Kodu ja Karl Eduard Söödi koduarmastuse keskpunktiks on ema, keda laulik näib armastavat erilise lapsearmas-

K. E. Sööt praeguse Kurvitsu talu peretütrega Kurvitsu aias õunu hindamas.

tusega. See selgub täielikult alles siis, kui ema on varisenud manalasse. Luuletuses „K a k s i n g l i t“ ta kurdab:

**„Oh nad viisid minu hella ingli,
Viisid m i n u e m a mullasse...
Ma jäin nutma lõhkevalle rinnal
Ilma troostita ta järele.“**

Kurbus on suur ja laulik kinnitab:

**„Tema asemele võtsin teise,
Võtsin teise ingli: r a u d s e t ö ö —
Töö nii meeletu, nii higilise,
Millel üks, kas olgu päev või öö.“**

(„Rõõm ja mure“, lk. 49)

Töös tahab ja loodab ta leida lohutust, kuid töö pakub seda ainult seni, kui ta on käes, meeles ja mõttes. Jõudehetkil meenub jällegi suur kaotus. Laulik istub oma kallimaga ema haual, kuid karmi saatuse tahtel on järgmisel kevadel laulik sunnitud kurtma:

**„Nüüd on jälle kevad. Aga üksi
Palvetan siin hauakalmul ma,
Kalmul, kuhu ühe kalli kõrva
Kanti teine kallis puhkama.“**

(„Saatus“, lk. 8)

Ka kallim on varisenud manalasse.

Ema mälestus on aga laulikule eriti püha. Ta käib ennast sageli lohutamast

ema haul. Kevadel lillede ja lindude tuleku ajal usub laulik, et

**„Nemad tulivad mu kallil
Ema hauda ehtima.“**

(„Saatus“, lk. 5)

Ema haud kujuneb laulikule mingiks pühapaigaks või altariks, nagu ta seda ise nimetab, kus ta käib sageli palvetamas. See altar on lihtne ja mõjub just selle tõttu eriti sügavalt. See pole kaetud siidi ega sametiga, seal ei hiilga hõbe ega kuld, vaid

**„sääil on sinililled hõbe,
Kullerkupud kullakroon,
Sääil on koit tal' küünlatuleks,
Õhtulambiks ehajoon.“**

(„Saatus“, lk. 4)

See looduspärasus ja lihtsus omab suure mõjuvuse ning näitab lauliku hinge lähedust loodusega. Erilist hardust looduse vastu tõendab luuletus „Lillekesed, kummardage“, mis mõjub oma lihtsuse ja siirusega:

**„Lillekesed, kummardage
Selle künka ees —
Ta on püha kõigi teiste
Pühaduste sees.**

**Oh ta varjab palju armu,
Häädust oma all,
Mis ei terve ilma väärtus
Kanna kaaluval. — — — —**

**Lillekesed, kummardage
Selle künkale:
Tema peidus mulla põues
Puhkab emake.**

(„Saatus“, lk. 4/5)

Üks parimaid emale pühendatud luuletusi on „Emale“, milles ta meenutab ema hoolitsusi ja muretsemisi poja eest ning lõppeks küsib manalasse varisenud emalt veel näitumise lubagi.

Ka varavarisenud õele on Karl Eduard Sööt pühendanud südamlikke värse.

Kui kodu süda ja tunnete keskus on ema, siis isa on selle kodu mõistus, korra

ja moraali looja, kellele kuulub samuti lauliku pojalik austus ja lugupidamine. Kui ema on poega armastanud, hellitanud ning hoolitsenud tema eest, siis isa on jaganud õpetust ning parandanud oma elutarkust:

**„Tema nõuab: ausus jäägu
Üle haa elama,
Vanemate usk ja lootus
Olgu laste oma ka.**

**Tema tahe: rahuaates
Süvenegu meie meel,
Armastuse püha tuli
Juhiks olgu eluteel.“**

(„Aastate kajastus“, lk. 109)

See on suurim kaasavara, mida kahjuks igaühel meist pole võimalus olnud kodust kaasa võtta. See on tugeva, ausameelse ja õiglase eesti perekonna traditsioon, mis siin parandatakse isalt pojale.

Oma isast annab laulik eriti reljeefse ja tabava pildi luuletuses „Isa mälestuseks“, millest lubatagu esitada kolm esimest salmi:

**„Mu isa rukkikülvi tülles voodi heitis,
Kurb-ilmel, tõsine,
Mis tundeid tema elust-väsind rinnas peitis,
Ei öelnud teistele.**

**Kuid ta ei tõusnud enam: See ta viimne küli,
Ta elu lõputöö.**

**Sest teda ennast nõudis muhe mullasüli
Ja sume surmaöö.**

**Ta uinus. Ei tal pihtimiseks olnud tarvet,
Ei nõuet pisarast:**

**Ta teadis, oma Jumalaga peab arvet
Tööst ausast, püsivast.“**

(„Kodu“, lk. 50)

Seda luuletust lugedes kerkib meie silme ette tüse eesti taat, kes võib rahulikult lõpetada oma raske kohustustening murerikka elutee, teadmises, et ta on talitanud siin maailmas õiglaselt.

Karl Eduard Sööt on oma kodusse nii kiindunud, et ta sageli viibib seal une-

näoski lapsena või noorukina (laul „Unenägu“). Kuid mitte ainult unes ei satu laulik oma kodu ja lapsepõlve radadele, vaid ka ilmsi rändab ta sinna kadunud paradiisi. Ta näeb kevadel kraavis karjapoissi seadvat vesiveskit, innustub sellest ning hakkab ühes poisikesega veski juures askeldama, unustades oma eä.

Kodu ja lapsepõlve mälestused on talle pakkunud sageli luuleainet, või nagu ta ise ütleb:

**„Need on lihtsad lood ja laulud,
Ennemuistsed jutud sääl,
Vanaeide lahke nägu,
Tema armas, mahe hääl.**

**Ikka kostab kaugelt lugu,
Laul või vaikne sumaja...
Ja ma õnne unenäos
Pean teda kordama.“**

(„Mälestused ja lootused“, lk. 5)

Karl Eduard Söödi kodulaulud on lihtsad, aga tundeküllased ja ulatavad üle oma ajast. Eriti hinnatavad südamliku tundeerkuse poolest on emale pühendatud luuletused. Samuti väärivad märkimist eesti kodu kogu sisemise olemuse esiletõstmine ja vanade perekonnatraditsioonide küllaldane rõhutamine ning ausse-seadmine.

K. E. Sööt oma aias Tartus, Tähtvere uul. nr. 5., aug. 1937.

Karl Eduard Söödil on võrdlemisi erk loodusetunne, kuid ometi pole ta loonud kuigi palju puht looduslaule. Loodus kui seesugune endaeette on harva talle luuleobjektiks. Peaaegu alati seob ta oma luules inimest loodusega. Tema kogutud luuletustes „Aastate kajastus“, mis on rühmitatud ideoloogiliselt, ei leidu pealkirja „Loodus“, vaid „Inimene ja loodus“.

Nii nagu rühma pealkirjas on inimene asetatud esikohale, seega seda rohkem rõhutades, samuti on ka sellesse rühma kuuluvais luuletustes inimene see, kellele laulik pühendab suuremat tähelepanu, ja loodus on ainult tagaseinaks, võrdlusobjektiks.

Karl Eduard Sööti huvitavad siin samad probleemid, millel peatusime eespool. Ta näeb laiska suurtaalu perepoega, kes ohkab igavusest:

**„Kui on elu raske, ilma tööta,
Sest et teised ära teinud töö?“**

(„Meie Andukene ohkab“ —
„Rõõm ja Mure“, lk. 35)

Või ta jäädvustab sama laisa ja hellitatud perepoja, keda isa ja ema peavad väga armsaks ning targaks, nii et pole vaja teda kooligi panna, veel teisest vaatenurgast. Koolitarkuse asemel memmekene poputab teda kodus:

**„Söödab talle nimelt sea nina —,
Sea keeleliha hoolsaste,
Ütleb: „Siis saad sina kirjutajaks,
Siis saad keeletargaks, pojake.“**

(„Tõistre Nanna —
„Saatus“, lk. 53)

Nii sihivad ta oma pilkenooled laiskuse, rumaluse ja laste hellitamise vastu.

Kuid laulik näeb inimese kõrval ka vahel loodust, Emajõe kaunidust ja kevade ilu:

**„Küsi sa õielt — ta jutustab sulle,
Kuidas nii lõpmata ilus
Ja armas on kodumaa kevad.“**

(„Õiekese kaaskiri“ —
„Aastate kajastus“, lk. 185)

Inimlikud mured ja rõõmud ei lase tal aga loodusilu üksinda nautida, sest

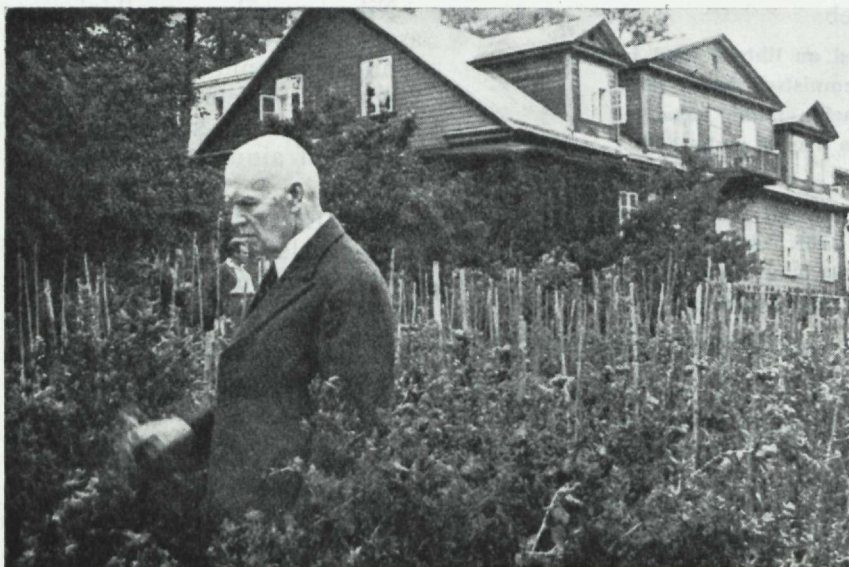
**„Surmamõtted tõusvad üles
Tasakeste, vagusalt
Iga närtsind lilleladvast
Iga koltund lehe alt.“**

(„Surmamõtted“ —
„Rõõm ja mure“, lk. 48)

igal pool silma, mille kinninaelutamine kisub alati tähelepanu looduselt endale.

Karl Eduard Söödi puht looduslauluna on kõige tuntum „Allik“, mis on saanud M. Saare viisil üldiselt lauldavaks.

Hilisemast ajast võib puht looduslauludena märkida veel luuletusi „Suvehommik“, „Rukkiväli“, „Ranna-

K. E. Söödi oma aiasaadusi üle vaatamas. Taga paistab K. E. Söödi maja Tartus, Tähtvere uul. nr. 5.

Ta peab tegelema eluliste ja inimlike küsimustega. Teda vaevab, et mõisahärral on palju karja ja karjamaad, temal aga ainult muret, vaeva ja tööd („Palju“).

Teise usu pakkujale peab ta vastama:

**„Ühte risti saab mul küllalt kanda.
Hõbest rist, see võtke tagasi!
Võtke tagasi ta minu rinnalt —
Elurist mul kanda isegi.“**

(„Rist“ —
„Rõõm ja mure“, lk. 49)

Eluristi kandmine lahtiste silmadega liikudes pole sugugi kerge. Niipalju viletsust, ülekohut ja ebaõiglust paistab

kased“, „Kurbuse meeolud“ jt. Üks tüübilisemaid Karl Eduard Söödi looduslaule on „Talve tulekul“. Selles sulavad inimlikud mured loodusega täiesti ühte, pigemini — kerkivad veel esile. Lubatagu esitada see luuletus täielikult:

Talve tulekul.

**Ju põhjatuuled üle kõrrepõllu uitvad,
Ja lumepilved tuhakarva taevateel
Kui tagaaetud, hirmul eksind linnud luitvad.**

**Ja häda, kus ei väljalt villi pole veetud,
Kui sügis — raudne ratsanik — ju käinud eel,
Ja õites hiljund karikakrad surma neetud.**

Ja häda, kus ei kohendatud pole maja,
Kel kolle pole leegi jaoks valmis veel,
Kes paraja on mööda lasknud minna aja.

Sest tulevad nüüd sügisesed külmad saod,
Mis tuha peidus söedki kustutavad leel,
Ja nuusivad su toaseinas viimsed praod.

Ja lendav lumeliiv — ta järjest sajab, sajab
Ning tõstab tuisuhange. Kurvaks langeb meel,
Kui kartes: jäise mürgi veresse ta ajab.

Kui lendvat liiva, terasnõelu sajab, sajab...

(„Kodu“, lk. 49)

Siin on loodus ainult raamiks, millesse laulik maalib huvitava, selgejoonelise ja haarava pildi kõigist neist inimlikest muredest, mis paljusid vaevavad hilissügisel läheneva talve ees. Sügisene loodus, tühjad kõrrepõllud, põhjatuul, lumepilved ja langev lumi on ainult va-

hendiks, mille kaudu laulik saab läheneda hoopis tähtsamaile ja inimlikumale küsimusile. Viljakoristamine — talviste toidutagavarade ja eluhoone eest hoolitsemine, pakase ja tuisu vastu kindlustamine, see huvitab teda palju rohkem kui maaliline pilt, mida suudab pakkuda tühi, külmanud kõrreväli sügisese tuules esimeste lumekübemete langetes.

Nii on peaaegu kõigis Karl Eduard Söödi looduslauludes esikohal inimene. Seega looduslaulikuna pole ta meile ütelnud midagi uut. Ta pole meie maastiku ega aastaegade ilu osanud eriliselt kunstipäraselt välja tuua ega värsis jäädvustada. Enne Karl Eduard Sööti ja ka pärast teda on seda teinud mitmed teised laulikud palju taidurlikumalt.

P EER GYNTI LUISKELUGU

Henrik Ibseni dramaatilisest luuleteosest

Tõlkind Marie Under

ESIMESEST VAATUSEST.

Mäenõlvak lehtpuudega Äse talu lähedal. Allavahutatav oja. Teisel poolel vana veski. Kuum suvipäev. Peer Gynt, tugeva kehaehitusega kahekümneaastane poiss, tuleb purret mööda alla. Äse, tema ema, väike ja kleenuke, järgib talle. Ta on vihane ja tõreleb.

ÄSE. Peer, sa luiskad!

PEER GYNT *peatumata* Ei ma luiska!

ÄSE. Kui ei luiska, vannu siis!

PEER GYNT. Milleks vanne?

ÄSE. Puikled kuis ka,

Vale kõik! See vana viis!

PEER GYNT *seisatab*. Iga sõna tõsi jutt!

ÄSE. Ema ees sul pole häbi?

Kui meil kodus kibe rutt,

Nädalaid ja kuidki läbi

Jooksed ulakalt sa ringi,

Mägedes pead põdrajahti,

Koju tuled lagund kingi,

Kuult rebit tükid lahti,

Puudub saak ja püssist pool; —

Puistad vaid mul puru silma!

Ütle, kus sa nägid sikku?

PEER GYNT. Gendinimäest lääne pool.

ÄSE *naerab pilkavalt*. Õigus jah!

PEER GYNT. Tuult puhus külma,

Laskusin siis võsastikku,

Kus ta kaapis lumipraos,

Otsis sammalt —

ÄSE *nagu enne*.

Õigus jah!

PEER GYNT. Maoli, hoides hinge vaos,

Rooman üle rahnurünka,

Kuulen sõra krabinat.

Ent ei saagi kaua otsi:

Kui nii kummargille läen,

Üle halli kivikünka

Juba silman sarveotsi,

Tunnen põlvnis vabinat.

Edasi! ning äkki näen

Sikku, üpris viledat,

Rammusat ja siledat,

Millist, ütlen, ammu sina

Pole näinud siin!

ÄSE.

Kus nüüd mina!

PEER GYNT. Sihtisin, et kõmas laas!

Prantsahtamas põdra raskust

Kuulen — ent ta vaevalt maas,

Mis nüüd muud kui selga läki!

Kurakõrvast haaran käega,

Teisega noa tõmban taskust, —

Oi! kuis röögatub siis äkki,

Kargab püsti hullu väega,
Tagumise jala heide
Paiskab säuhti noa mu käest;
Kruvib mulle sarved reide,
Pigistab kui pihtidega. —
Ja siis tormab alla mäest!

ÅSE kogemata. Jeesus küll — !

PEER GYNT Tead, ema, ega
Ole näind sa gendin-harja?
Mis küll üle poole miili
Nagu sirbitera terav.
Liugustikud, lumiveermed,
Rahnud, kuristikukeermed
Palistavad kaljusarja.
Kõrgjää roheline värav —
Uniselt säält alt eks hiili
Loidud, rasked, mustad veed
Oma igipikka teed
Mitusada küünart vist. —
Tuiskasime läbi õhu,
Kaudu sügavuse kõhu,
Nagu muinasrajust kist.
Iial polnd mul säärast täkku!
Päiksevihma sähvas näkku.
Pruune kotkaselgi ujus:
Mägitipu, vetepervi
Vahel neid kui sulgi sujus, —
Kaldal lõhkes ajujää,
Kõlistades oma servi;
Kuid see kohin hajus üha;
Ringi vaid murdlaini müha;
Valgeid vesivaimed keerles
Nagu tantsus, — laulis, veerles
Sõõris, nii et muud ei näe.

ÅSE uimasena Jumal hoidku!

PEER GYNT Kaljupraost
Kivina üks lumekana
Järsku põrkab pesapaost
Kaagutades kokkuvana

Minu ratsu jalge ette.
See teeb üsna peruks looma,
Sööstab üle lumijooma
Alla pimeduse kätte!

Ase taarub ja haarab kinni puulüvest.

Peer Gynt jätkab.

Mägi must me üle võik,
Meie all üks tühjus kõik!
Udukangaid käristades
Pöder kandis ratsameest
Otse kajakate sompu,
Kes siis tiibu väristades
Kisas, pages, hajus eest.
Edasi läks metsik sööst.
Äkki silman valkjat tompu
Tõusvat põhjatuse ööst —
Helgib nagu põdravats, —
Ema, seep me enda rats,
Kes sääil kummalises kujus
Järvepeeglist vastu õõtsus,
Sama kiirelt üles ujus,
Kui me kolend alla lõõtsus.

ÅSE hingeldades Peer! Mu Jumal — !
Kiiremalt — !

PEER GYNT. Pöder ülalt, põder alt,
Kohtasid siis samal hetkel
Oma pahiseval retkel,
Nii et ümberringi plaksus,
Vesi vahutas ja laksus. —
Aga kuidagi siis pea
— Hoidsin hännast, lennust nõder, —
Randusime, kuis, ei tea; —
Ja nüüd olen siin —

ÅSE. Kuid põder?

PEER GYNT. See jäi sinna luusima.
Laksutab sõrmedega, õõtsub kandadel ja
lisab:

Eks sa mine nuusima,
Püüad kinni — täna teda!

ÅSE. Et ei murdnud — õnne seda! —
Selles hirmsas sõiduhuos
Kaela sina ega muid
Konte, käte-jalaluid!
On su selgroog ka veel koos?
Taevaisand! tänu sulle,
Et ta tagasi tõid mulle!
Et ta käes mul täies rammus! —
On küll lõhki püks ja vammus,
Kuid mis sest, kui mõelda, mis...

*Peatub äkki, vaatleb poega avasui ja
pärani silmi, ei leia nii pea sõnu, lõpuks
pahvatab:*

Oh sa luiskam, peletis!
Valetad, et suitseb suu!
Tunnen oma neitsieast
Seda lugu juba peast.
Gudbrand Glesne, paraku,
Tema seda läbi teind,
Tema kord nii kihutas ju, —
Sina pole kuskil käind —!

PEER GYNT. Mina kah. Seesugu asju.
Tuleb ilmas rohkem ette.

ÅSE. Uueks käända — vana võte!
Litrid külge, pääle tressid,
Et ei nähtaks kõhna pugu!
Nii end valedesse mässid.
Nüüd on see siis sinu lugu!
Kerkib nagu nõiapajast
Kotkaselgi, põrgumõllu, —
Kohkud nii sest, et ei taipa,
Kuis need lood ju ammust ajast
Mitmekordselt jäänud mällu.
Nii võid elustada laipa!

PEER GYNT. Loriseks nii keegi teine,
Vihuksin ta pihuks-puruks!

ÅSE *nuttles*. Jumal, kui ju kirst mind
katakts,
Kirst mind kataks, kalm mind
mataks!

Kuis ma ka ei nutaks, nuruks —
Peer, sa hukkad, uisapäine!

PEER GYNT. Armas, kallis, väike ema,
Sul on õigus, kõik on tõsi; —
Hakka jälle muhelema. —

ÅSE. Kuis mul kuivaks silmavesi,
Kui mul pojaks säär'ne siga?
Kui mu vaene lesesüda
Palgaks ikka häbi pärib? *Nutab jälle.*
Ikka küsimus mind närib:
Vanaisa päevilt mida
Talletand me? Iga münt
Läind, mis jättis Rasmus Gynt.
Isa kogu vara raiskas,
Nagu liiva tuule paiskas,
Sõidutas end kullat tõllas,
Ostis üles maid ja laasi,
Praalis, pidutses ja möllas.
Kõik on läind. Ja mis sai pärast
Suurest talvepidu särast.
Kui ta pudeli ja klaasi
Vastu seina puruks lõi?

PEER GYNT. Kuhu viimne lumi jäi?

ÅSE. Vaiki nüüd, sa võrukael!
Sinust pole kuskil tulu:
Seintest kukub viimne nael,
Aknaauke sulgend topid;
Tara viltu, põld on kulu,
Tühjad salve viimsed sopid.
Veised jäänud näljaohtu,
Puudub hädavajaline,
Iga kuu läeb miski panti. —

PEER GYNT. Jäta juba töinamine!
Egas lõpp veel igatkanti,
Kui kord õnn meil' selja pööras!

ÅSE. Ei siin enam kasva rohtu.
Kuid sul, poiss, ei puudu ramm,
Oled teistest osavam,
Ons sul vähe hakkamist,
Nagu siis, kui käis too võõras

Pastor Kopenhaagenist?
Tead, kui küsis sinu nime,
Vastusest siis oli pime:
Näis see tall' kui printsi suust —
Nii et suures rõõmuhoos
Isa hobuse ja saani
Talle tänuks maha jäi.
Noh, siis oli lõbu maani!
Praost ja kapten — kõigest muust
Rääkimata — käis siin koos,
Päevad läbi jõid ja sõid.
Kui siis kätte tuli puudus,
Tühjaks kõik ja vaikseks muutus,
Igamees, kes kord siin lõmpis,
„Vaka-Joni“ unustas,
Kes nüüd harjuskena kõmpis.

Kuivatab põllega silmi.

Oled suur ja turjakas,
Peaksid oma vana ema
Saatuse eest hoolitsema,
Hoidma oma pärandust,
Et ei läheks seegi puha! — *Nutab jälle.*

Jumal, mis peab saama sust!
Siin sa aeled päevi pikki,
Tahmund sorid kolde tuhas;
Mis sa puutud, läheb rikki:
Astud tantsupõrandalle,
Kohkub tüdrukutekari,
Satud aga tänavalle,
Lööb sul punetama hari,
Oled vana riukukk!

Meie Loodusvarade Instituudi ülesandeid

Il ne faut pas l'oublier: l'intelligence est une flamme. C'est elle qui éclaire et c'est elle qui arbitre. (Nouvelle de la Chimie.)

Purpose directs energy, and purpose makes energy.

C. H. Parkhurst.

Rahvuse ja rahvusriigi hüvangu ning võimsuse põhitegurite hulgas omavad materiaalsed tegurid — loodusvarad ning mehaanilise energia allikad ja nende kasutamiseviisid — niisama tähtsa koha kui vitaalsed ja vaimsed ning moraalsed tegurid. Riigi stabiilsuse seisukohalt nõuab aga iga tegur asjatundlikku, võiks ütelda, teaduslikku käsitlemist selle sõna kõige laiemas mõttes.

Kui käesolev ajastu, eriti viimased aastad, nii siseriiklikult kui ka rahvusvaheliselt on päevakorda kiskunud rea raskeid probleeme, millede lahendamine isegi vanadele kultuurriikidele, kogunud riigimeestele ja administraatoritele sageli näib käivat üle jõu, siis seda enam peavad väike-riigid hoolitsema oma materiaalsete ja vaimsete varade otstarbekohase väljaarendamise eest.

Maailmasõda ja hiljuti möödunud kriisiaastad, millede järellained veelgi ei ole väibunud, sundisid riigimehi ja tööstuse ning kaubanduse juhtivaid ringkondi üksikasjaliselt analüüsima tekkinud olukorda ja rajama uusi teid. Näitena olgu toodud Briti impeeriumi püüded reorganiseerida oma tööstust ja kaubandust. Juba a. 1924 palus Briti kaubandusminister peaministri James Ramsay MacDonaldi'it moodustada komisjoni, millele ülesandeks tehtagu Briti tööstuse ja kaubanduse olukorra põhjalik analüüsimine.

Sama aasta juulis moodustaski peaminister asjatundjate komisjoni, mille esimeheks kutsuti sir Arthur Balfour. See nn. „Balfour'i komisjon“, kogunud materjale ja uurinud küsimust igakülgelt, esitas esimese trükitud aruande Parlamendile aastal 1925. Kogu aruanne moodustab mitme tuhande leheküljelise kuuekõitelise teose, mille viimne osa ilmus alles aastal 1929. Komisjoni töö maksis riigile £ 30.287, s. o. umbes 560.000 krooni.

Kandva ideena läbib aruannet koostöö nõue üksikute töötusettevõtete vahel nii sisemaal kui ka koostöö välismaa vastavate ettevõtetega. Koostöö viljaks võib osutuda üksik-käitiste konsolidatsioon kas „horisontaalses“ või „vertikaalses“ suunas väga mitmesugustes kombinatsioonides.

Suurt rõhku on aruandes pandud tehnilise hariduse korraldamise küsimusele tööstuse võistlusvõime tõstmise seisukohalt. Ja siin rõhutatakse, et „iga (hariduse) astme korraldamisel tuleb püüda koos töötada asjaomaste tööstustega ja kutseorganisatsioonidega“. Eripeatükina käsitellakse riigi abi uurimistöö korraldamiseks tööstuse ja kaubanduse huvides. Juba Maailmasõja ajal, aastal 1916, asutati Inglismaal iseseisev „teadusliku ja tööstusliku uurimise osakond“ (Department of Scientific and Industrial Re-

search), mis pärast sõda on kujunenud võimsaks uurimistööd korraldavaks keskuseks, millele Briti Parlament määras põhikapitaliks miljon naelsterlingit.

Samuti kui Inglismaa, on paljud teised riigid asutanud rakendus-uurimiste keskorganisatsioonid, näiteks Põhja-Ameerika Ühendriigid, Saksamaa, Prantsusmaa jt.

Meie riigi rajamisel puudus nähtavasti ülevaade sellise keskorganisatsiooni vajaduse kohta, sest tööstused olid algul ümberkorraldamise ajajärgus ja Tartu ülikool kõrgema õppe- ja uurimis-asutusena, olles samuti asutamise ajajärgus, ei suutnud küllalt kiiresti kontakti luua tööstusringkondadega. Tagajärjeks oli tulemus, et mõned uued tööstused, näiteks põlevkivi-tööstused, läksid abi otsima välismaalt. Head nõu saadi küll tehaste ehitamise puhul, peamiselt põlevkivi toorõli tootmise küsimuse lahendamiseks, kuid põlevkivi-saaduste omaduste uurimine tuli siiski suuremalt osalt teostada kodumaistes uurimislaboratooriumides.

Esimeseks sammuks väljaspool tööstuste eneste laboratooriume teaduslikku uurimistööd rakendada tööstuse huvides oli aastal 1924 Õlikivide Uurimise Laboratooriumi asutamine Tartu ülikoolis. Põllumajanduse alal tekkisid vastavad katsejaamad ja laboratooriumid juba varem.

Tallinna Tehnikainstituudi asutamisega toodi Tartu ülikooli juurest Õlikivide Uurimise Laboratoorium Tallinna. Siin selgus, et samalaadseid laboratooriume vajavad ka teisedki tööstusalad nagu turbatööstus, fosforiidikaevandused jm.

Meie õpetlaste püsivad uurimised on avastanud nii mõnegi loodusvara, mida meie kodumaal varem ei tuntud või mille kasutamist veel hiljuti peeti küsitavaks.

Kuni 20-nda sajandini iseloomustab üldiselt teaduslikku uurimistööd õpetlaseeraku tüüp, kes nagu keskaja alkeemikud oma töid teostasid „salajas“, lukustatud uste taga. Käesolev sajand, mida iseloomustab suurtööstuste ja mass-produktsiooni sünn, näitab aga kujukalt, et

üksik inimvaim võib olla küll uute ideede allikaks, uute menetluste leiutajaks, kuid vajab ka a s t ö ö l i s i, kes tema ideid eksperimendi tules karastaksid ja menetlusi viimistleksid, sest üks õpetlane ei suuda kuigi palju katseliselt teostada oma kättega. Veel enam, rakendusteadused vajavad sageli kalleid aparate, millede soetamine üksik-käitisele või üksikule asutusele kipub üle jõu käima. Sellest ongi tingitud kooperatsiooni vajadus õpetlaste kui ka teaduslike asutuste vahel. Et vältida paralleelset tööd, asjatut vaimse energia ja materjalide kulu, koostas Ameerika Ühendriikide Rahvuslik Uurimise Nõukogu pärast maailmasõda isegi aktuaalsete probleemide loetelu eksperimentaalsete teaduste, peamiselt keemia alalt, mis saadeti ülikoolidele kaalutlemiseks. Nende probleemide lahendamisest võtsid innukalt osa algajad uurijad, kes taotlesid magistri või doktori kraade.

Saksa keemia suurtööstus hindas teadusliku uurimise tähtsust juba enne maailmasõda, koondades oma tehaste laboratooriumidesse sadu insenere ja keemikuid ning suutis seetõttu mõned keemiatööstuse alad viia võrratule kõrgusele. Ka Nõukogude Venes näeme viimase aastakümne jooksul uute uurimis-asutuste rajamist ja uurijate „kaardrite“ korraldamist, mis kindla plaani järgi teostavad tööstusele ja riigikaitsele vajalikke uurimistöid.

Meil Eestis on seni õpetlased peagu eranditult tegutsenud igauks omaette, välja arvatud mõned, kes on koondunud suuremate teaduslike seltside, nagu Loodusuurijate Seltsi, ümber. Ja see töö on kannud peamiselt puht-teadusliku laadi, olgugi et kunagi ei või ette teada, millal ja millises ulatuses ka nn. „puht-teaduslik“ uurimistöö võib rakendust leida ja tööstuses tuua üllatusi. Mainigem siinkohal vaid puupiirituse sünteetilist valmistamist, mis vana menetluse — puu kuiva destillatsiooni — on välismaal välja tõrjunud, või värvainete sünteetilist valmistamist, mis värvainete nagu In-

digofera tinctoria jt. kultiveerimisele kujunes ohtlikuks võistlejaks. Kõik nimetatud menetlused said alguse laboratoorseist katseist ja sageli juhuslikult tehtud leiutustest.

Tööstus ei saa aga aastaid oodata juhuslikke leiutusi, eriti seal, kus küsimus on teoreetiliselt lahendatav ja eksperiment peab tooma ainult kinnituse. Pealegi mõne loodusvara uurimine võib-olla ei ahvatlegi antud hetkel uurijaid ega eratehtvõtjaid ja sel juhul peab mõni riiklik kesk-organisatsioon võtma algatuse enda kätte.

Eriti meie piiratud rahaliste ressursside ja vähese uurijate arvu tõttu tuleb rakenduslikku uurimistööd korraldada süstemaatilisel.

Meie Loodusvarade Instituut peabki olema selleks katus-organisatsiooniks, nagu teda tabavalt nimetas meie majandusminister K. Selter, mis ülikoolide ja tööstuste laboratooriumide tööd koordineerib ja sillana ühendab, ise uusi töid algatab ja püüab tööstustele abiks olla nõuga, kus see on võimalik.

Seega oleks Loodusvarade Instituudi lähemaiks ülesandeks: 1) ülevaate saamiseks andmeid koguda kodumaa tööstuse aktuaalsete probleemide kohta, 2) hankida andmeid meie uurimislaboratooriumides toimivate tööde kohta, 3) korraldada laboratoorseid töid uute saaduste valmistamiseks ja uute menetluste väljatöötamiseks, 4) anda ülikoolide õppejõududele ülesandeid ja vajalikku ainelist toetust meie loodusvarade uurimisega ja kasutamisega seoses olevate küsimuste lahendamisel, 5) toetada ülikoolide juures uurijaid-assistente Loodusvarade Instituudi valdkonda kuuluvate küsimuste uurimisel, 6) oma sihtide teostamiseks asutada uurimislaboratooriume ja vajaduse ning ainelise võimaluse korral ka katse-tehaseid, 7) astuda kontakti vastavate välismaa asutustega, 8) avaldada oma töö tulemusi trükitööde ja loengute kaudu.

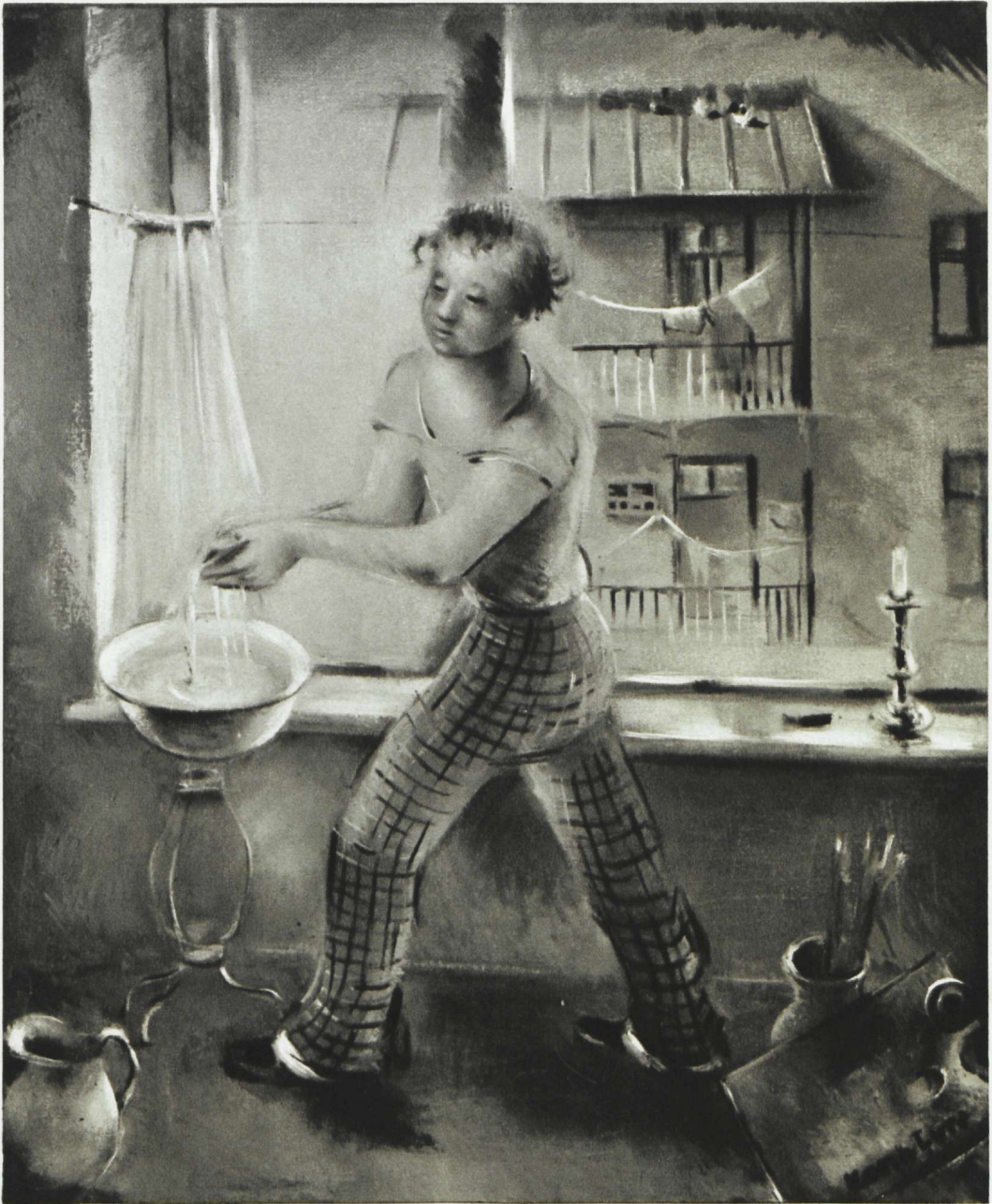
Meie Loodusvarade Instituudi valdkonda kuuluks seega osa ülesandeid, mida mujal lahendavad Rahvuslikud Uurimise Nõukogud, Inglise Teadusliku ja Tööstusliku Uurimise Departemang ja Skandinaavia riiges Rakendusteaduste ehk Inseneriteaduste Akadeemiad. See analoogia väljendus ka Riigihoidja avasõnas Loodusvarade Instituudi avaaktusel.

Kas ei piira aga L. I. meie ülikoolide laboratooriumide algatusvõimet ja uurimisalasid? See kartus võib tekkida L. I. ülesannete loetelu pealiskaudsel vaatlemisel, kuid asja sisuliselt kaalutelles jõuame otsusele, et ülikoolidele jäävad püsima oma eriülesanded. Ülikoolide uurimislaboratooriumide ülesanne on kahesugune: 1) rikastada teadust uute tõdede ning leiutustega ja 2) ette valmistada noort teaduslikku järelekasvu. See teine ülesanne on olulise tähendusega uurimistöö traditsioonide kujundamisel ja selektsiooni toimetamisel tulevikus. Samuti ei saa alahinnata vaba uurimistöö viljakaid tulemusi ning teaduslike „kõrvalprobleemide“ tähtsat osa ühe suure ülesande lahendamisel üldkultuuriliselt seisukohalt.

Ülikoolide laboratooriumides vaba inimvaim seab üles oma probleeme ja otsib nendele vastuseid. Selles töös ei tohi teda pidurdada.

Meie intelligentsil on täita suur ülesanne: aegamööda rullub tema ees lahti kauge panoraamana meie kultuurisuundade võrk, selguvad üksikprobleemide kontuurid ja tema peab näitama teid, mis nende lahendamisele viivad. Ja selle panoraama ühes sektoris asetseb Loodusvarade Instituut oma probleemistikuga, mis peab soodustama meie tehnilist arenemist ja sellega kaasa aitama ka üldisele majanduslikule hüvangule. Puudub veel katus-organisatsioon puht-teaduslike ülesannete koordineerimiseks Teaduste Akadeemia näol.

Vabariigi Valitsus on omalt poolt head tahet avaldanud uurimistöö ainelise toetamisega, uurijail ja tööstureil on nüüd ütelda oma sõna.

K. LUTS

KUNSTNIK

P

Draamakultuurist meie tänapäeva teatris

Pealinna teatrite külalastatavus on juba nii enneolematult tungirikas, et pääsmed etendustele müüakse mitu päeva ette ära ja varemil aastail kontramar-kidega teatriskäijate kunstiinimeste ringkonnist kuuldus kurtmisi ukse taha jäämise üle. Seejuures need etendused ei ole iseenesest erakordsed ega sündmuslikud, vaid tavalised kordamisõhtud.

Ja lükkub edasi uusi lavastusi, kuna vana tõmbab veel täisi maju. Ja kor-ratakse teises teatris tegelaste tülpimuse-ni mõnda üllatuslikult visaks kassa-tükiks tõusnud vahepala või dramati-seeringut. Ja täidab innukalt publik kol-manda teatri maja õhtust õhtusse, lask-mata end heidutada jahestavast arvus-tusest. Ja teatrite juhatused registreerivad üha enam laekumisi ning eel-arve ületäitumisi. See hiilgav seisukord on peaaegu niisama ootamatu ja võib-olla seletamatugi kui publiku kriisi näit. Estonias aastat seitse tagasi. Sest toona ei olnud teater ise kaugeltki niivõrd süüdi selles, kui võrd hõredasti täitused istekohtade read, ega ole praegu teater selle publikutulva ainupõhjus-taja.

Nagu toonaste halbade aegade puhul sulg haarati erikirjutuseks (Loomingus), nõnda sünnib see nüüdki, nendesinaste heade päevade korral. Tookord toimus see murest teatrisaatuse pärast, nüüd aga teatrikunsti ja ta tuleviku pärast.

Kui on lubatud muret kanda, siis ol-gu sallitav ka nõudlikkus ja kriitika.

Paljukorratud on väide, et kunsti õit-sengu eelduseks ja pinnaks on majan-

duslik alus ja tugevus. Ilma eitamata materiaalse aluse tähtsust kunstide lokkamiseks, eriti massikunsti nagu teatri juures, peab siiski arvestama ka muid tegureid. Näiteks rahva meelsust, dispositsiooni ja indu kunsti suhtes — soodsat, vastukõlalist ja arendavat õhk-konda. Teatrikunsti puhul vajatakse seda nii ühel kui teisel pool rampi.

Kui see poleks nii, siis — kuna teatrid nüüd täiskassasid laekavad juba hea tüki aega — peaks ju nende kunst olema tõusnud kõrgemale kui lahjadel aastatel, või vähemasti peaks olema märgata tendeerimist sinnapoole; lava-kunst peaks profiteerima käesolevaist rammusaist aastaist. Igatahes ei to-hiks registreeruda seisakut, veel vähem tagasikäiku.

Küsime, kas meil viimaste aegade kas-satõusude ja laekatriumfidega kaastuvad kunstilised suurvõidud, uute otsingute pakitsused, talentide märgatavad edasi-viimad, repertuaaris sisulised süvenemi-sed, ühe sõnaga: loomiserõõmud — või valitseb meie teatris rahulolemine kät-tevõidetuga ja mugav suikumine seisukorra hüvanguisse? Kas pakutakse meil teatris publikule peamiselt aja-viidet, lõbu, nalja, kometit, tõllerdamist ja lõõpi, või on meil tähelepandavamal kohal draama (puhtdraama, probleem-näidend, tuum- ehk nn. kõrgkomöödia) ja ühenduses sellega sügavam, elamus-likum, kultuuristavam ning humanisee-rivam lavakunst? Kas elatakse vaid tänapäevale ja olemasolevale publi-kule või tuntakse muret teadlikuma

ning nõudlikuma publiku juurevõitmise ja selle abil oma tuleviku kindlustamise pärast? Kas juhib ja kasvatab teater masse või juhib ning veab mass teatrit?

Oleks hea, kui kõigi nende küsimuste esipooltele võiksime vastata jaatavalt. Kuidas seisukord tõeliselt on ja kes ning palju keegi selles vastutust kannab, peaks selguma järgnevat.

*

Tallinnas on kolm juhtivat teatrit — need on ühtlasi suuna- ning tooniandvad kogu riigis. Kolmest pealinna teatrist on parimini situeeritud Estonia ja Töölisteater nii kindla publiku, üüri mittemaksmise kui töötamising elamistingimuste poolest.

Kolmas, Eesti Draamateater, saab mängida kohapeal vaid hooti, on sunnitud selle eest üüri maksuma saksa teatrile, peab otsima publikut suurema osa hooajast maad mööda ümber rännates, maksuma sealgi üüri, pealegi veel lõbustusmaksu, ja elama ning mängima samades, tervist rikkuvais ja tööd mõjustavais mustlasoludes. Lisaks kõigile on tulnud juure pealesunnituid ning ebatasavägine võistlus kah-ringreislevate provintsiteatritega, eriti nende poolt serveeritavate operettidega. On vägitegu repertuaari püüda kõrgel hoida Ibseni, Shakespeare'i, Strindbergi jt. väärtteostega (mis mõniaeg tagasi võimalik oli), kui teised su külaskäigu eel ja järel operettide, kitside ning külakometitega elevust on sünnitanud ja publikut „kasvatavad“. — Ei saa ka silma kinni pigistada E. Draamateatri erakordsele tööpingele: töötatakse nelja trupiga: kaks lahustegutsevat rändruppi, Noorsooteater Tallinnas ja rändav nukuteater.

Sellises rakenduses, seotuses ja niisuguseis tingimuses töötamise tõttu vähe- neb ka E. Draamateatri vastutus meie teatrielu juhtimises ning tooniandmises. Üldises ja ümbritsevas ker-

gerepertuaari pidutsemisehoos mängida „Kameelia daamiga“ peaaegu viimast draamamohikaanlast, on erakordselt hinnatav, nagu jälle teisipidi hoiatatav oleks säärane ajavaimule lõivumaksmise kavatsus nagu R. Rohu „Naudingu“ dramatiseeringu töökavasse võtmine.

Nõnda jääb peamiselt Estonia ja Töölisteatri ülesandeks tõsta ning anda mõtet ja värvi meie teatrielule.

Draama ja probleemnäidendi osatähtsus on meie teatris väike. Võetagu läbi nende repertuaarid ja tegevuse aruanded, siis nähtub, kui võrd tähtsamal kohal asub operetist rääkimata kergekomöödia, nn. rahvatükk, külakomet ja viimaseil aastail ungari hõlbu-näidend, milles tõsised probleemid lahenduvad muinasjutulise hõlpsusega, kui mitte päris operetlikult.

Repertuaar omaette räägib, valgustab huve, eelistusi ja kalduvusi, aga ei ütle veel viimast sõna. Kaasa räägib teatris valitsev õhkkond, tahe ja suude. Võib hooaja kestes anda tunduvalt draamat ning tõsinäidendit, kuid kui see sünnib puudulikult või ainult prestiiži pärast ja vormiliselt — et õigustada toetust — kui see sünnib nii, et esiteldust ei kujune kunstilisi võite ega hooaja märkteoseid, siis ei ole seal saavutatud palju, siis ei saa veel kõnelda sügavast draamakultuurist.

Draamakultuuri mõiste haarab mitte ainult oskust ja võimet mängida veenvasti puhtdraamasid ja tragöödiad, vaid üldse draamavormis kirjutatud ja ühtlasi kultuurimeelseid teoseid; see mõiste haarab stiilitunde, traditsiooni loomise ja säilitamise, takti ja mõõdu; edasi: teose vaimu õige tõlgituse, vastutusrikka suhtumise ja ideelise joone lavalises teostuses. Draamakultuuri alla mahub ka parajas proportsioonis antuna komöödia, kui ta on lavastatud kunstikül-laselt ja kuulub selliste liiki, mida nimetatakse kõrg-komöödiaks, näit. Shakespeare'i komöödiad, „Revident“, „Pisuhänd“ ja lõpuks, kõnealuselt kultuurist

läbiimbununa mängitakse kergetki komöödiat ja seda võrdlemata kunstilisemalt.

Et iseloomustada draamakultuuri seisukorda tänapäeval meie juhtivais teatris, selleks ei piisa üldsõnalisusest, vaid pildi selguse ja järelduste põhjendatavuse ning veenvuse otstarbel on tarvis laskuda üksikasjusse — kuivõrd nad esinevad sümptoomidena kogumikus.

*

Kuna draamakultuuri kandmises ja arendamises on määrav tähtsus draamanäitlejail (ilma nendeta ei saa teostada ka kõige kunstilisemat, tuumakamat ega õilsamat repertuaari), siis kõigepealt peatugem tunnistustel sellest, kuidas meie kohtleme oma draamanäitlejaid. Kuidas me rakendame oma suuremaid draamanäitlejaid, kuidas edasi viime keskteelisi ja kuidas arendame pealekasvu, sellest kõnelevad tõigad ja tunnused.

Kuidas suhtume oma suurtele, vilunumaile ja asendamatuile draamanäitlejatele, eeskätt Liina Reimanile? Ei ole taas toimunud töölepingut Liina Reimaniiga Eestis, ta on jälle siirdunud Soome. Isegi eelmise hooaja „Niskamäe naiste“ Estonia teatri rekordmenu (milles peateened on Liina Reimanil vanaperenaisena), ei ole näitlejannat sidunud kodumaaga. Meie rahuldume ta kuulsusest, kuna soomlased kasutavad ta kunsti.

Liina Reiman on paindlikum kui tema külge kleepunud heroini ebatänapäevlik maine. Tõsi, ta on meie jõulisim ja n. ü. hasardikaim näitlejanna klassikalises tragöödias, ta on äärmiselt sisseelav raskedraamas, kuid ta võib hiilgavalt toime saada ka karakterrollidega (Mirele Efros, Niskamäe vanaproua jt.) ja ta oskab esineda väga tõhusasti ning elulis-ilmekalt isegi rahvatükis ja koomilises seisukorras, nagu nägime teda rahvatükis „Emake maa-muld“ taluperenaisena. Nii oleks ta meil palju rakendatav — kuid meie

suhtumine on see, et: head teed temale minna.

Isegi mitme teatri peale kokku meie ei paku talle tööd.

Teine dramaatiline suurkuju ja päriselt rahvuslik aare on meil Paul Pinna. Kuid kui sageli näeme väärtülesandis seda meie südameid vapustada ja kosutada võivat meest? Meie kasutame temast haaravaid kosutusi peamiselt organiga, mis asub kraad allpool südant: kõhumusklite vapustamiseks hüüdsõna saatel: naer on terviseks.

Võtkem Paul Pinna viimase tosina aasta töö (kunstniku võimete tippajastu töö): kõige enam esinemisi jantides, kergekomöödiais ning operettides, mõned karakterrollid (neist väärtuslikumad: Tseesar ja linnanõunik Pagnoli tükides, Shylock, Aaron — „Siinai tähistes“, advokaat Mirbeau „Raha võimus“, peaosaline teoses „Haljal oksal“ ja veel mõni osa, kui mitte väga pingutada) ja üksainus läbi-dramaatiline kuju: Protasov „Elavas laibas“.

Normaalse töötiheduse juures pidanud saama selt kunstnikult mainitud aja kestel oma kolm tosinat suur ning väärtosa (selline oli tööbilanss hiljuti surnud vene kuulsusel Monahhovil, kes P. Pinnast oli hulga vanem, kuid talendi laadilt ja mitmekesisuselt sugulane temaga). Siis oluks meil temast palju suurem rõõm ja kunstnik ise rõõmustanuks ka. Sest: „Rast ich, so rost ich“ (s. o.: rahu roostetun).

Kolmas suurekogemuseline, oma võimete pingsamas ja nõtkemas seisundis viibiv kunstnik on Erna Villmer, kelle eriala on nüansirikkus ja vibreeringute peenus ja kes on jõudnud nn. komplitseeritud lihtsuse suuruseni ning vaikuseni draamas — nagu viimast healmeel nentida saime mitu aastat tagasi ta esinemise korral külalisena Töölisteatri „Mašinaalis“.

Ka tema viimaste aastate töö on olnud vahest paar rolli hooaja kohta — needki enamasti rea töö, konversatsiooniga esinemised jms., mis ei haaranud

ta koguvõimeid eriti draamas. Seejuures on tal olnud isegi puhkuse hooaegu.

Kõik need kolm on meil pealegi asendamatud. Ja juurekasvu noorte seast nõude vääriliseks ei ole näha.

Ja see järelkasv? — Pidevalt draamakultuuri huvides valvel olles, märkad asju, mis laiemale üldsusele palju silma ei puutu. Nõnda selle juurekasvu mõninga nähtusega: oli šansse võrsuda draamatilis-heroiliseks näitlejannaks Salmie Liivil, nii temperamendi, innu kui eriti kõlava, jõulise hääle poolest. Sooritanud küll eksami „Libahundis“ Tiinana, ei leidnud ta ometi kohta laval, loobus kauaks ajaks teatrist ja pole leidnud uuesti lavale siirdumisel soodsat pinda toonakatkenuid arengu tulemuslikuks uuestijätkamiseks tõelise dramatismi suunas. — Enneaegu kadus lavalt Rita Deinhardt, kes R ä n d t e a t r i „Uputuses“ vastuvaidlematult end teostas. Häid lootusi, väga tõsist tahet draamatiliste kujude loomiseks ja teostusigi ilmutas T õ ö l i s t e a t r i s Linda Reial. Õnnetuseks eemaldas haigus ta teatrist. Trupi täienduseks võeti aga kaks opereti-primadonnat provintsist.

Felix Moori (paistab et lõpliku) eemaldumisega teatritööst on tekkinud tunduv lünk tõsisema repertuaari teostamises. Tema stuudiumi lõpetamisest on küll möödast üle 15-ne aasta, kuid ta temperament ja rollidesse sobivus kuulub nooruse leeri. Noorukite osade kehas-tajaist tunneme aga puudust.

Ja kes k t e e l i s e d ? — Hugo Laur näit. ei saa võimalusi arendada end jõulises, hingelise pehmuse ning sügavuse ja raskemate ülesannete suunas — meie naudime teda joodikute, naljavendade ning Nekudassovite osades; üksnes tema esinemistel deklamaatori-podiumil ilmneb vahel, milliseid sügavusi peitub selles mehes.

Meta Lutsu and on „spetsialiseeritud“ kitsale, teatavate kogemustega naispoolsete alale.

Kadunud Netty Pinna käis oma teekonna lõppaastail kulisside vahel ringi,

töötusest õnnetuna ja elava etteheitenena... ehkki oma juubeliõhtul oli ta nii veenvasti tõestanud oma talendi rakendatavust karakterrollis (kaksikosa „Niinas“).

Näitlejad kannavad oma muresid väga harva teatrist välja; olgu siis juba õige kibe käes, kui räägitakse midagi kõrvalseisjale. Nii tuli allakirjutanu juure Netty Pinna enne teatri viimast juubelit ja soovis, et ilmuks mõni ridagi ajalehes tema sunnitud ja kestvast töötaolekust. Võetigi siis sõna — kuidugi selle algatajat reetmata.

Et Amalie Konsa, Anna Markuse, Olly Teetsofi, pr. Atleisi ja Leopold Hanseni enneaegne lavalt eemaldamine omakorda on hõrendanud meie draamakultuuri, sellest on juba korduvalt kõneldud.

Kõigi nende poolikultrakendatavate, eemalejäänute ja arengus edasiviimist ootajate kogumikust saanuks moodustada päris soliidse draamatrupi iseseisvale teatrile. Järeldused tehku lugeja — pidades silmas meie suutlike draamajõudude vähesust ja üldse sõnalavastustruppide piiratust ja meenutades ka, kui palju surm on ande pärinud. (T. Tõndu, R. Singelberg, H. Gleser, N. Pinna jt., kõnelemata varemlahkunuist).

*

Teine tähtsam punkt draamakultuuri seisukorra valgustamiseks on mõningate üksikute tähendusrikkamate lavastuste vaatlemine.

Kui Shakespeare'i „Veneetsia kaupmehe“ asetame lavale ainult kahe ja poole nädalase ettevalmistuse järele, kuna „Niskamäe naise“ (mida keegi vist ei söanda „Veneetsia kaupmehest“ kõrgemale asetada) viilisime viis nädalat ja veel kahe mehe juhtimisel; kui, lisaks, „Veneetsia kaupmehe“ lavastajale me ei anna kohaseid näitlejaid kõigi osade jaoks, jätame ta massi poolest kuivale ega toeta lavastust sobivate dekoratsioonidega ja kui asjale krooni pähe paneme lavastajale avalikult sauna kuumakütmisega „õiglase“ arvustuse poolt pä-

rast esietendust — siis see kõik kokku nõuab küll heakskiitmiseks Voltaire'i kuulsat Candide'i optimismi...

Kui oma väga hinnatava draama, Kitzbergi teose „Tuulte pöörises“ lavastamisel rahvasaatuses ja ajast lahti irrutame, pöörleva lava kergele jalale asetame ja mitmetsugu akustiliste vahenditega (talunaturalistlikus stiilis) lõbusasti välja ehime, siis nihutame kogu asja draamast naalja saama tulnud publiku lootustele poolele teele vastu. Kui me sellest leplikus tujus mööda läheme, kuidas me siis reageerime nende arvustajate ja kaasaegsete konstateeringuile, kes ütlevad, et toonane K. Menningi juhitud Vanemuise etendus 30 a. tagasi olnud haaravam ja pingerikkam peaosaliste mängult?

Ka on võimalik, et oma moodses draamakäsitluses me siiski end oma stiili- ja taktitundes ei tunne häiritud olevat sellest, kui „Aristokraatide“ lavastuse nais-telaagris etendatakse patoloogilisi kriis-kamisi, karvukargamisi ja maaspüherdamisi, (millise „eluläheduseni“ Moskva revolutsiooniteatris ei jõutud). Sama stiilimeele ja vormikäsitluse julgest avaruses ja omapärast kõneleb äsjase „Kolmekrossi ooperi“ lavastuses kerjuste ekshibitsioon ja „sotsiaalne“ libude demonstreerimine. Tõolist teater tahis olla targem autorist, kui ta teose finaal- lis antud ülemaailmse lavastuslähtekoha kõrvale jättis ja mängulikkuse asendas „armuheitmatu realismiga“, ja teater oli targem ka Estonias, kes 7 a. tagasi lavastamisel oli annud vastuvaide- lematult õige, teose vaimust dikteeritud meeoleu ja asjaliku stiili, mida tähtsa- maist osalistest tabasid nüüd ainult H. Maldre ja L. Lindau. Ei kuulunud ka, et nüüdse Polly provintsi primadonna- lik forsseeritud ning ennastlähetsustav mäng ja Lucy samalaadi sekundeerimine oleks kedagi šokeerinud.

Mis kasu ja kunstiline või vormikat- setuse võit on selles, kui kulutame — nagu teatas ajakirjandus — „Suveõo unenäo“ lavastusele (peamiselt uhkeile k o s t ü ü-

midele) 2000 krooni, aga teksti ja värsskõnet serveerime nii, et teose teks- tiga teistest kõige põhjalikumalt tegut- senu esimeseski reas kõike ei kuule? Kas sama summa eest tegelastele Shakes- peare'i-loengute sarja ja värsskõne ning diktsiooni kursuste andmine poleks tõ- husam?

Ja kui paljudest saame õigupoolest osa värsket Nobeli-laureaadi O'Neilli loo- mingust, kui tema suure probleemnäi- dendite hulga (mille eest teda õigupoole- st krooniti) kõrvale jätame ja valime ainult selle, mis kaalult kergem („Oi noorus“)? Ehkki näideterohkus kõne- leks selgemat keelt meie draamameelsu- se valgustamisel, loobume siiski peale mõningate kontsessioonide tegemise juh- tumite meenutamist intiimstseenide lavastamises ja teisel käimla demonst- reerimise mainimisest kui lausasest hoo- bist maitsele näkku.

Ega see teatriharrastajail just lõbus kuulata ja lugeda ei ole, kui juhtivate teatrite etenduste jälgimisse tekib seni ainult külanäitemängu mängimisel aset leidnud komme naerda draama ja tõ- sinäidendi puhul. Kuid seda on nendi- tud avalikkuses nii ühe kui teise teatri kohta ja võimalik on see sellepärast, et teatrid on kestva publiku naerutamise ning draamadistsipliini lõvendamisega selliseid tulemusi ette valmistanud. See on see õ h k k o n d, mis käesoleva kir- jutuse tuum-küsimust omalt poolt val- gustab näitlejate seisukorra ja lavas- tuste iseloomu kõrvale.

*

Muide, teatrid teevad kergema seas ka probleem- ning tõsinäidendeid. Kuid see tuumakam osa ei tõuse kunagi sel- lise löövuseni ja kordamisestenduste ar- vuni kui kerge ja vähenõudlikumat maitset rahuldav repertuaar. Kordamise rekordid on „Kraavihallide“, „Tänava- tütarlaste“ ja „Tagahoovi“ käes, kusjuu- res „Tagahoov“ ei ole ammugi enam sellisel tasemel kui esietendusel. Nõuab muidugi teatrivalitsejail suurt ohvri-

meelsust tõmbav tükk korruga repertuaarist ära võtta. Kuid asjadel minua lasta, nagu nad lähevad ja äri teha n. ü. laagr tööga, see ka ei lähe, sest tegemist on ju kunstiasutustega.

Süüd on rokal ja süüd on vasikal, kuid kergem on parandada rokka, kui ümber teha vasikat.

Kuid hoopis süütu ei olda ka veel, vaa-dake, kus:

Kui varem näit. operetile meie arvustus suhtus iroonia ning üleoleva sallivusega, siis viimaseil ajal on hakanud mõnes lehes ilmuma pikki ja päris tõsiselt mõeldud ülistusi samale tuntud šabloon- ja kitšioperetile. Kuid — mis veel märkimisväärsem — üks autoriteetne arvustaja kirjanduslikust keskusest, arvustades lehes Liina Reimani meisterlikult loodud ja koomiliselt alatoonistatud vanapere-naist, hüüatas: „Kuidas töö inimese nii tottraks võib muuta!“ (tsitaat mälu järgi). Et see ehtne kuju „totter“ oli, seda nägime alles tollest arvustusest; selle avastuse tegijat autoriteeti uskudes pidi teater õppust võtma: ära kujuta tööinimest, vaid lõbutsejat, muidu solvatakse sind totrusega.

Sama arvustaja, jälgides Ibseni draama vastuvaidlematult ja üldiselt tunnustatud tõsimeelset ning ülesandekõrgust etendust, (milliseid meie teatris näeb harva, kuid mis rõõmustavad iga draamast lugupidajat), avaldas lehes, et „päris kosutav olnud kuulata, kui alt einelauast draama süngesse lõppu hakanud läbi kostma džässmuusika rütm ja helid...“ Selline lause võis kauaks ajaks röövida näitlejail isu mängida draamat ja täita kibedusega iga draamapooldaja. Ja kui võrdleme eelreklaami lehis, siis operetinäitleja ning ta järjekordne benefiss saab parema lanseeringu kui draama ja tema jõud.

Vastsiteeritud väljendused ja vastmainitud suhtumised on tunnusmärgiks, et — täiendades ülaltoodud võrdlust karjamajanduslikult alalt — tuleb ütelda: süü on ka karjaravitsejal.

*

Võimalik, et mõnigi tõik ja nähtus on põhjendatud, kuid meie, kõrvalseisjad, näeme asja nii, nagu nad meid lükka-vad järeldusi tegema. Ja põhjuste lähedal olijail ei ole ju takistusi oma nägemiste teatavaks-tegemiseks.

Seisukord draamarindel ei tohiks ometi olla lootusetu, sest Estonial on seljataga endisist aastaist õigupoolest sisurikkaid hooaegu ja kahtlemata kunstilisi võite, mis ulatuvad kõrgemale nii mõnestki lõtvumisnähtusest draamadistsipliinis, ja tal on latentstes olekus jõude ning talente väärtuslikumaks uustegevuseks; samuti on Töölisteatri tegevusloos ohtrasti talletatud tahet tuumakusse ja rõõmsaid katsetusvõite kunstivormi alal. Neid võite nii ühes kui teises teatris on olnud heameel esile tõsta sellegi kirjutuse autoril ja ta sooviks neid näha üha enam.

Rooli ümberpööramiseks ja uue kursi võtmiseks oleks nüüdne teatrite hea aeg kõige parajam, (tühjade kassade ja halva meeleolu juures oleks seda teha hulga raskem ja tagajärjetum).

Naer on hea asi, ta olevat isegi terviseks, (ka siis, kui end haigeks naer-dakse), kuid elus on palju olukordi, kus naeruga ei saavutata midagi, kus naer ja nali on ebakohane ja isegi haavav, ja naeruga ei ole vastatud kaugeltki kõigile küsimusile.

Me tahame teatris näha ka kajastusi ja osavõttu meie muredest, probleemidest, pakitsustest, tööst, otsinguist ja saavutustest. Võib-olla leiaks nii mõnigi valutav hing rohtu ja abistatud olend toetust teatrist.

Andkem inimesele sellekohaseid kogemusi — ja seda teha on ikkagi kõige tagajärjekam kõrgkonjunktuuri ajal teatris, — andkem inimesile veendumus, et teater elab nendega kaasa igasuguseis olukorras.

See oleks see õige ja tänulikemas mõttes elulähedane teater.

Nalja- ning naerumängu jälgimisel on ju hea unustada tõelisus ja ta hooled ning mured, aga mis jääb sealt koju

viia? Kas selline usk inimese uuestisünnisse armastuse läbi nagu näit. Tšapeki „R. U. R'ist“, kas selline mõnusus ja soojuselaine inimtüüpidest nagu „Kaugeist randadest“, kas säärane viha maadevallutajate metsikusest nagu Hauptmani „Valgest lunastajast“, kas säärane vapustus inimhinge üllatuslikust sügavusest nagu Dostojevski dramatiseringuist, kas niisugune kaastunne oma elu nurjumise üle ahastava inimese vastu nagu näidendi „Põhjas“ nägemisest? Kas selline järelhelin sõnaluulest nagu Claudel'i teostest, kas selline mõtete rikastus nagu Shakespeare'i draamadest jpm? Ei kunagi.

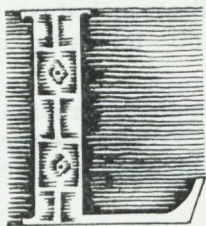
Naljamängu, tühitähi-tükki ja operetti aastast aastasse külastades unustame ära, kuidas teatrist koju minnakse teissuguses hingelises seisukorras: põ-

rutatuna, meeleliigutuses, värskes idealismihoo, imetluses, härduses, nagu seesmiselt puhastatuna, tugevasti läbielatu kütkes, millest mälestusi, seega elurikastusi, jätkub teinekord aastaiks ja aastakümneiks.

Seda kõike võimaldab draamakultuuriline teater ning selle nimetuse kandmiseks on kindlaid eeldusi meie juhtivail teatril.

Tarvitseb vaid tõsta lipp kirjadega: vähem kassaligidust, rohkem idee- ja elulähedust ning ikka ja alati kunstilähedust.

Siia idee- ning eluläheduse alla mahub ka täies ulatuses meie omakultuuri teenimine ja arendamine kui eriaartlikult nõudev ja seepärast siin käsitlemata jäänud peatükk.

ÜHEKSA EPIGRAMMI

IGATSUS

apsena kogu maailma
nii näha tahtsid,
et väikesed silmad
otse haigeks vaht'sid.
Nüüd näinud nii palju
maailmas sa paha,
et midagi näha
sa enam ei taha!!

IDAKULTUURI KOOL

Lausa vananend sõnastus
ja nimetuste laad,
kuis iialgi sõjaks
seda nimetada saad,
kui Jaapan nii
õnnestab Hiinamaad?!
Sõja mõiste ajalooski
enam ei tuuri:
Jaapan õpetab Hiinale
— idakultuuri!

NOBLESS

Kogu eluaja Herta on käinud siidsukis.
Daam iial pole näinud,
kuis kasvab rukis.
Ta arvab, et vahtral on teravad okkad
— kuid tunneb kõik pealinna kohviku-
kokad!

RETSEPT

Kui naine sull' keerab sarved,
jätta maksmata kõik ta arved.
Ta pole küll enam siis šikk,
kuid kindlasti vouruslik.

„ESTONIA“ TEATER

Pjedestaalil „Roheline aas“,
Algupäränd — maoli maas!

DEKADENT

Ta luule voolab sujuvalt kui jõgi,
ei kasva selle kaldal rohuliblet ega puud.
Siin ükski ärgu karastuseks kummardagu
[suud:
ses joomas liugleb pigimustjas nõgi.

OPTIMIST PESSIMISTIGA KEVADES

— Voila!
Jälle õitseb maa,
sillerdab lauludest mets...
— Aah!
Kui kurb,
sügisel sellel on ots!
Kui kaduv on ilu...
Kuu kuu pärast ilm
on täitsa vilu!
— Voila!
— Aaah!...

JAAN OKS

Tuuletallamine olnud ta elu lausa:
Ta ju oli hulkur — honoris causa!

CH. BAUDELAIRE

Aed üleni õites ja sina magad!
Kuis kõikjale sa nõnda hiljud,
et astud aeda sügishilja
ja näed vaid koltund lehti
ning mädanema läinud vilju?
Metsas mornilt seisad ja raipes sorid.
Kus, vana skeptik, sa eile olid?
Nüüd mandumise mõttes norid!
Laip tänane — loom elav oli üleile.
Me sõpra, surma liiga koledaks
sa püüad teha meile.

Helikunstilisest fassaadist

Fassaadi küsimus on viimasel ajal õigusega päevakorda võetud. Eestlase iseloom üteldakse olevat tagasihoidlik, nii et ta välise hiilguse efektile suurt huvi ei osuta. Kristliku moraali seisukohalt on see positiivne omadus, kuid ometi tänapäeva olukorras ei saa seda nähtust võtta maksimaalsuse piirides, vaid siin tuleb kahtlemata arvestada relatiivset elulisust, mis tingib ja nõuab ka välise külje soliidset olemasolu, eriti veel siis, kui see fassaad ka sisulist arenemist soodustab ja ergutab.

Käesolevais ridades tahaksin mõne sõnaga viidata meie helikunsti olukorrale seoses vaimse fassaadi küsimusega üldse. Tahaksin rõhutada esmajoones meie heliloomingu suuremat rakendamise vajadust esinduslikel momentidel. Mõtlen siin eeskätt eesti heliteoste ettekannete kavasse võtmist ametlik-esinduslikel vastuvõttudel kui ka seltskondlikel koosviibimisel. Sellest oleks kahepoolne kasu: meie omalooming pääseb lähemale meie ametlikule ja seltskondlikule eliidile, kes moodustab nende vastuvõttude külaliskonna ning kellest paljudel pole mahti käia kontsertidel, kus eesti heliloomingut esitatakse. Eesti helilooming on korduvalt leidnud tunnustavat hinnangut ning meil ei tarvitse häbeneda seda kõrvutamast rahvusvahelise tasemega, seepärast on ilmselt soovitav, et see üha rohkem pääseks ka ametliku ja kõrgema seltskonna tutvumispiirkonda, et sealäbi tõsta rahvuslikku enesetunnet ning suurendada rahvusliku vaimsuse amplituudi ja kõlapinda. Meie heliloomingu väärtusele suhtutakse mõnel pool ikka veel teatava skepsisega, mis joh-

tub peamiselt sellest, et seda veel liiga vähe tuntakse. Kui sellele avatakse aga lahkemalt ametliku seltskondlikkuse ukseid, siis pääseb ta sealt ka edasi meie kodudesse. Sellest oleks meie uuema heliloomingu elulisusele ning selle levikule suur kasu. Teisest küljest on kasu ka koosviibimise kultuursusele. Kujutleme, et auväärt isikud tulevad kokku tähtsale vastuvõtule ning selle koosviibimise tuumaks pole muud kui söömine ja joomine — tähendab, füüsiline nauding. Kui aga seda koosviibimist avab, ütleme, paarikümne-minutiline kontsert-osa, siis viimane kindlasti õilistab seda koosviibimist kultuurilise sisukuse ja vaimse miljöo mõttes, kuna peale füüsilise heaolu pakutakse ka vaimset toitu.

Mõtlen muusikalise osana peamiselt soololaulu ja instrumentaal-soolomuusikat, kuna orkester ega koorilaul ei saa tehnilistel põhjustel tulla küsimusse. Kokku võttes rõhutan veel kord meie omaloomingu muusikaliste ettekannete vajadust ametlik-seltskondlikel koosviibimistel nende vaimsuse õilistamise mõttes, ühtlasi lisades, et neid ettekandeid peab sooritatama täiesti soliidses kunstisvirtuooslikus esituses.

Teine lünk meie helikunstilises fassaadis on sümfoonilise muusika absoluutne puudumine suvekuudel meie pealinnas. See näide käib küll suve kohta, aga ka talve hooajal on meil sümfoonilist muusikat nii vähe, et need üksikud kontserdid, mida Estonia korraldab, kujunevad juhuslikeks üritusteks ega suuda laiemaid hulki haarata järjekindluse ja pideva huviga. Kuna Estonia orkester on lavamuusikalise tööga üle koormatud, siis ei

või temalt rohkem nõuda. Teisest küljest aga meie muusikaelu loomulik areng nõuab intensiivsemat sümfoonilist hooaega süstemaatilise kavaga, ja seepärast tõuseb siin paratamatult aktuaalseks küsimuseks filharmooniaseltsi asutamine, kes sümfoonilise hooaja korraldamise võtaks enese peale, rippumata Estonia orkestrist ning selle töövõimalustest. Põhi-orkestriks selles uues ürituses võiks olla Riigi Ringhäälingu orkester, mida lähemal aastail kuuldavasti suurendatavat kuni 40 liikmeni. Kui sellele veel tosina võrra lisajõude juure palgata, siis saame samasuguse koosseisu, nagu praegu moodustavad ühendatud Estonia ja Ringhäälingu orkestrid + lisajõud. See orkester oleks siis spetsiaalselt kontsertorkester sümfoonilise repertuaari erialaga ja sellest võiks välja kujuneda eeskujuline ansambel põhjalikult läbitöötatud ning viimisteldud ettekanneteks ja sellega oleksime suure sammu edasi jõudnud muusika-organisatsioonilises ning kunstilis-sisulises arenemises. Sellise orkestri olemasoluga oleks ühtlasi lahendatud ka suvemuusika küsimus pealinnas.

Viimase küsimuse korraldamise ongi oma kavasse võtnud Riigiparkide valitsus, kuna ümberplaneeritud Kadriorus on üks väljak määratud muusika tarvis ja sinna kõlakodagi juba üles ehitatud. Viimane on arvestatud kahjuks liialt väikesena, mahutades enesesse vahest 24—30 mängijat. Sellise-arvulisest orkestrist aga ei jätkuks ei avarale väljakule ega pealinna prestiižile; selleks vajaneks kahtlemata suurem koosseis. Kuuldavasti Riigiparkide valitsus on rõõmustavalt juba algatanud suveorkestri ellukutsumise küsimust, kuid viimasel üksinda käiks selle ürituse finantseerimine üle jõu. Küsimus aga puudutab otseselt ka Tallinna linna ja selle pealinnalist esinduslikkust kui ka kultuurilist kaunistamist. Tallinn kulutab suuri summasid oma parkide, puistete ja platside korrashoiuks ja arendamiseks. Peale välise esinduslikkuse on see kodanike esteetiliste tunnete vajaline toimine silma kaudu. Niisama tähtis

oleks peale üldise esinduslikkuse kodanike ilumeele arendamine ka kõrva kaudu. Järelikult pealinn peaks suvemuusika ellukutsumisest oma kultuurisuse arendamise mõttes olema huvitatud ülimal määral. Peab tähendama, et selle ürituse kulud aitaks katta ka sel puhul kindlasti mitmekordselt suurenev rahva-rändamine Kadrioru kontsertidele, mis ratsionaalse trammi ja omnibuse veokorraldusega annaks linnale suuri lississetulekuid, mis läheks orkestri kulude katteks. Kui „Vanemuine“ oma „aiakontserte“ aastal 1908 algas 24-liikmelise orkestriga ning viis oma orkestri maksimumal koosseisu kuni 50 liikmeni, teetuseses seejuures peagu ilma välise toetuseta, siis Eesti Vabariigi pealinnal peaks küll nõndapalju ideelist tahet, ettevõtlikust ja majanduslikke võimalusi leiduma, et ta suudaks sealt jätkata, kus „Vanemuine“ lõpetas.

Peab tunnistama, et Tallinn on selles asjas tublisti maha jäänud oma naaberpealinnadest, kuna Riias töötab juba aastaid edukalt Riia linna sümfooniaorkester, andes suve kestel igapäevaseid kontserte Vöhrmanni pargis, kuigi Tallinnal on võrratult parem ja soodsam koht selleks meie ilusas Kadriorus. Helsingi Linnaorkester on oma 75-aastase tegevuse kestel tõusnud Soome muusikaelu esmajärguliseks teguriks, peale sümfoonilise muusika levitamise suurel määral soodustades oma-muusika loomingu.

Perioodilised süstemaatilise kavaga kontserdid suve hooajal (ja ka talvel) oleksid vajalikud eeskätt meie rahva muusikalise arusaamise tõstmiseks, et võimaldada suuremail rahvahulkadel osa saada sümfoonilise muusikakultuuri hüvedest ja sellega ühtlasi valmistada rahvale vajalist hingelist rahuldust, vaimset puhkust ja õilsat esteetilist naudingut. Selline laialiste rahvahulkade muusikasvatuse programm tuleb meil paratamata teostada, muidu me ei jõua järele teistele kultuurrahvastele. Eriti tähtis aga on selliste kontsertide olemasolu meie sümfoonilise omaloomingu edenemise ja

elulähedaseks saamise seisukohalt. Meil on loodud ju küllalt kogukas arv sümfoonilisi teoseid, kuid need on senise olukorra tõttu rahvale väga vähe tuntud. Praeguses olukorras saab neid kord või paar kontserdikavasse võtta ja siis nad jäävad jälle pikemaks ajaks seisma. Selline olukord on aga meie omaloomingu elulisusele väga ebasoodus. Helitöö olemasolul on seda suurem mõte ja tähtsus, mida rohkem seda on ette kantud, mida rohkem seda suuremad hulgad on kuulunud, seda nautinud, (muidugi tingimusel, et teos üldse on nauditav). Sellest oleneb heliloomingu eluline mõte, selle relatiivne väärtus ning tähtsus.

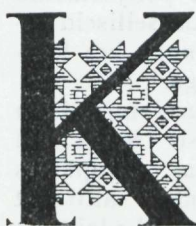
Kokku võttes tuleb rõhutada, et meil ellu kutsutaks filharmonia asutus, mis hoolitseks sümfoonilise muusika, eriti aga meie sümfoonilise omaloomingu levitamise eest kavakindlalt, korraldades perioodilisi kontserte nii suve- kui talvehooaegadel põhjalikult läbimõeldud ja otstarbekohaselt organiseeritud süstemaatlikkusega soliidisel kunstilisel tasemel. Sellest peaks olema huvitatud esmajoones Tallinna linn, kes suvehooaja puhul trammi sisetulekute suurenemise tõttu võiks katta teatava osa kulusid. Teise tähtsa osa orkestri ülalpidamise kulusid võtaks enese peale Riigi Ringhääling, kes neid kontserte edasi andes rakendaks oma orkestri ettevõtte läbiviimiseks. Loodetavasti saab toetust ka riigilt. Nii et majanduslikust küljest ei peaks tõusma ületamata raskusi. Kultuuriline kasu sellest oleks aga tunduv, kuna tõuseks rahva kultuuriline tase ning rikastuks pealinna vaimne fassaad.

Kolmas hädaline küsimus, mis lahendamist nõuaks, on meie omaloomingu heliplaatide valmistamine. Meil oli omal ajal erafirmade poolt käibele lastud üsna arvukas kogu heliplaate, millede hulgas leidis terve rida kontsertmuusika-teoseid — koori-, soololaulu- ja instrumentaalmuusika-ettekandeid. Nüüd on need aja jooksul läbi müüdnud, uusi eksemplare

aga neist ei kopeerita, kuna vähese leviku tõttu see end välisfirmade seletuse järgi ära ei tasuvat, ja praegu võib eesti heliplaate saada ainult kergesisulisest šlaagermuusikast. Meie helikunsti loomuliku arenemise huvides on, et meie loovmuusika ka plaatide kaudu rahva hulgas leviks, kuna viimane moodus võimaldab sellele peale raadio õigupoolest kõige laialdasemat levikut.

Nüüd on juba aastate kestel kerkinud tungiv vajadus uute heliplaatide järele, mis esitaksid niihästi meie loovmuusikat kui ka tähtsamaid ettekande-kunstnikke. Kuna vahepeal meie helilooming on kasvanud ning täienenud ka instrumentaalmuusika alal, mis aastakümne eest oli vähem viljeldud, siis saaks uus heliplaadistamine endisest märksa rikkalikum ja mitmekesisem. Meie loomingu heliplaadistamise järele oleks kahel pool vajadust — kodumaal ja välismaal. Esimese võimalused oleksid muidugi suuremad ja see aitaks ka ettevõtte kulusid katta plaatide müügi kaudu. Välispropaganda mõttes aga on tähtis ka teine vajadus, kuna eriti meie riiklike pühade pühitsemise tõttu tekib välismaal alati tarvidus vastavate aktuste ja koosolekute ettekandekavu värskendada ja huviäratavaks teha muusikalise omaloomingu ettekannetega. Ja selles suhtes on viimasel ajal heliplaatide pöud nii suur, et meil ei ole peale kergesisuliste lööklaulude peaaegu enam midagi saada. See ilmutab aga meie kultuurilist vaesust ja peamiselt just kultuurilise fassaadi vaesust, kuna sisuliselt me pole nii vaesed.

Kõigi nende küsimuste lahendamine ja teostamine on iseenesest-mõistetavalt seotud kuludega ja nende katmine toob kindlasti teatavaid raskusi. Käesolevate ridade ülesanne on juhtida tähelepanu ülaloodud puuduste olemasolule üldse. Kui tunnustatakse tarvilikuks nende ära kaotamine, küll siis asutakse järkjärgult ka vajaliste ürituste teostamisele ja leitakse selleks ka majanduslikke võimalusi.

LEEDU ELU SÜDAMES

Kaunas on palju muutunud kümne aasta jooksul, mil teda viimati nägin. Hoburaudtee on koristatud, tänavaid on kohendatud, terved uued nägusad kvartaalid on ehitatud juure. Oleks ehitatud vist veelgi rohkem, kui leedulased algusest peale oleksid harjund mõttega, et mitte Vilno pole nende tegelik pealinn olevikus ega tulevikus, vaid Leedu tõeline süda on Kaunas.

Esimese asjana viidi mind Vytautas Suure nimelisse muuseumi, mille kõik osakonnad pole veel avatudki. Lõviosa a. 1935 valmind ehitusest on okupeerind (jah, sõna otseses tähenduses just jõuga okupeerind) sõjamuuseum, mida tuleb tunnustada vist küll kõige esinduslikumaks Balti riikides. Imponeerivaks teeb selle muuseumi asjaolu, et siia pole koondatud mitte ainult veriste lahingute mälestusi, vaid ka väga emotsionaalselt ja massipedagoogiliselt mõjuvaid kajastusi leedu kultuurivõitlustest eri aegadel ja rinnetel. Rohkesti on ajaloolise sisuga maalinguid, mis ilmestavad siiajuhitava õpilaste, sõdurite jne. tulva mälus leedu mineviku ülevaid ja kibedaid hetki.

Välismaistegi kunstiharrastajate palverännakut aga väärrib siinsamas kõrvalosakonnas leedu kunsti suurim nimi: M. K. Čiurlionis (1875—1910), kelle looming moodustab omaette galerii täis imeteldavat ja võluvut visionaarsust, terveid seeriaid muinasjutte ja müüte, värvide ja rütmi silmalenähtavaid sümfooniaid, igatsuste ja eluideaalide impressioone — mitte ainult nende sümbolist-

likke tõlgitsusi, vaid ka filosoofilisi lahendusi. Selliseid mehi on vaja aegajalt nautida, et jälle selgemini tajuda, milline jõud on tõelises kunstis ja kuidas see võib mõjuda ümbruse maitsemeele, väärtusteadvuse ja kogu vaimuse kujundamisele.

Mingi nägemusse-tardund hingestatus — see ei ole mitte ainult selle leedu kunsti suurmeistri erijoon, see haarab iseloomustama kogu leedu rahvageeniust. Leedu hingelaadi sisemised eelused vist mõjuvad ja soodustavad paratamatult, et siin elatakse sundideedest ja ohverdatakse end sundideedele — küsimata nende kasulikkusest või veelgi vähem kahjulikkusest, kas või hoopis hoolimata seejuures reaalsest maailmast ja tegelikest olukordadest. Fantaseerimise kõrval ka teoretiseerimine on sellel maal veel kõrges hinnas, abstraktne mõtlemine püsib leedu intelligentsile väärtusena omaette ja leedu filosoofid süstematiseerivad siin mitte ainult kultuurilist või usulist, vaid mõjuvalt ka rahva poliitilist ideoloogiat, esindavad kõnes ja kirjas rahva südame-tunnistust ja võivad arvestada isegi laia-de hulkade seljatagust — kuni suurte leedu kolooniateni Ameerikas.

Seda võib jälgida küll vesteldes, küll kõrvalt vaadeldes, et leedu mentaliteet kaldub enim teoriasse kui praktikasse. Piirialadel näikse võõrad mõjud kasvatanud ka teissugusemaid tüüpe enamarenend sotsiaalse närviga, realiteedivai- tuga või kallakuga materialismi, Kau- nas aga asub keskel Leedu südames ja seda loorib veel siia maani isemoodi idea-

listlik elutunne vanas rüütliromantilises vaimus. Kui meie omas kodus pilvedetagust targutamistõbe ja teoreetilist ruskanaäitamist salamisi taskus mõnitate nn. „Tartu vaimuks“, siis Leedus pole selline vaim pealinnalegi mitte võõras või disharmooniline, vaid tüübiline omadus, mis õieti just annab siinsele avalikule ja vaimsele elule ehtleedulise nüansi või leedupärase harmoonia, tahaks peaaegu ütelda.

Veelgi suurema harmoonia aga häälestab leedu seltskonnale selle haruldaselt ühtlane elutunne — mediteeriv ja meeoluline, unelev ja kogu aja nagu sordiinalune, pooltooniline, piano pianissimos eriti hell. Eleegia on selle rahva luulemeele nii armastatud eneseväljendus. Nüüd kirjutavat küll Leeduski „iga karjapoiss“ (nagu mulle sõnasõnalt üteldi) pakse ja vedelaid romaane, aga leedu kirjanduse tippsaavutisi esindavat siiski lüürika, nagu minu arust meilgi. Ja leedu lüürika ilusamais helides kajastub kosmilisse ühtesulatamisse ja panteismi hajuv loodustunne, milline on nii omane jällegi ka meile. Aga mulle paistab ometi, et eesti elutunne on hoopis mitmekesisem ja helirikkam ning et meie oma mõtete ja meeltega siit maisest hädaorust nii palju tähtede taha enam ei kao.

Muidugi on leedu elutundes ka oma dissonantse ja üldliinist teadlikke või otse provotseerivaid kõrvaletunge, kuid nende võngete amplituud ei tundu siiski nii ulatuslik, et jaksaks häirida kristalliseerund kodurahu skandaalide või kokkupõrgetega. „Vaikiva seisukorra“ tõttu võib-olla veelgi enam nivelleeritud, kuid igatahes juba loomupärane tagasihoidlikkus väljendub tänaval, ärides, asustuses, rahvuslaste klubis, ohvitseride kasiinos, katoliiklaste koondises, kirjanduslikus ringis. Kui kuuled elavamast vestlust ja lärmi, siis teevad seda enamasti juudid.

Isegi Inglismaalt ja Ameerikast koju suvitama sõitnud leedu haritlased ja töölised, kes maailma on ka teissugusena

näind ja hoopis nõudlikumaks arenend, arvustavad koduseid olusid mõõdukalt ja andestavalt, oma rahulolematust nagu enam häbenedes kui seda põhjustavaid tegureid. Kohtasin aga ka selliseid — ja just jõukamaid — emigrante, kes kurjustasid päris lahtise suuga.

Ameerikasse olevat emigreerind enam kui neljandik leedu rahvast. Kuigi nad seal juba teises-kolmandas sugupõlves kergesti amerikaniseeruvat, säilitavat Ühendriikide leedulased õige tihedaid sidemeid kodumaaga. On olnud aastaid, kus Ameerikast on valgund juba raha kuni 3 miljonit kulddollarit Leedusse, kõnelemata veel vaimsest kontaktist. Jõukate leedu emigrantide seast pole küll kerkind silmapaistvaid kirjanduse, kunstide või teaduse mätseene ega ole asutatud suuremaid kultuurilisi fonde, vaid sagedamini saadetak suuri summasid näit. toreda kiriku ehitamiseks oma kodukohta. Just katoliiklus näikse nii tugevasti organiseerund, et selle sidemed ameeriklastega mõjuvad ilmesti ka leedu vaimule. Kui tagandati ametist leedu katoliiklaste üks juhtidest, prof. Dovydaitis, keda kutsutakse leedu rahva hingeks, ilmlikuks piiskopiks ja leedu entsüklopedistiks, Lomonossoviks ja kuidas veel kõigeks, siis peeti Ühendriikides sel puhul kohe oma leedulaste kongress, asutati Dovydaitise komitee ja fond, millest hakati talle palka edasi maksma, ja tehti sellist propagandat, et juba mõne kuu pärast Dovydaitis sai oma professuuri tagasi. Jah, Ameerika paisab nüüd üks mõjukamaid tegureid leedu elu omalaadse dualismi moodustamises.

Selle dualismi juured aga tunnukse veel sügavamal ja ligemal oma kodus, leedu kultuuri üldorientatsioonis ühelt poolt lääne, teiselt poolt lähedasse itta ja nimelt tsaarriaegse vene intelligenti maailma. Saksa ja eriti veel poola kultuurilist mõju püütakse teadlikult vältida, sest seda on juba ülearu küllalt saadud. Kui Vilno-vimm ja Poola piiri sulgemine Leedule nii palju kahju ja kulu

on toond, siis üks positiivne kasu on sellest siiski ja nimelt kõva tõke Poola kultuurilisele ekspansioonile: sõltus ju leedu kultuur poola omast varem umbes niisama määravalt nagu soome rootsist, nüüd aga hakkavad leedulased rohkem iseseisvuma. Tung lääne avaldub siin siiaamaani veel osalt umbes meie omaaegses noor-eestilises puberteedi-vaimustuses ja suundub suurima sümpaatiaga nähtavasti prantsuse kultuuri ja samal ajal ka muidugi pseudokultuuri poole, kuna lääne orientatsiooniga katoliikluse keskuseks on olnud Šveits, kes on leedu vaimulike paremiku läbi immutand liberalismi ja sotsiaalse õigluse ideedega. On kõneldud isegi Leedu ümberkorraldamisest Šveitsi kantonite süsteemile kolme pealinnaga: Klaipeda—Kaunas—Vilno. Tegelikult see on muidugi utopia, kuid Leedus armastatakse utopiaid.

Kõige kummalisemalt mõjus minusse ometi leedu siseeluga tutvumisel see omapärane psühhoos, mis on säilitand leedu intelligentsis tänapäevani veel vene omaaegsete „narodnikute“ ja „zapadnikkude“ mentaliteedi ja koguni kultuurimiljöö. Ma ei taha varjata, et minusse mõjus otse liigutavalt, millise eisenliku andumusega leedu haritlased on veel inustund oma rahvaalgustaja-funktsioonidest ja kuidas leedu teadus võib veel tunda end õnnelikuna populariseerimisest. Ja vene haritlusele omal-ajal nii tüübilised kultuurilis-poliitilised lobisemise „ringid“ on Leedus praegugi veel moes. Leedu-Vene kultuurisuhted on üldse erandlikud. Alles mõne aasta eest avaldas K. Balmont Pariisis luuletuskogu „Virmalised“, mille ta pühendas Leedule ja Venele. Vl. Solovjevi filosoofiast on just leedulased terve rea uurimusi kirjutand (isegi tervelt viis väitekirja!) ja seda lääne kultuurile vahendand. Leedu olevat praegu ainuke maa maailmas, kus kehtivad veel vanad vene tsaariaegsed seadused ja juristid oskavad kõik vene keelt. Isegi vene omaaegsed mundrid ja narodnikute riituse maitse leiab praegu Leedus leedu nõnda-

ütelda zapadnike poolt pilget ja karikeringimist. Ja kui jutustati tuntud iseloomustusi rahvastest: üks prantslane — vestlus, kaks prantslast — suhtlus, kolm prantslast — abielu, üks inglane — džentlmen, kaks inglasi — klubi, kolm inglasi — asumaa, üks sakslane — rõngasnina, kaks sakslast — õlu, kolm — sõda, — jah, siis lisati suure eneseirooniaga: üks leedulane — riigiametnik, kaks leedulast — kultuuriring, kolm leedulast — emake Venemaa.

Küll taotleb leedu ideoloogia nn. sünteetiline vool eesotsas filosoofi prof. Šalkauskisega venepäraste ja läänemaiste kultuurimõjustuste süstemaatilist ühtesulatamist ja leeduliseks rakendamist, kuid kohalikest oludest tingitud eeldused raskendavad märgatavalt sünteetilisema mõtteviisi maksvusele pääsu. On lihtsalt vaja veel palju analüüsida ja klaarida rahvuslikku mõtlemist ennast selliste arusaamiste juures, kus on võimalik ja koguni mitte-kummalisena tunduv, näit. niisugune situatsioon, et kolmest leedu vennast üks on leedu professor ja rahvuslane Kaunases, teine poola professor ja rahvuslane Vilnos, kolmas valgevene professor ja kommunist Minskis. Palju on ka poliitilisel mõtlemisel eneseleidmiseks veel vaja ekselda, kuni kaob oma suuruse autosugereerimine sellega, et näit. Pilsudski oli leedu päritolu, et mitmed poola ministrid põlvnevad leedu intelligentsist, et „järelkult“ leedulased valitsevad siiaamaani veel peale oma väikese kodu ka seda suurt naabrit, kelle ümberrahvustav mõju leedu omapärale enne piiri sulgemist näikse olnuvat tõelisuses otse elukardetav. Eesti rahvas on sellest ammu teadlik, et kadakasaksad ja pajuvenelased on olnud meie haritluse häbiplekiks ja just sisemise jõuetuse paljastajaiks, Leedus aga võivad veel haritlasedki uhked olla oma rahvuslike reetjate üle, keda nad samalhoobil küll ka hirmsasti vihkavad, kuna meie juba unustame oma ülejooksikud. Isegi usulises mõtlemises ilmneb peidetud vastuoksus, mille tagajärjed peavad viima

kord varem või hiljem ka hingeliste vapustuste ja seniste kriteeriumide ümberväärtustamisele; leedu lihtrahvas ei eralda oma ja võõrast veel mitte tõuliselt ega keeleliseltki mitte, vaid kõige enam küll usutunnistuse järgi; teoreetiliselt peaks seega katoliiklus esmajoones sobima ühendavaks lüliks ja lepitajaks leedu-poola vastuoludes, praktiliselt aga õhutab just katoliiklus mõlemal pool erilise aktiivsusega vastastikust vaenu, mis rahvusliku mentaliteedi järjest teadlikumaks süvenemisega hakkab paratamatult üha enam õõnestama muidugi siis kristlikku mentaliteeti.

Ideoloogiliselt leedu siseelu suurim vastuoksus peitubki vist agressiivse ja isegi võõraste ümberrahvustamist taotleva rahvusluse kopeerimises šovinistlikelt suurrahvailt ja selle väikerahvale nii kahjuliku tungi kohandamises oma piisolele. Kõikslaavuse ja kõiksaksluse eeskujul arendatud marurahvusluse õõnetuks pärandiks on ennekõike kuri kuulus Vilno-küsimus. Leedulased ise ei eitagi, et leedukeelseid asub Vilno-alal üsna vähe, kuid nemad pretendeerivad oma ajaloolistele õigustele ja unistavad vahepeal venestund ja poolastund leedulaste tagasirahvustamisest. Samasuguse mõtteviisiga võiksid meie ja soome rahvuslikud naljahambad pretendeerida kogu Põhja-Venemaale, kuid meie juures sellised nõudlused ei tule üldse kõne allagi. Tänapäeval on Leedus kaks ja pool miljonit elanikku ja neist leedulasi 83 prots., kuid koos Vilno-alaga saanuks Leedu 3.600.000 elanikku, neist leedulasi ainult 58 prots., — aga sellest hoolimata leedulased nõuavad endale Vilno-ala ja ühes sellega tervelt 42 prots. võõrast või võõrdund elementi otsekui nuhtluseks ja sisekriisi süvenduseks kaela! Ega leedulased küll tegelikult ei looda Vilno-ala endale saada (ja arukamad seda ei tahagi), kuid suurrahvaid jäljendava vallutuspropaganda ja masside hullutamisega on Vilno-küsimus paisutatud nüüd kogu rahvast painajalikult rusuvaks sundideeks, mille

all küll ise kannatatakse, millest aga ei jaksata enam vabaneda.

Ja ometi on Leedul juba ilma Vilnotagi sisemisi raskusi küllalt, mis vajaksid hoopis energilisemat ja ratsionaalsemat jõudude mobiliseerimist. Majandusliku ja sotsiaalse seisundi umbsõlmi on veel ülearu palju kas ettevaatlikult lahti harutada või resoluutselt katki raiuda, rahvahariduse ja kultuurelu uudismaid on rohkesti söödis, moodse tsivilisatsiooni epideemiliselt levivaid pahesid ei jaksata enam usu süstimistega tõrjuda. Vilno pärast võiakse ju turtsuda ja põrnitseda, aga Klaipedatki ei suudeta kuigi hoogsalt sisemaaga ühte lülitada. Poola ja Läti piirilt võiakse ju raudteeliinid küll üles kiskuda, kuid rahvamajanduse taset sellega veel kõrgemale üles ei tõsteta. Juute võiakse küll põlglikult Leedu halvaks haisuks tituleerida, ometi on peaaegu 90% leedu ärimeestest juudid, ka enamik käsitöölisi, isegi kuni 50% advokaate ja arste, kuigi juudid moodustavad ainult 7% Leedu elanikkonnast. Kaunase linna klosettidesse väljapandud automaadid preservatiivide jaoks tekitavad loomulikult normatiivsete moralistide meelepahatormi ja need võiakse kas või kõrvaldada, kuid automaatselt toimuvat elutundelist murrangut ja eetilist lõtvumist isegi selles katoliikluse kantsis ükski meelepaha vaevalt enam jõuab kõrvaldada.

Selles peaküsimus ongi: kust tulevad meieajal uued jõud ja ideed ühe väikerahva tervist karastama? Kuidas kasvab ja kuidas kasvatatakse noorust, kes peab asendama vanu ja juhtima edasi oma rahva saatust? Ja noorsoo ametlikus kasvatuses võib jälgida nüüd nii mitmes maas saatuslikku kallakut karja- ja karsarmukasvatuse poole, mille eesmärgiks pole inimene kui iseseisvalt mõtlev ja tegutsev isiksus, vaid kusagilt ülemalt antavate käskude täitja mehaaniline funktsionäär, mundri ja märkidega varustatud, veidrate vedrudega üleskrutud mängukann juhtide käes. Ka noor-

H. MUGASTO

ÖLIVABRIK

soo enesekasvatases hakkab ikka selgemi-
mini avalduma vanemate sugupõlvede
seiramisest arenev maailmavaateline
laostumine karjerismiks, oportunistiks,
korruptsiooniks. Meil Eestis tuleb vastu
tahtmist enam kogeda, et eriti keskmise
sugupõlve vaimne tühjus pole võimeline
mingit ümbersüüdi ega renessansi teos-
tama, ei isegi arvestamisväärsset oposi-
tsiooni organiseerima kriisnähtete vastu,
mida küll hurjutada osatakse, kuid mil-
lede vältimiseks või parandamiseks ka
enestel ei jätku jõudu ja nagu meie üli-
õpilasedki selliste vaimuvilistlaste kas-
vatusel ja juhtimisel niihästi oma vaps-
like kui ka quasi-demokraatlike meele-
avaldustega on demonstreerinud enne-
kõike küll iseenda sisemist kängumist
ja koomilist võimetust tõelise mässu-
meele tulitatud tegutsemiseks, samuti
ei näi leedu noorusel vanemate generat-
sioonide poolt pärandatud olevat küllal-
dast vaimset baasi ei maailmavaateli-
seks orienteerumiseks, ei oma energia
produktiivseks rakendamiseks, ei isegi
minimaalseid tulemusi saavutavaks mäs-
samiseks mitte. Vaimsete huvide puu-
dus, algatusvõime atrofeerumine, pas-
siivne tardumine šablooni — need tasa-
lülitavad noorust igal pool nii hõlpsasti
ja ruttu, et tasalülitamist taotlevad ju-

hid oma kasvatuse vilja veel ise juba
enne langust võivad näha ja maitsta.

Nõnda paisub paratamatuseks, et
nn. üleminekuuäg töötatud ja juba ette
ära idealiseeritud uude hiilgeajastusse
hakkab ikka enam venima ja varem
ajutiseks deklareeritud *status quo* säi-
litamine ise juba nihkub ideaaliks, mis
küll isegi valitsevat voolu päriselt ei
rahulda, kuid mida ka vastasrind ei
jaksa likvideerida. Nõnda muutub pa-
ratamatuseks, et vanem generatsioon
hakkab otsima endale troosti või uinu-
tust tragikoomilisest deviisist: kuni ha-
pupiima Leedus leidub, seni Leedu mil-
lestki ei heitu — vähemalt hapu äraela-
mine on ikka veel võimalik. Aga nõn-
da kerkib paratamatuseks ka see, et
noorema generatsiooni tasalülitamata
pead kuulutavad sõda selle käsipõsekil
mediteeriva ja resigneeruva Kristuse
kuju vastu, keda Leedus nii palju võib
näha ja kelle kaudu leedulased on taht-
nud sümboolselt tõlgitseda omaenda me-
lanhoolselt mediteerivat ja passiivselt
resigneeruvat vaimulaadi. Kuulutavad
sõda käsipõsekil nukrutsevale Kristusele
ja valivad oma väepealikuks täkul tuis-
kava püha Jüri, kes ründab võitlusesse
lohemadudega, tapab need ja vabastab
vangid, päästab rahvad.

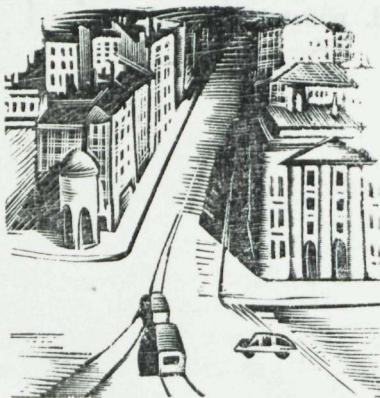
HANDO MUGASTO

S

ee oli möödunud heinakuu kaheteistkümndal päeval, kui ajalehti läbis teade: 11. juunil lahkus surma läbi kunstnik-graafik Hando Mugasto. Ta suri südamerabandusse oma kodus kell 10 õhtul — päeval, mil ta pidi veel enesetäiendamiseks sõitma Pariisi. Mugasto suri kolmekümneaastasena...

Järgnes siis järsule kaotusele rohkesti sügavalt haaravaid kaastundeavaldusi. Neid kuuldus teda jäädavale puhkusele saatvaist mälestuskõnedest, järelehüüetena ajalehtedes ja ajakirjus, koos ülevaateliste märkmetega ta loomingust.

Kuid siis, suvel — veel äkilise kaotuse meeletus — polnud küllaldest ülevaadet sellest tööst, mida Mugasto oli teinud ja mida ta oli tegemas. Siis olid pigemini mõjule pääsenud meeletud, mida tekitas noore ja viljaka, aga juba ennast leidnud kunstniku äkiline kaotus.

Tsüklist: Linnadest.

Sest Mugasto oli suutnud end arendada tarviliseks töömeheks ja otsitavaks kunstnikuks. Ta oli kerkinud viimaste töö- ja eluaastate jooksul silmapaistvale kohale graafikuna-puugraveeri-

jana; ta täitis tähelepandivaid ülesandeid meie raamatuillustratsiooni alal, tehes tekstikaunistusi ja siseilustusi Kalevipoja iluväljaandele ja paljudele muudele trükistöodele, ning ta loomingut väljaspool kodumaad tunnustavaist kirjutustist hakkas ilmuma juba aeg-ajalt teateid eesti trükisõnas. See äkiline surm rohkete tööülesannete keskel ja veel suuremate lootuste eel oli justkui ebaloomulik vägivald, nagu mingi looduse karmilt pillav kapriis!

*

Kuude möödudes on tekkinud mõnevõrra kindlam pilt Hando Mugasto loomingust. Novembris ja detsembri alguses korraldati Tartus kunstikool Pallases tema teoste mälestusnäitus ja veel enne jõulupühi oli ta sünnilinnas Rakveres võimalik tutvuda ta loominguga. Ja nüüd, kus juba osalt on kaugenunud meeletud ta surmast ja aja-tagalasse hakkavad eemalduma mälestused kunstniku isikust, nüüd kõnelevad järjest selgemalt ta isiksusest tööd. Meenutatagu kas või korraldatud Mugasto mälestusnäitust Tartus: Pallase kolme näituseruumi seinu ehivad tihedalt monotüüpiad ja joonistused, seal on rohkesti puulõikeid, etsinguid, litograafilisi äratõmbeid. Vitriinides on arvukalt käsitsivalmistatud auaadresse, kutsekaarte puugravüüri tehnikas, muid graafilisi tarbejooniseid, raamatukaasi ja palju siseilustusi trükiseile. See on suur kogumik tööd. Enamik sellest tööst, mida Mugasto pärandina on jätnud eesti kunstile, annab tunnistust tehnilisest ja kunstilisest küpsusest. Ja kui vaadelda ta toodangu kvaliteeti ja silmitseda selle kvantiteeti, siis võib aimata ja ka mõista, et Mugasto surm oli aastaid kestnud ületöötamise tulemus, pidevalt töörohkete päevade ja ööde pingelise loomingulise tegevuse tagajärg. Sest tavaliselt eesti loov inimene valmib hilja ja areneb kaudu pikki aastaid enda-

otsingu teel. Tavaliselt alles kolmekümneaastana leiab ta oma väljendusvormi ja tehnika. Aga siin esines ta kolmekümneaastana üllatavalt rohke loominguga — nii, nagu esineb kunstnik, kes kõrges eas vaatab tagasi oma tööle.

Eluloolised andmed noorpõlve osas kõnelevad vähe kaasa Mugasto kui kunstniku väljakujunemises. Need on read edasipüüdvast töölisnooruki elukäigust. Hando Mugasto, endise nimega Heinrich Mundström, sündis Rakveres 18. jaanuaril 1907. a. Ta oli töölisperekonnas kuues laps. Kuna perekonna majanduslik olukord polnud kerge, siis oli ta varakult sunnitud iseseisvale eluüldpidamisele mõtlema. Sellest oleneski, et ta nooruspäevade kooliskäimised vaheldusid ajalehtede müümisega, turbarabas teenimisega ja maalritööga. Lisaks kõigile nooruspõlve eluraskusile kaotas Mugasto 11-aastasena oma isa. Rakvere enamlaste hirmuvalitsuse päevil oli Mugasto isa enamlaste poolt arreteeritud 1918. a. lõpul. Jaanuaris 1919. a. oli tal õnnestunud põgenemine otse mahalaskmise paigast. Kuid ta haigestus seejuures raske külmetuse tagajärjel ja suri veebruaris samal aastal. 1921. aastal lõpetas Mugasto Rakvere II algkooli ja astus edasi õppima Rakvere poeglaste-gümnaasiumi. Kuid kunstilistest huvidest aetuna ja toetatuna oma lähemaist lahkus ta 1924. a. gümnaasiumist ja asub Tartu kunstikool Pallasesse. Seal peale algabki juba tegevus ja areng, mis vahetult on ühenduses ta kunstilise loominguga.

Tänapäeva arenenud kunstniku loomingu ilmestamisel ei etenda tema hariduse omandamise paik, kool ja õpetajad sellist suurt osa kui vanasti. Eriti veel siis, kui küsimuses on andeka ja isikupäraselt väljakujunenud kunstniku toodang. Õpetajail ja sellel miljööl, kus arenev kunstnik kujuneb, on olulised mõjustused eeskätt tehniliste oskuste väljaarendamisele. Nende kaudu asub siis iseseisev and hiljem, väljaspool kooli, vabalt ja tõkkelult oma isikupärase vormitunnetuse leidmisele. Seepärast iseseisva loomingu jälgimisel tavaliselt pole eriliselt tarvilik intensiivset tähelepanu pöörata kunstniku kooliajale, vaid rohkem pidada silmas sellele järgnevaid tööaastaid.

Mugasto loomingu jälgimisel on aga lugu teisiti. Kunstikooli astumisega algab ka iseseisva loomingu tekkimise periood, algab toodang, mis teeb läbi pidevaid arenguastmeid, nagu seda leiame vabalt areneva kunstilise loo-

Tsüklist: Elu südamest.

mingu juures. Selline nähtus on tingitud asjaolust, et Mugasto kujunes vähem õpetuse, rohkem iseõppimise tagajärjel. Kunstikool Pallas oli temale graafika alal töötamiskohaks, mitte õppekohaks.

Kunstikool Pallasesse asudes avaldas ta algusest peale tugevat kalduvust graafikaga tegutsemiseks. Siis, a. 1924, tegutses Pallasess vastava töökoja juhatajana E. Viiralt. Graafika oli aga noil aegadel kooli õppekava raamides ainult kõrvalaine, milles iga algajagi võis katsetada. Kuna Mugasto töötas a. 1924 kooli astudes veel elementaarsete oskuste omandamiseks, siis oli loomulik, et tema graafika-harrastus ei avaldunud seoses muu õppetööga, vaid hakkas tekkima omaalgatusliku ilmega looming.

Kahtlemata on ta liiga varajane huvi graafika vastu pidurdavalt mõjustanud ta joonistamisoskuse loomulikkude arenemist, kuna see juhtis tähelepanu kõrvale süstemaatilise joonistamisoskuse omandamisest. Ta pidi enese väljendamiseks graafikas paratamata haarama stiliseeringu ja maneerliku vormiesitamise järele. Kuid sel nähtusel oli ka paremusi — varakult soodustas see algupärase kompositsiooni- oskuse tekkimist ja mõtestatud vormikõne jäl-

Tsüklist: Avaldusi.

gimist trükipaberil. Nii valmistab ta juba esimesel kooliaastal rea graafilisi töid, mis on kantud üldisest koolis valitsevast katsetamise meeleolust. Need on pooleldi ebaesemlikud, osalt Vahtralt ja Laarmanilt mõjustatud tooted liinoolõike tehnikas. Neile tööle järgnevad järgmisil aastail rida lehti muus tehnikas nagu sõelatehnikas, monotüüpias, tušijoonistuses jne.

Elavad ja värsked eeskujud nakatavad ka Mugastot. Kuigi Viiralt lahkus kunstikool Pallase õpetaja kohalt a. 1925 ja asus Pariisi töötama, oli siiski ta mitmekesine ja kaugeleulatav looming ja mitmepalgeline tehniline oskus pikade aastate kestel eeskujuks kogu Pallases arenevale õpilaskonnale, kes huvitusid graafikast. Ka Mugasto haarab järgmisil aastail iseõppijana kõikide graafiliste tehnikate järele, milledega Viiralt oli viljenud eesti kunsti. Kuid mär-

kida tuleb vaid seda, et kuni a. 1934 ei valitsenud tema toodangu paremikus ülekaalukalt mitte puulõige, mis muutus hiljemini ta tähtsaks väljendustehnikaks, vaid kõrvuti esinesid kõik joonistamisvõtted ja puhtgraafilised tehnikad.

Üldiselt tuleb Mugasto loomingus leida pööret 1934-nda aasta paiku. Pallase kunstikooli lõpetas ta aastal 1933. Silmapaistev oli olnud ta esinemisel sel puhul vaid hoolas tehniline viimistlus, kallak tarbegrafilistele töödele ja stilspeerivalt otsiv ja muutuv vormitunnetus. A. 1934 külastas Eestit vene moodse graafika näitus. Et Nõukogude Venes eriti tugevasti oli arenenud puugravüür, siis esines see ala ka loomulikult kogu oma värskuses sel näitusel. See oli justkui avastatud ilmutus tehniliste võtete ja kunstiliste avalduste poolest. On tõenäoline, et Mugasto oli saanud sellelt külalis-näituselt tugevaid mõjustusi ja pöördelist õhutust. Alguses veel otse vene graafika erijoontega, järgnevalt juba oma algupärase katsetava kooskõlaga, hakkab Mugasto kogu energiaga tööle puugravüüris. See, mida need mõjustused positiivsena kaasa tõid, olid selge joonekäsitlus, tehniliselt taidurliku tööviimistluse ilme. Täiesti venepärase mõjustusena hakkas esinema musta joone, justkui sulejoonistuse mulje edasiandmine puulõikes. Peale selle oli vene graafikanäituse mõju ka teisiti teednäitav: ta tõstis puugravüüri kui raamatukaunistamise paremaid vahendeid elavalt esile.

Esimese töotusrikka töö selles suunas esitab ta aastal 1934 illustreerides J. Schützi luuletuskogu „Südasuvi“. Ligikaudu samal ajal asub ta valmistama illustreeritud Kalevipojale initsiaale ja vinjette. Kui esimesel nimetatud teoseist oli teeneid Mugasto toodangu uues suunas tehnilise ümberorienteerumise mõttes, siis seda suurem tähtsus oli Kalevipojale kaunistuste valmistamisel isikupärasema tunnetuse ja ainesesuhutumise väljaarendamiseks. Kalevipoja illustratsioonide kõrval valmistas aga Mugasto veel samal ajal J. Sütiste luuletuskogule „Päikesee ootel“ rea jõulisi puugravüüre ja J. Semperi matkakirjadele „Risti-rästi läbi Euroopa“ lopsaka ja värsket ilmega initsiaale ning maastikulisi motiive puulõigetena. Nelle tööle järgnesid a. 1936 illustratsioonid ja kaunistused M. Underi valikkogule „Ja liha sai sõnaks“, mis

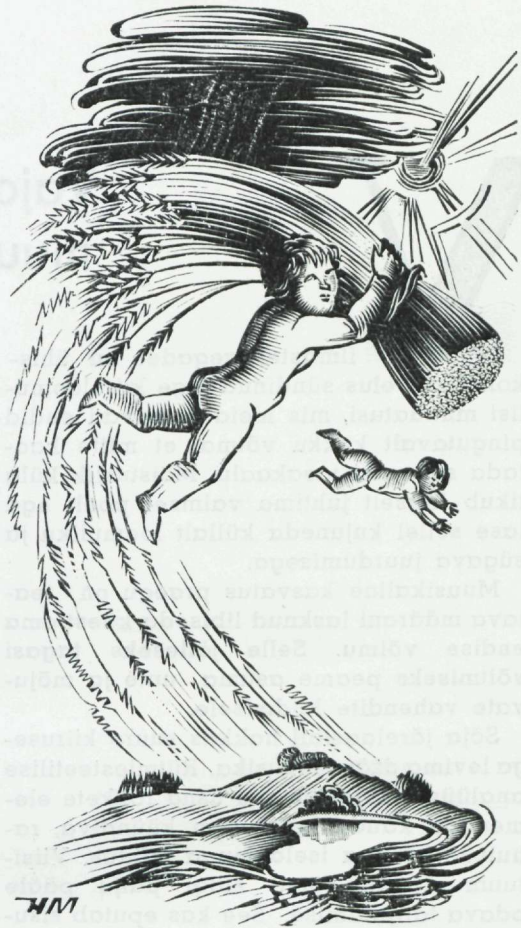
on üks kaunimaid puugravüüridega varustatud raamatuid eesti kirjandusturul üldse. Peale selle illustreeris ta F. Tuglase „Kuldse rõnga“ ning järgmisel aastal „Väikese Illimari“ I samalt autorilt.

Mugasto puolõike-looming ei arenenud üksi raamatukaunistamise alal, ehkki ta oli toodangult sel alal üllatavalt viljakas. A. 1935 ja 1936 on Mugasto illustreerinud aastas ligikaudu tosin trükiseid. Ta valmistas aga selle kõrval rohkesti vinjette ja kaunistusi muudelegi trükitoodele. Kutsekaardid, õnnesoovi trükised tähtpäevadeks ja eksliibrised — neid on Mugasto arvukalt lõiganud puusse.

Raamatugraafika kõrval on aga Mugasto valmistanud puolõike-tehnikas silmapaistvamaid töid — nii tõsielulise kui maastikulise ilmega. A. 1935 valmib üks ta tähelepandavamaid mapp meie töönduslikust tõsielust. Need olid motiivid Kohtla põlevkivivabrikust, kindla joonistusega, peenelt ja üksikosis viimisteldud tööd. Järgmine suurem mapp värvilisi puolõikeid, alustatud juba 1936. a., jäi aga kunstniku poolt välja andmata.

Mugasto looming oli erakordselt viljakas, mitmekesiselt arendatud ja paljudele aladele küündiv tegevus puugravüüri põllul, millist kogu eesti kunstilugu varemini polnud näinud. Ning seejuures järjest kasvavas ulatuses ning kunstiliselt lõplikult väljakujunenud avalduses.

Küsime, milline on Mugasto erijoon puugraveerijana ning milline on ta osatähtsus eesti graafikas? Mugastot võiks iseloomustada kunstnikuna kui loojat, kelle toodang areneb tehnilise viimistluse ja intellektuaalse leidlikkuse ja tunnetuse ristteil. Tema nägemismeel on aga seejuures küllaldaselt häälestatud lüüriliselt ja intuitsioonil, et anda oma teosele ka sooja, hingelist kaaskõla ja elamust. Ta viimsete aastate teo-

Tsüklist: Aastaaegadest

seile on kõigile iseloomulik ühtlaselt hoitud kõrge kunstiline tase. Eesti kunstipõllul jääb Mugastole teene, et ta puugraveerijana pühendas end kogu tähelepanuga ka raamatukaunistamisele ja lõi sellega hea traditsiooni originaalgraafilise loomingu vahetuks tutvustamiseks laialdastele ringidele.

H. Mugasto puolõiked M. Underi luuletuskogule.

Vajadusi muusikaelu korraldamiseks

Viimastel aegadel on ühiskondlikus elus sündinud õige kiireloomulisi muudatusi, mis meid sunnivad endid pingutavalt kokku võtma, et mitte kaotada seesmist tasakaalu. Mõistuslik külg tikub liigselt juhtima vaimset poolt ega lase sellel kujuneda küllalt loomuliku ja sügava juurdumisega.

Muusikaline kasvatus praegu on teatava määrani lasknud libiseda käest oma endise võimu. Selle jälleseks tagasi võitmiseks peame asuma uute ja mõjuvate vahendite leidmisele.

Sõja järelaastail hakkas suure kiirusega levima džäss-muusika. Rütmiesteetilise analüüsi põhjal on see üsna rohkete elementide kaudu haigluseni küündiva, rahutuks häiriva iseloomuga nähtus. Viisituum ei paku õieti kuigi palju päle odava targutamise. See kas eputab sisuvaeselt või oigab imalaid kannatusi. Kui lisame siia juure arvutud esitusmaneeeri väärvõtted, siis saame muusikaliigi, mis kaugeltki ei kuulu terve vaimuelu raamidesse.

Džäss-muusika ilme sümboolseteks esindajateks on löökriistad ja saksofon. Üks teeb rütmi nimel kära ning teine viisilist hädakunsti. Ja millist lahedust võikski nõuda tardunud, umbse tooniga ning nõrga resonantspinnaga instrumendilt? See on kardkõri loomuliku hääle kõrval, rakendatav värvi saamiseks vaid erandjuhtudel.

Küsime nüüd, kust on pärit säärane kurb õnnistus?

Džäss-muusika vaimseks isaks pole keegi muu kui Ameerika neeger. Ta nutab oma musta naha pärast ja meie ulume

kaasa. Teda vaevavad alaväärtuse kompleksid ning väljasuremise agoonia, meie aga trügime sellele kohe pärijatena juure — hingerahu nimel.

Neeger ja saksofon — need mängivad praegu suurt 20. sajandi vaimse kultuurtegu osa. Ja miks nad ei peaks seda võima, kui maailm ise nende ette pikali viskub? Aga sääljuures muidu — räägime oma kultuurist!

Eks me nüüd ise oma tehnikaga aita mustanahksuse hingevalule vallutada kolooniaid.

Kui veel puudusid mehaanilised vahendid kõige kuuldava levitamiseks massilisel kujul, olime märksa rohkem kaitstud tundehaigluse ja kunstulakuste nakatava mõju vastu.

Praeguse välise päälesurve juures varitseb meid veel teinegi väga ohtlik moment endakaitse osas. Nimelt oleme masina rakendamise tõttu jäänud muusikas praktiliselt liiga passiivseks. Ja kus puudub otsekohene isetegev harrastus, sääl algab paratamatu jõudude hääbumine. Nii meie enam ei arene ega tugevne ning satume järjest kergemini igasuguse välise tahte meelevalda. Vaimulaiskus pole mitte ainus kord hävitanud kultuure ja rahvaid!

Mehaanilise muusika tõttu on meie kodud muutunud iga ilmakaare tujude talermaaks. Kuigi kõlaväärtuselt moonutatud kujul, võime raadio kaudu kuulata ka väga sisukaid ettekandeid. Ometi selleks peab olema häa maitse aluspind. See aga ei teki nii kergesti iseendast, juhtimiseta ja pingutusteta. Kui ainult väike käeliigutus nupu keeramisel võib

otsustada valiku häa ning kurja vahel, siis seisame kasvatuslikest põhimõtetest küll üsna kaugel.

Kuivõrd tulvil on eeter tühisustest, nüridustest ja haiglustest, seda teame küllalt hästi. Sama kindlasti võime ütelda, et rõhuvalt suurem protsent raadiokuulajaid toidab end odavustega. Andes nüüd massile kätte oma valikul võimaluste kasutamise, peame kohe mõtlema kasvatusliku külje kindlustamisele.

Äriliselt arvestuselt ei tarvitse palju loota tuge sisule. Oma ringhäälingu juhtidele võime panna südamele, et kavade kaudu pakkumine sünniks järjest väärtuslikumal kujul. Ja seda püütaksegi teha. Muidugi ei puudu need, kes hirmustavad odavamalt lõbu ja tõstavad häält selle kasuks. Kuid eks lapsed ka karju pesemisel, ometi on see kultuurne toiming.

Nii või teisiti — siiski jääb taevaalune täis igasuguseid võimalusi tühisuste valikuks. Siit peamegi tegema järeldused.

Meil tuleb hakata pöörama suuremat tähelepanu isikute juhtimisele praktilise rakendumise juure muusikas. Laulukoorid ja orkestrid moodustavad ainult väikese osa vastavast tegevuspinnast. Palju enam võimalusi pakub aga elavmuusika viimine meie kodudesse. See on suur töö, kuid paratamatult teostamist nõudev — ning üsna kiireloomuline üritus.

Tänavu sügisel läks Lauljate Liidult välja algatus muusikaharrastuslike ringide asutamiseks. Selle sammu sihiks oli laulukooride ja orkestrite kõrval ellu kutsuda teisi üksusi helikunstiga tegutsemiseks. Lühidalt, taheti elava muusikaga tungida lähemale perekondadele ja selle kõikidele liikmetele.

Praegu pole veel midagi teada algatuse vähematestki tulemustest. Mõtte luhutumist aga ei tohi üldsegi võtta arvesse. Iga uus asi nõuab liikuma panemiseks pingutusi, nii on ka siin näha raskusi esimeste sammude juures. Võib-olla, et praegune XI üldlaulupeo ettevalmistus ei

anna organiseerimiseks avaramalt mah-ti, kuid siiski võiks juba algust teha mõningate sammudega. Eelseisev sügis aga peaks aktsiooni esile tõstma ulatuslikult ja sügavalt haaraval kujul.

Selle ürituse läbiviimine pole kaugeltki ainult Lauljate Liidu ülesandeks, vaid siin peaksid end rakendama kõik muusikaga tegelevad organisatsioonid, samuti seltskond ja riik.

Ja mitte üksi maa ei vaja kodumuusika süvendamist — see liikumine tuleb laiendada ka linnadele. Meie peame oskama huvi tõsta helikunstilise isetegevuse vastu, sest muidu kaotame käest mõjuvalt arendava kasvatusliku teguri. Eriti meid sunnib tagant asjaolu, et elavmuusika mehaanilise kõrval iga päevaga jääb osatähtsusest nõrgemaks ja halb maitse tõstab pääd järjest kõrgemale.

Me mäletame üsna hästi, kuidas džässmuusika kontsertidel publik tahtis saali seinad laiali vajutada. Ja kes oli see kuulajaskond? — Enamikus koolilapsed!

Keegi pakub odavat literatuuri ebakunstiliste esitusmaneeride juures, noorsugu rikub oma maitset ja pedagoogika ei tee küsimust endasse puutuvakski. Kui asi piirduks ainult sellega! Äritsejad profaneerivad ka väärtkunstilisi tooteid, tõmmates neile selga narrirüü.

Äga sisukad orkestrikontserdid ei leia külastajaid, sest puudub vajalisel määral selleni juhtiv kasvatus. Džäss-bändistid ehitavad maju, tõsimuusikud maksavad ise saaliüüre.

On vähe pöördud tähelepanu asjaolule, et muusikaski leidub kollast literatuuri. Siingi võib nähtusi kanda erutus- ja uimastusvahendite liiki, millega kaubitsemine muudel aladel käib paragrahi alla. Muusikateadus suudab määrata need piirid üsna eksimatult.

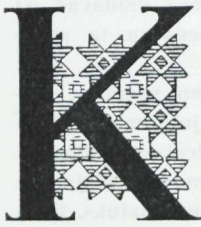
Ma ei sihi siin mingitele tõkkemäärustele muusikalise maitse tervishoiu kasuks, küll aga peame vastuseisu osutama kasvatuslike tegurite kaudu.

Et muusikalise isetegevuse elustamine ja siseväärtuste tõstmine seisab läheda-

ses ühenduses vastava noodiliteratuuri eksisteerimisega, siis loomulikult tuleb mõelda ka selle küsimuse lahendamisele. Nimelt vajame tehniliselt käsitluselt paraja raskusega palasid, milliseid saaksime kasutada ülesannete teostamisel. Selleski suhtes on tehtud juba mõningaid kavatsusi ja astunud praktilisi samme.

Kui liikumine hakkab ilmutama kandejõudu, ei jää tekkimata repertuaar vajalises ulatuses.

Praeu meil tuleb üldisemalt võtta omaks mõte, et elavmuusika harrastuse süvendamine on kiireloomuline küsimus nii vaimse endakaitse kui edenemise aluste kindlustamise seisukohalt.

Mõned kirjanduslikud sündmused

Kirjaniku mõju ja kuulsus ei olene mitte vähem ta elust kui ta loomingust. Byron'i ja Chateaubriand'i armuseiklused, nende poliitiline meelsus, samuti kui Lamartine'i või Victor Hugo oma, Voltaire'i vabatahtlik maa- paoselamine Ferney's, Flaubert'i üksiklus, Rimbaud'i põgu kaavitasid moodustama publikus kestvaid ja silmatorkavaid kujutelmi. Legend, mis inimest ümbritseb ja sageli annab temast väära kujutluse, äratav isikuis, kes ilma selleta temast midagi ei teaks, soovi tunda raamatuid, mis ta on kirjutand. Keskmine inimene, kuna ta otsib kunstides täienemise ja reaalsusest väljapääsu vahendit, tahab, et kunstnik oleks temale mitte ainult juhiks, vaid ka isiksuseks ja eeskujuks.

Kuid kuna ühelt poolt suured romantikud mingisuguse enesemeeldimusega taotlesid teatavaid poose, nii teiselt poolt enamik nüüdisaegseid prantsuse suuri kirjanikke nagu Paul Valéry, Jules Romains, Jean Giraudoux, Georges Duhamel, Georges Bernanos, François Mauriac ja kümned teised püüavad elada tähelepanematut hariliku inimese elu. Charles Maurras väljub vanglast pärast aastat kinniolu lihtsemalt kui Chateaubriand pärast ühepäevast aresti. Ma ei näe meie päivil romantilisi legende kujunevat järgmise kolme nime ümber: André Gide, André Malraux ja Henry de Montherlant. Ma ei hakka praegu rääkima Malraux'st, kes juba terve aasta on loobund kirjandusest, et anduda aktiivsele tegevusele, vaheldus, mis on täiesti romantilise traditsiooni kohane, kuid Gide'i ja Montherlant'i juhtumid vääriivad siiski käsitlemist. Eriti evib Gide juba kolmkümmend aastat üsna tähelepanitava koha prantsuse kirjandusloos. Üks mu ameerika sõber ütles mulle ühel päeval: „Mulle näib, et prantsuse kriitikuile on ainsaks probleemiks teada saada, kas Gide on pühak või

daemon.“ See probleem on alles lahendamata. Võimatu on mõista Gide'i elu ja mõtlemisviisi, kui ei arvesteta ta puritaanset kasvatust. Ta on seda meile ise kirjeldand raamatus „Si le grain ne meurt...“ (Kui iva ei sure), autobiograafia, kus ta tahab näidata, kuidas teda lapsepõlves ühtaegu liigutasid evangeeliumes antud õpetused ja haavasid need isikud, kes temale neid õpetasid. Teatava lihtsustusega võiks ütelda, et oma nooruseast alates Gide on olnud mingi evangeelse täielikkuse otsingul, mida ta oli kujutelnud, harva kohand ja mida kujutab näiteks Alissa teoses „Porte étroite“ (Kitsas värav). See kuju üllatab neid, kes Gide'is näevad eeskätt ta kuratlikku külge. Näib, et Gide on nõnda-ütelda astund liitu kuradiga vaid meeletest selle üle, et ta ei või leida Jumala riiki.

Just samast suunast tuleb otsida psühholoogilist seletust suure buržu Gide'i kummalisele pöördumusele kommunismi. Seda pöördumust aga, mis tegi nii palju kõmu, olid ette valmistand kestvad vastolud Gide'i ja selle kodanliku moraali vahel, milles teda oli kasvatet. Tuntud on ju ta ütlus: „Perekonnad, ma vihkan teid!“ Gide'i ei veedelnud mitte nõnda marksistlik filosoofia (mis, kui ta seda uuris põhjalikult, temale tundus surmavalt igavana) kui uue maailma lootus, mis oleks vaba survest, mille all ta nii palju oli kannatand. Niipea kui Gide sattus kokku puutesse tõelise Venemaaga, oli ta sügavasti pettund. Sest ka sääi ei leidnud ta Jumala riiki, tunnete vabadust, evangeelset vaesust. Kaugel sellest. Kuid ta polnud mees, kes oleks surnuks vaikind oma pettumuse. Silmapaistev juon ta juures on see, et ta ei lase end kinni sulgeda sellesse, mida ta kord on mõtelnud. „Eelarvamusteta inimene“ on ühe ta raamatu pealkiri. Ja niisuguse eelarvamusteta inime-

sena ta vaatles Nõukogude Vene elu. Esimene ta raamatuke „Retour de P U. R. S. S.“ (Tagasi SSSR-ist) tutvustas meid ta range ning tauniva otsusega praeguse Venemaa kohta, ja hiljem, kui mõned teda süüdistasid, et ta otsustab tõendusteta, tõi ta teises brošüüris „Re-touches à mon retour de P U. R. S. S.“ (Lisa-jooni mu tagasisõidule SSSR-ist) tõendavaid tõiku selle oma tauniva otsuse toetamiseks.

Raamatu tähtsus ei olene ta suurusest. „Werther“ ja „René“, kes kujundasid terveid sugupõlvi, olid üsna lühikesed romaanid. Mõlemad Gide'i brošüürid on ulatund suure hulga noorte haritlaste kätte Prantsusmaal ja mujal. Selle kirjaniku prestiiž on noorsoo silmis alati suur olnud. Romaani „Nourritures terrestres“ (Maised toidud), seda lüürilist pihtimust, loevad tänapäev veel paljud prantsuse noorukid. Gide'i viimne avantüür — ta triumfaalne reis Venemaale ja ta avameelne pihtimus oma pettumusest — on kindlasti teind temast kirjaniku, kellest kõige rohkem on tänavu räägitud. Ühed laidavad teda ta pöördumuse kerglikkuse pärast, teised kiidavad ta avalduste siirust. Kõik aga loevad teda, ja mida ta ka ütleb, tema häält kuulatakse alati tähelepanelikkusel.

Montherlant'i juhtum on hoopis erilaadne. Oma tegevuse alguses näis ta olevat teo ja võitluse romantik. Olles jõumees, sõjamees, loomavõitleja, käis ta võidusõitudel, pidas võitlusi, tappis härgi, mida kõike ta pärast kirjeldas. Kestev elamine Aafrikas pani meid talt ootama mõnd kõrvepoemi. Kuid hoopis ootamatu Montherlant kerkis liivaväljadest. Ühes romaaniseerias („Jeunes filles“, „Pitié pour les femmes“, „Le démon du bien“) on ta omakorda võtnud endale selle põlgliku ja küünilise donžuanismi poosi, mis oli omane Byron'ile ta elu teisel poolel, ja ta on teatava häämeeliga vastamisi seadnud, samuti nagu seda nii sageli teeb Bernard Shaw, naise ja kunstniku egoismid, kusjuures kumbki pool püüab teadlikult või ebateadlikult kaitsta oma loomisvõimet. Nende raamatute menu on olnud suur, esiteks sellepärast, et Montherlant on imeväärne kirjanik, suur parimate ladina prosaistide lugeja, stilist, kelle närvlik ja klassiline prantsuse keel meid hurmab, aga ka sellepärast, et noortele neidudele ja naistele sugugi

nii vastumeelt pole see naistevihkaja tüüp. Nad neavad teda, aga siiski loevad, nad kardavad teda ja ometi jälgivad, tundes seda suuremat uudishimu veetlust, kui ajalehed väidavad, et Montherlant'i romaanid on peaaegu ta enese elu täpne kujutus.

Tõeliselt aga igaüks, kes on romaane kirjutand, teab, et reaalsed elujuhtumused tunnevad teostesse alles pärast teatavaid ümbermoondusi, mis nendega toimuvad kirjaniku töötoas ja mis teevad nad äratundmatuks. Kuid vähikud usuvad meeleldi, et legend on tõde, ja seetõttu Montherlant, nagu omal-ajal Childe Harold, on taunitud mängima omaenese rolli.

Inglismaal ja Ameerikas oleksid Montherlant'i neli romaani moodustand üheainsa kuuevõi seitsmesaja-leheküljelise raamatu. Kuid prantsuse publiku kindlakskujunend maitse lühemate teoste järele on juba ammu pannud meie kirjanikud jaotama oma pikemate teoste ained mitmeks eri raamatuks, milledest igaüks sisaldab ühe episoodi. Balzac oma „Inimlikus komöödias“ ja Zola „Rougon-Macquart“ides lahendasid selle probleemi kirjutades üksikteoseid, mis moodustasid omaette tervikud, kuid kus esines samu tegelasi. Seesugune lahendus ei näi praegusel ajal enam soosingus olevat; moodsed romaanikirjanikud kasutavad pigem seda teed, mille on omaks võtnud Romain Rolland oma „Jean-Christophe“is ja Proust oma teoses „Recherche du temps perdu“. Iga aasta nähakse ilmuvat üks või kaks köidet suurest pidevalt teoksil olevast seeriast. See meetod, isenesest oiuline, kui autor evib tarvilist viljakust, võib kaasa tuua selle ebakoha, et paneb lugejat nii kaua ootama kahe episoodi vahel, et ta mõnikord unustab eelmise tegelased ja sündmustiku.

Nõnda juhtus, et Roger Martin du Gard'i truud lugejad olid kaua aega kartuses, et „Thibault'ed“ seeria kunagi ei jõua lõpule. Esimesed köited („Cahier gris“ ja „Pénitencier“) olid meeldind kahe isiku lapsepõlve loomutruu ja siira kujutusega, kelledest üks oli katoliiklane, teine protestant. Neid lugedes meenusid mulle suured venelased, Tolstoi ja Tšehhov. Hiljem meeldis mulle („Isa surmas“) ka haiguse ja arstide haarav ning halastamatu kirjeldamine. Seejärel vaigis Martin du Gard ühe vigastuse tagajärjel mitu aastat. See-

pärast mul oli väga hää meel, kui mu külastades teda mõne kuu eest Lõuna-Prantsusmaal ta näitas mulle „Thibault’de“ lõpetet käsikirja. Viimne osa, mille päälkirjaks on „Été 1914“ (1914-nda aasta suvi), kujutab päivi, mis eelnesid Maailmasõja kuulutamisele, ja ühe kõigi maade inimeste rühma pingutusi, et ära hoida selle puhkemist. Reaalsed sündmused on siin segatud väljamõeldud tegevusega (näiteks Jaurès’i surm mängib selles raamatus suurt osa). See on võte, mida Tolstoi on tarvitanud „Sõjas ja rahu“ ja mis kindlasti märksa tõstab romaani sündmustiku tõenäolisuse illusiooni. Nüüd tuleks kogu „Thibault’de“ seeria uuesti lugeda algusest lõpuni, jälgimaks teose pidevat arenemist ja otsustamaks ta ühtluse ning üldväärtuse üle. Igatahes praegusel hetkel ei esine meile see ühtlus mitte küllalt selgena. Võib aga olla, et Martin du Gard’i ehitustega on sama lugu kui Proust’i omadega: nende olulised jooned selguvad alles teisel lugemisel.

Kõige tohutum seesuguseist romaaniseeriade ehitusist, mis praegu käsil on, on vist küll Jules Romains’i oma: „Hommes de bonnes volontés“ (Hää tahte inimesed). Sellest ilmus möödunud aastal kaks köidet („Recours à l’abîme“ ja „Créatures“), teist kaks tuleb välja käesoleval aastal. Täieline teos saab koosnema rohkem kui kahekümnest köitest. Ka siin tuleb ära oodata kogu selle monumentaalse teose valmisaamine, enne kui saab otsustada ta esteetilise ühtluse üle. Nüüdsest pääle me võtame teatava naudinguga sellest igal sügisel oma iga-aastase portsjoni. Jules Romains’is väärib imetlust kolm suurt väärtomadust: väga elav luule tajumus moodses elus (keegi pole paremini kui tema osand kirjeldada Pariisi eeslinnade omapärast ilu), üllatavalt suure hulga erisuguste inimrühmade ja elukutsete sügav tundmine (ta Ecole Normale’i endised kasvandikud ja kirjanikud on tõepärased, samuti ta ärimched, ta rahvasaadikud, ta kupeldajad; kunagi pärast Balzac’i pole ükski prantsuse kirjanik tundnud nii palju erisuguseid külgi Prantsusmaast; Romains on lõpmatult rohkem tõepärane kui Zola, kes on küll suur eepiline luuletaja, aga kelle silma läbi

nähtuna kõik moonutub), ja lõppeks aus ning vaba intelligents. Praegusel ägedate poliitiliste kirgede ajastul, kus liig kergesti mõlemad laagrid kaotavad päi ja asendavad reaalsed tõigad apokalüptiliste nägemustega, on Jules Romains üks neid iseseisvaid vaime, kes püüavad, niipalju kui kirjanik seda suudab, säilitada sise- ja välimist rahu. Kõned, mis ta on pidand Pen Club’is ja milled ta hiljuti ühendas raamatuks päälkirjaga „Pour l’esprit et la liberté“ (Vaimu ja vabaduse eest), on suurepärase terve mõistuse ja mõõdukuse avaldused.

Teine suur rahunõudja on George Duhamel. Temalt ilmub pikk romaaniseeria „La chronique des Pasquiers“ (Pasquiers’de kroonika), mis on ühe prantsuse perekonna ajalugu. Duhamel’is on intimist, satiirik ja moralist — õnnelik ja haruldane segu. Intimistina ta oskab paremini kui iga teine kõnelda lastest, aedadest ja muusikast, satiirikuna ta ründab õigustet ägedusel meie aja eksimusi; moralist teeb Duhamel’ist paljudele lugejaile nõuandja ning sõbra. Omapärase joone: ilmlik autoriteet seguneb temas õnnelikult vaimuliku autoriteediga. Olles ajakirja toimetaja ning Prantsuse Alliansi esimees, täidab ta oma igapäevaseid ülesandeid kava-kindlalt ja kohusetruult. Vähe kirjanikke on praegu rohkem lugupeetud kui tema.

Tahaksin meie välismaistele sõpradele soovitada veel kolme ilusat raamatut. Üks on juba üle aasta vana, aga nii kindla väärtusega, et seda ei või kõrvale jätta: see on Bernanos’e „Journal d’un curé de campagne“ (Ühe maa-preestri päivik). Teine on „Pêche miraculeuse“ (Imeväärne kalapüük), milles Guy de Pourtalès on kujutand puritaansete ringkondade usulist ja hingelist elu, mida ta hästi tunneb. Kolmas ei ole romaan, kuigi suure romaanikirjaniku teos, nimelt François Mauriac’i „Journal“ (Päivik). Mauriac’i proosa on seda suurtsugu tõugu, mis on tootnud Pascal’i, Chateaubriand’i ja Barrès’i. Rimbaud „Saison en Enfer’i“ tulised kujud segunevad selles evangeelse lembusega. Kunagi ei ole see lüüriline proosa tarmukam ega nõtkem olnud kui neis artiklis, kus igapäevased sündmused on seotud autorile kõige armsamate maastikega.

Tõlkind Joh. Aavik

Lääne-Euroopa kunsti tänapäev

Iljargnevais ridades tahame heita pilgu kolme suurriigi, Prantsusmaa, Inglismaa ja Itaalia tänapäeva kunstiloomingusse ja võimaluse piires vaadelda ka neid majanduslikke ja sotsiaalseid olusid, millel see kunst baseerub, kuna sellest oleneb sageli ka kunsti sisu ja vorm. Tahame ühtlasi jälgida, kas ja mil moel need Lääne-Euroopa kunstiavaldused on kajastunud meil. Meid huvitavad peamiselt need nähted, mis meie põhjamaalase vaimulaadile on lähedasemad ja meie omakultuuri väljaarendamisel kasulikud võiksid olla. Seepärast püüame võimaluse piires tuua näiteid ning võrdlusi ka omamaa kunstist, märkides sedagi, mida näiteks läänes ei leidu ja mis meie arvates võiks anda huvitavat lisa Euroopa kunstile.

Prantsuse kunst tänapäeval

Kuivõrd tähtsad on siiski kunsti traditsioonid ka uuele kunstigeneratsioonile, seda näitab väga kujukalt praegu Pariisis avatud kaks suuremat ülevaatenäitust. Esimene näitab meile prantsuse kunsti meisterteoseid kõige vanemast ajast kuni Cezanne'ini ja teine tituleerib end iseseisvate kunstnike ülevaatenäituseks ning on loogiliseks jätkuks eelmisele. Neid näitusi võiks viia isegi ühise nime alla, nii tihedalt on nad teineteisega seotud, olgugi et igauks neist on eraldi hoones ja esitab üks vanemat, teine uemat prantsuse kunsti.

Kujutavais kunstides näeme juba mitmete sajandite jooksul eesotsas sammumas Prantsusmaad. Ja polegi niipea ette näha, et Pariis kunstilinn kellelegi loovutaks oma senise tsentraalse positsiooni. Iga aasta rändab siia tuhandeid uusi kunstijungreid, kes selles määratus keedukatlas kiiresti ümber küpsetatakse suupäraseks palaks Rue Poissy kunstikauplustele. Nii saab Prantsusmaa alati juure uusi

loovaid jõude, kes toovad uut värskust ja aitavad hoida siinset kunsti kõrgel tasemel.

Siia kunstipaabelisse õppima tulnud noored kunstijungrid võivad aga kergesti sattuda segadusse, kuna mitmesuunalised näitused ja kunstikaupluste rohkus ei võimalda saada selgust soliidse ja eputava kunsti vahel. Pole siis ka ime, et paljud uustulnukad hakkavad järele tegema seda, mis on sobiv Pariisis ja tema oludes, aga ümberistutatult mujale maale ei leia seal siiski küllaldast kõlapinda.

Praegu on prantsuse tänapäeva-kunstist ülevaate saamine hoopis kergem, kuna maailmanäituse puhuks on siin korraldatud mitu suuremat ülevaatelist kunstinäitust, mis võimaldavad üksikasjaliselt jälgida prantsuse kunsti arenemist mitmete sajandite jooksul. Maailmanäituse ülesehitamisest on osa võtnud kõik Prantsusmaa andekamad kunstnikud, nii kannab ka enamik näitusel püstitatud ehitusi prantsuse kunsti pitsatit.

Uued teed ehituskunstis

Maailmanäituse hoonestik oma suures enamikus on ehitatud moodses vaimus ja pakub silmadele kõige julgemaid ideid kõige mitmekesisemas materjalis. See on moodse arhitektuuri uus võidukäik. Äratub tähelepanu, et nüüd ei püüta vaatlejat rabada suurte dimensioonidega, vaid ilusate kooskõladega. Kui 1889-nda aasta maailmanäitus üllatas oma kolossaalse Eiffeli torniga, siis 1937-nda aasta näitus jätab Pariisile ja kogu maailmale mälestuseks kaks väiksemat, aga väärtuslikumat ehituskunsti pärli: uue kunstipalee ja Trocadero lossi. Need kaks hoonet jäävad häädeks musterehitusteks kõikjal püstitavatele uutele muuseumidele ja lossidele, just nagu seda oli Versailles' loss omal ajal.

Käesoleva maailmanäituse arhitektuur baaseerub Corbusier' poolt viljeldud konstruktivistlikul ehituslaadil, mis aga viimaste aastakümnete jooksul on mitmeti täienenud, rikastudes igasuguste reljeefide, skulptuuride ja arhitektooniliste detailide lisamise teel. Uue ja vana ehituslaadi selgituseks olgu siin üteldud, et barokseid ja klassikalisi hooneprojekte valmistati nii-ütelda väljastpoolt sisse: enne kõike joonistati hoone fassaad kolonaadi ja trepistikuga, ja alles siis asuti lahendama siseruumide sobivust. Selle tulemuseks oli aga sageli ruumide eharatsionaalne jaotus, halb valgustus ja muud hädad. Säärase näitena võiks siin nimetada Tartu ülikooli peahoonet.

Elektri- ja raadio-ajastu nõudis uut ehitusvormi. Noored elulähedasemad arhitektid eesotsas ülalpool mainitud Corbusier'ga pöörasid selja vanale ilutsevale ehitusviisile, nõudes kõigepäält hoonete otstarbekohasust. Õhku, valgust ja mugavust! — sai arhitektide uueks hüüdlauseks. Hoonete projekteerimist ei alatud nüüd mitte fassaadist (väljast sisse), vaid vastupidi — seest välja. Ennekõike püüti lahendada maja sisemus ja alles siis ning sellest tingituna tuli lahendamisele maja väline vorm. Loomulik, et säärane käsitluslaad tõrjus ajutiselt tagaplaanile ka nõndanimetatud sümmeetrilise fassaadi, mis oligi juba muutumas igavaks. Seda pidi asendama uus, proportsioonide mängule ja ehitusmasside kombinatsioonile rajatud hoonesiluett. Kui säärastele majale lisati mõni kuju või reljeef, siis pidi see olema orgaaniliselt seotud hoone üldise tervikuga ega tohtinud tunduda külgekleebituna, nagu enamik barokkehitud ornameente. Akende, uste ja karniiside vormid pidid ise täitma ornamentide kaunistavat ülesannet. — Pärastsõjaaegses olustikus hakkas see lihtsustatud ehituslaad väga laialdaselt levima, andes paremaid tulemusi muidugi seal, kus ehitajad olid parema kunstimaitsega. Palju seda laadi maju näeme nüüd isegi Tallinnas ja Tartus. Kahjuks aga ei ole see ehituslaad meil alati annud häid tulemusi. Ehitada lihtne kuubikujuline maja ja forgata selle külge mõni kandiline aken, ei näita veel alati arhitekti vaimukust ja hääd kunstimeelt. Lihtsuses on küll mõnikord rohkem ilu kui ornamentide ülikülluses, kuid ei tohi unustada, et üks lihtsate

pindadega ja kaunistusteta maja nõuab endale raamiks rohelist metsa ja ilusat muruvaipa, ainult siis pääseb see lihtsus mõjule ja laseb end vaadata. Kui aga püstitatakse säärasteid kaunistusteta kastmaju Tallinna kivisesse kesklinna, siis tunduvad nad igavad ega paku silmale midagi hääd.

Prantsuse arhitektid on sellest aru saanud ja hakanud moodseid maju kaunistama ornamentide, kujude ja sammastega, kuid see kõik sünnib moodses vaimus.

Avenue Tokio'le püstitatud uus kunstipalee võiks olla ilusaks eeskujuks meilegi. Hoonel on kaks erilmelist fassaadi, kuna ta on ehitatud kahe tänava vahelisele maa-alale. Kunstipalee koosneb kahest sümmeetrilisest külgtiivast, mis on teineteisega ühendatud lahtise sammastikuga galeriiga. Maja seintest ja selle sammastikust moodustatud kandilisele platsile on püstitatud hiiglasuur kullatud kuju. Peafassaadi kaunistab suur pürskkaevudega varustatud basseini, mida palistab kümnekond mitmesugust moodset skulptuurteost. Akende paigutus, suured seinareljeefid, tiibhoonete paindunud vorm — kõik see annab hoonetele palju sulavust ja elegantsi.

S k u l p t u u r

Nagu eeltoodust nähtub, on skulptuur saanud hädavajalikuks lisanduseks tänapäeva moodses arhitektuuris. Prantsusmaal sammuva praegu need kaks ala käikäes. Kui dekoratiiv-ülesannetega välisskulptuurile lisame ka kunstinäitustel ja muuseumides nähtud teosed, siis saame ilusa ülevaate Prantsusmaa tänapäeva tähtsamaist skulptoreist.

Moodsema raidkunsti esisaks peetakse August Rodin'i (1840—1917), kelle enneolematult julge voolimisviis oli täiesti vastuvõtmatu vana kooli pooldavaile akadeemilistele ringkondadele. Näituste žüriid jätsid Rodin'i tööd sageli ukse taha kui „vääratuseta rämpsut“. Vahepeäl aga on olukord muutunud: tema teosed on nüüd tunginud kõigisse maailma muuseumidesse ja tema nimi on kirjutatud maailma kuulsaimate skulptorite nimestikku. — Rodin'i teostest mainigem siin ta marmorgruppi „Suudlus“, siis „Calais' kodanikud“, „Mõtleja“ ja „Jumala käsi“, milledest viimane kujutab kahte armastajat inimlast, kes lebavad nägematu hiiglase soonelisel käel. On tundmus, et Suur

Tundmatu võib oma võimsa käe igal hetkel kokku pigistada ning hävitada selle ilusa idüllii. — Väga rahavad on ka Rodin'i skulptuursed orgiastseenid, kus otse elajaliku toorusega on esitatud armastuse momente. Rodin haarab brutaalselt kinni asjade pääideest ja alles siis otsib sellele vastavat väljendusvormi. Ta asub looma ainult siis, kui tal on midagi ütlelda. Enne loob ta oma teosele südamet ja alles siis asub ta vormima sellele välist kesta. — Paljud meie-aja meistrid on aga sageli toimunud vastupidi, otsides vormilahendusi siis, kui teose tuumgi veel pole selgunud. Säärane teos jääb loomulikult vaid sisutuks kestaks.

Rodin'i väarikaks järeletuljaks on tulivere-line Bourdelle, kes on loonud oma üli-võimsa „Vibulaskja“, palju mitmesuguseid dekoratiivseid reljeefe ja palju ülijulgeid mälestussambaid. Temaga algabki iseseisvate näitustel esinevate skulptorite rivi.

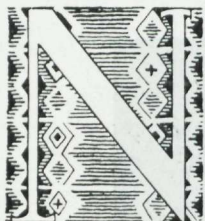
Pärast Bourdelle'i surma on juhtivale kohale asunud Maillol ja Despiau. Ja nagu näha Trocadero lossi ja uue kunstipalee ette püstita-tud ilusaist dekoratiivkujudest, on nendele jä-rele rühkimas veel terve rida teisi andekaid jõude.

Huvitav on ära märkida, et Prantsusmaal pole näha niisugust skulptuuri, nagu seda tehti vabariiklikul Saksamaal, kus liialdatud vormide ja proportsioonidega püüti varjata teose idee-list tühjust. — Omalajal impoteeriti meilegi seda laadi „kunsti“, kuid Eestis ei olnud sellel siiski suuremat kõlapinda. Ühe säärase kuju olid prantslased asutanud naljanumbrina maa-ilmanäituse Riietuspalee vestibüüli, selleks et väsinud näituse külastajat üllatusega ergutada. Ja tõepoolest, nähes seda lühikeste jalgadega ja kätega „kaunitari“ tõmbus kõige tõsisemagi vaatleja nagu laiale naerule.

(Järgneb.)

Pariisi uue Kunstipalee dekoratiivskulptuur

Liitriigid ja Eesti iseseisvus

N eil päevil 19 aastat tagasi käisid juba tegelikult rasked võitlused Eestisse sissetungivate punaväeosade ja meie poolt kiiresti formeeritud kaitsejõudude vahel. Oli alanud Vabadussõda. Eesti saatust pidid nüüd otsustama võitlivate poolte relvad ja vaimsed ning füüsilised omadused. Võitsime meie, vaatamata vastase arvulisele ülekaalule. Ootamata see sõda Eestile ei tulnud tänu meie selleaegsete juhtivate meeste õigeaegsetele sammudele ja kaitseabinõudele.

Üheks selliseks tõeliselt kaugeleulatava, õigupoolest otsustava tähtsusega sammuks oli varajane kontakti loomine peamiselt Põhja-Euroopa riikide pealinnades residentivate liitriikide diplomaatliste esindajatega. See diplomaatiline võitlus Eesti iseseisvuse saavutamiseks esialgu liitriikide saatkondade kaudu oli üheks tähtsaimaks ja ühtlasi ka huvitavaimaks küljeks meie Vabadussõjas, eriti aga sellele eelnevatel sammudel. Selle võitluse kohta on juba eesti keeles avaldatud mõnedki väärtuslikud uurimused ja allikmaterjalid, nagu prof. A. Piibu „Tormine aasta“, E. Laamani „Eesti iseseisvuse sünd“, koguteosed „K. Päts“, „J. Laidoner“, jt. Aga juba ka võõrkeeltes on avaldatud osa Balti riike käsitlevast diplomaatilisest kirjavahetusest Vabadus-

sõjale lähedase eelaja kohta.¹⁾ Tuleb aga arvestada seda tõsiasi, et tänapäeval uurijal ei ole veel võimalik ligipääs kõige väärtuslikuma ja esmajärgulise tähtsusega allikmaterjalide juure vastavais asutustes ja arhiivides, vaid tuleb leppida seni juba trükkis avaldatud materjalidega.

Üks huvitavamaid diplomaatilise võitluse perioode, mis seni ei ole leidnud igakülgset valgustamist, on 1918. aasta algusest kuni detsembrikuuni, seega Vabadussõjale eelnevad kuud, mis, nagu teame, oli Saksa okupatsiooni ajaks. Tegelikult kontaktiastumine liitriikide saatkondadega Eesti iseseisvuse saavutamiseks, seega meie noore diplomaatia esimesed sammud, teostati juba 1918-nda aasta algul mõned nädalad enne Saksa okupatsiooni. Kuidas see tegelikult sündis, see on juba üldiselt tuntud eestikeelsete allikmaterjalide põhjal. Kuidas aga sellele poliitilises elus äkki üleskerkinud probleemile reageerisid ja sellest oma valitsusi informeerisid liitriikide diplomaatilised esindajad, sellest annab kujuka näite Petrogradi Inglise saatkonna Chargé d'Affaires (asjadeajaja) mr. Lindley aruanne oma valitsusele, mille poolt see teatavaks tehti ka P.-A. Ühendriikide valitsusele 28. I 1918. a. Selles viimases memorandumis, mida nüüd on võimalik kasutada, üteldakse kokkuvõttes järgmist²⁾:

„Tema Majesteedi asjadeajajat (mr. Lindley'd) Petrogradis külastasid 23. jaan. kaks Eesti Maanõukogu³⁾ liiget, kes teatasid, et nädal tagasi Saksa valitsus olevat teinud neile (Eestile) ametliku ette-

¹⁾ Nende ridade kirjutajale on võõrkeelsetest materjalidest kättesaadavad olnud osa välismaises ajakirjanduses ilmunud kirjutusi Eesti kohta ja P.-A. Ühendriikide ametlik väljaanne „Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1918. Russia II. Washington 1932 (tsit. Foreign Relations).“

²⁾ Foreign Relations lk. 815—816.

³⁾ Originaalis eksikombel „Asutav Kogu“ (Constituent Assembly).

A. VABBE

LAHING

Illustratsioon H. Visnapuu „Saatana varjule“

paneku garanteerida Eesti iseseisvust tingimusega, et Eesti võtaks vastu Saksa protektoraadi. Ametlikule ettepanekule olevat järgnenud eraviisiline mõistaandmine, et keeldumise korral Eesti okupeeritakse Saksa vägede poolt.

Mr. Lindley külastajad seletanud temale, et nende esialgne soov olnud, et Eesti saaks autonoomseks riigiks tulevases Vene Vabariigis, kuid olukord Petrogradis on hävitanud nende lootused, ja et nende tundmuse järgi restaureeritakse Venemaal varem või hiljem monarhia uuesti, mille all nemad, eestlased, on küllalt kannatanud ja ehkki nad seda vihkavad, on nad siiski sunnitud eelistama Saksa protektoraati. Nad lisasid, et Eesti territoorium on umbes 40.000 ruutkilomeetrit, elanikke $1\frac{1}{2}$ miljonit, sellest 95% eestlasi ja pealinnaks on Revel. Nad tähendasid, et sakslaste ettepanek nõuab Eestist vastust, kuid enne selle andmist nad sooviksid teada, kas nad võivad loota rahukonverentsil Briti toetusele iseseisvuse saavutamiseks. Sel juhul nad (eestlased) keelduvad Saksa protektoraati vastu võtmast, olgugi et riskivad okupatsiooniga. Mr. Lindley lubanud hankida Tema Majesteedi valitsuse seisukoha telegraafiteel ja lisanud, et tema isikliku arusaamise järgi ei tohitaks mitte ükskõikne olla Balti provintside saatusele. Nad lubanud külastada mr. Lindley'd uuesti 30. jaanuari ümber, et teada saada T. M. valitsuse vastust. Ta (Lindley) avaldas arvamist, et eestlaste esialgne kavatsus rahulduda ainult autonoomiaga, on mõistlik, kuid kui see võimaluks osutuks, siis oleks soovitatav teha kõik, mis võimalik, et ära hoida nende langemist Saksa mõju alla.

Ka Läti rahvaesindajate kogu liikmed olevat külastanud Briti Petrogradi saatkonda samal otstarbel ja neile olevat antud ka samasugune vastus, mitte julgustades neid lootma, et Tema Majesteedi valitsus jätkaks sõda ainult nende kodumaa pärast.

Mr. Lindley tähendab, et Balti provintside tuleviku küsimusele peaks pöörata-

ma tõsist tähelepanu. Ta väidab, et ilma nendeta Venemaa enam kunagi tulevikus ei saa olla lääne-suurriik, kuna nende liitmine Saksamaaga tõstaks ääretult viimase tugevust. Seepärast näib olevat soovitatav, et kui võimalik, siis jäägu nad ühendusse Venemaaga või, kui see ei teostu, siis saagu iseseisvaks ja moodustagu liit Skandinaaviaga, Soomega või Poolaga. Ta (Lindley) näeks, et saabuks selline vastus, et Tema Majesteedi valitsus teeb rahukonverentsil kõik, mis võimalik, et ära hoida nende maade annekteerimist Saksamaa poolt vastu nende tahtmist ja kindlustada sõja tagajärjel tekkivaile riikidele mõnesugune rahvusvaheline garantii nende iseseisvuse säilitamiseks.

Tema Majesteedi Chargé d'Affaires on saanud korralduse eeltoodut edasi anda P.-A. Ühendriikide valitsusele ja lisada, et Tema Majesteedi valitsus peab kõige sobivamaks vastuseks eestlastele ülalnimetatud vastust. Nad tahavad heameelega teada ka Ühendriikide valitsuse seisukohad, mille tõttu Tema Majesteedi Chargé d'Affaires'ile ongi ülesandeks tehtud paluda vastust, nii peaaegu kui võimalik."

Selline oli üks esimesi samme diplomaatia alal Eesti iseseisvuse saavutamiseks liitriikide saatkondades. Kui sisuliselt vaadelda lähemalt eeltoodud memorandumit, mis juba siis, kui veel ei olnudki Saksa okupatsiooni, sai teatavaks liitriikide poliitilistele keskustele, sealt osalt ka meie vastastele ja isegi ookeani tagusele mandrile — Ühendriikidele, siis selgub siit mõndagi huvitavat. Kõigepealt peatume meeleeolulise külje juures.

Meile tänapäeval tundub olevat iseenesest mõistetav, et saavutasime iseseisvuse ja et kõik riigid on tunnustanud Eestit de facto ja de jure. Kuid asetame endid veel kord sellesse kaootilisse poliitilisse olukorda, mis valitses 1917-nda ja 1918-nda aasta vahetusel Baltimail, siis mõistame õieti meie riigimeeste selleaegseid raskusi. See oli tõsiselt julge samm, seotud riskiga kiirendada Eesti

okupeerimist, kui Eesti esindajad astusid Petrogradis liitriikide esindajate ette palvega ja nõudega aidata kaasa Eesti iseseisvuse saavutamiseks. Samuti ei ole ka vajadust imestada, kui meie esindajad rääkisid seal algul autonoomiast ja siis poliitilist olukorda analüüsid nõudsid juba iseseisvust kui viimast alternatiivi. Muidugi, selleks andis lõpliku tõe riskantne valik jääda laguneva Vene või läheneva Saksa okupatsiooni võimude alla. Selles olukorras ja vasara vahelises olukorras veendusid lõpuks ka liitriikide esindajad, et mingisugune kolmas pööras peab leitama, olgugi et rahuldumine ainult autonoomiaga tulevases Vene vabariigis nende arvates oleks olnud küllaltki „mõistlik“. Kuigi Briti Chargé d’Affaires Petrogradis oma memorandumis valitsusele ei rõhuta otseselt ja selgesõnaliselt Eesti kui iseseisva riigi loomise vajadust, ometi soovitab ta oma valitsusele kõik teha, et vältida Eesti annekteerimist Saksamaa poolt. Liiga uudne ja harjumatu näis olevat võõrriigi diplomaadile väikerahva iseseisvuse nõue ajal, kui poliitilised jõud ja vahekorrad Euroopas muutusid iga päevaga. Ka näis olevat arusaamatu, kuidas hangib see rüüstatud Vene riigi provintis enesele kaitsejõude. Eriti seda asjaolu silmas pidades annabki mr. Lindley lätlastele mõista, et ärge nad hellitagu suuri lootusi Briti sõjalisele abile, sest Inglismaa ei jätkavat sõda mitte nende maa pärast. Tulevikuperspektiivides näis aga, et Eesti iseseisvuse saavutamiseks suletakse ühtlasi ka Vene „aken Euroopasse“, ilma milleta aga ei olewat mõeldav Vene kui lääne-suurriigi olemasolu tulevikus. Kuid vaatamata sellistele poliitiliselt küllaltki kaaluvatele argumentidele, soovivad diplomaatilised esindajad Inglise ja Ameerika valitsustele mõnesugusel kujul kindlustada Eesti ja teiste Balti riikide iseseisvust.

⁴⁾ Foreign Relations, lk. 816—817, 819—820.

⁵⁾ Foreign Relations, lk. 822.

⁶⁾ ibid. lk. 827—828.

Eeltoodud memorandumist selgub meile veel, missugusel kujul esitati Eesti nõuded liitriikide valitsustele ja milliseid kommentaare lisasid sellele vastavad diplomaatilised esindajad. Sellelaadilisi memorandumeid Eesti tuleviku kujundamise kohta saabus Briti ja P.-A. Ühendriikide välisministeeriumisse pidevalt 1918-nda aasta esimestel kuudel. Ikka selgesõnalisemalt nõuti neis Eesti iseseisvuse tunnustamist. Näiteks Ameerika Petrogradi suursaadiku D. R. Francis'e aruanne 8. II 1918. a., mis on üldjoontes sarnane eeltoodud aruandele⁴⁾, samuti ka Briti Washingtoni suursaadiku esitus P.-A. Ühendriikide valitsusele 27. II 1918. a. Eesti iseseisvuse küsimuses ei ole kuigi erinev varem esitatud memorandumist⁴⁾: mõlemas lubatakse toetada eestlaste soove rahukonverentsil, kuid ühtlasi soovitatakse Eestile jääda ikkagi autonoomse riigina tulevase Vene föderatiivse riigi kaitse alla.

Saksa okupatsiooni esimestel kuudel esitavad Eesti välisdelegatsiooni liikmed pikemaid memorandumeid liitriikide esindajatele, milles juba detailsemalt valgustati okupatsioonivõimude vägivalda Eestis. Selliseid esitati 6. IV 1918. a. P.-A. Ühendriikide Taani Chargé d’Affaires'ile⁵⁾ ja 3. V 1918. a. P.-A. Ühendriikide Londoni suursaadikule⁶⁾, kes need kohe edasi saatsid oma valitsusele. Eriti väärub märkimist 3. V 1918. a. A. Piibu, K. R. Pusta ja E. Virgo allkirjadega esitatud põhjalik memorandum Eesti poliitilisest olukorrast ja tulevikukavatsustest Saksa okupatsiooni ajal. Selline informatsioon Saksa võimude tegevusest leiab üha enam tõsisemat tähelepanu liitriikide poliitilistes keskustes, seda enam, et Saksa vägede Baltimaailt lahkumise nõue muutub liitlastel peatse Maailmasõja võidu võimalusega ikka akuutsemaks. Sellele asjaolule liitub aga varsti — 1918. a. hilissügiseks, kui oli juba nähtav Saksamaa kaotus sõjas — uus, vägagi komplitseeritud probleem. Nimelt kas jätta Baltimaade kaitse kuni rahukonverentsini Saksa kaitse alla või nõuda Saksa vägede väljumist ja

jätta maad sissetungiva punaväe alla. Ei arvestatud veel tõsiselt Eesti oma kaitsejõude. Ei üks ega teine moodus aga olnud kuidagi vastuvõetav liitlastele. Liitriikide seisukohta ähvardavas olukorras väljendas selgesõnaliselt P.-A. Ühendriikide Stokholmi Chargé d'Affaires Whitehouse oma aruandes 12. X 1918. a. oma valitsusele, kus ta ütleb⁷⁾: „Ameerika, Inglise ja Prantsuse ametlike isikute, kelledega ma olen rääkinud, arvates okupatsioonivägede määratud ajal lahkumise tagajärjeks oleksid — kohe järgnevad rahutused ja enamlaste interventsioon. Seepärast olevat soovitat vaherahu sõlmimisel keskriikidega mitte nõuda Baltimaade evakueerimist määratud tähtpäevaks, vaid alles siis, kui liitlased on saatnud siia oma väeosad. Sest kui enamlased okupeerivad selle maa, siis tõuseb tunduvalt nende tugevus ja vastavalt Venemaa uuestiülesehitamine — muutub raskemaks. Siin (Rootsi) välisministeeriumis on räägitud isegi Rootsi okupatsioonivägede saatmise võimalusest (Baltimaile), kuid, nagu välisminister mind informeeris, arvestades rahvusvahelist olukorda, olevat selline aktsioon mittesoovitatav ja ka ebapraktiline.“ Sellist Skandinaavia riikide poolt kaitse organiseerimise vajadust enamluse vastu rõhutab veel kord Inglise Chargé d'Affaires Washingtonis oma memorandumis 31. X 1918. a. P.-A. Ühendriikide valitsusele, kuid samas lisab, et: „kui eestlastele anda 40.000 püssi ja igale püssile laskemoona 5000 padrunit, siis olevat nad suutelised vastu pidama enamlastele.“⁸⁾ Samas tähendatakse ka, et Inglise valitsus on teinud oma Norra, Rootsi ja Taani esindajatele ülesandeks mõjutada nende riikide valitsusi ühiseks aktsiooniks Baltimaade kaitsele ja palutakse sama teha ka Ühendriikide valitsust. Selline sõjalise abi küsimus aga leidis Taani ja Skandinaavia riikide valitsuste juures jahedat poolehoidu. Samal ajal saab P.-A. Ühend-

riikide valitsusele teatavaks küllaltki tähtis Briti valitsuse akt: nimelt Eesti Maanõukogu tunnustamine Briti poolt kõrgemaks võimaks Eesti territooriumil. Sellise akti tegi Inglise valitsus järgmistel kaalutlustel: Venemaa uuestiülesehitamine on tulevikus väga aeglane, sellepärast on ka Balti riike raske veendumusele viia, et nad tulevikus saaksid osaks Vene föderatiivses riigis; et kindlustada neid maid tulevase Venemaa tsentralistlike püüete vastu, on jäänud ainult kaks võimalust: 1) kas Saksamaa täielik kokkuvarisemine ja demokraatiseerumine või 2) Balti riikide iseseisvuse toetamine. Saksa okupatsioonivõimude brutaalne tegevus, eriti surveabinõud Inglise orientatsiooniga isikute vastu, ja rahva juhtide nagu endise peaministri K. Pätsi kahekordne vangistamine põhjusel, et ta vabades vangistamine tekitaks varsti rahutusi rahva hulgas jne., oli üheks põhjuseks, miks Inglismaa valitsus sellise aktsiooni ette võttis. Leiti, et igal juhul eestlasi ei või jätta Saksa võimude alla, sest peale vägivaldse valitsemise püüavad veel okupatsiooni võimud eestlasi meelitada ebaõiglaste võtetega ja lubadustega liituma Saksamaaga ja seega pooldama Saksa vägede siin viibimist.

Ka P.-A. Ühendriikide Stokholmi Chargé d'Affaires teatab oma aruandes 2. XI 1918. a., et Stokholmi saatkonda olevat ilmunud paljud põgenikud Eestist, kes palunud Ameerika saatkonda mõjustada liitlasi, et viimased ei nõuaks Saksa okupatsioonivägede lahkumist mitte varem, kui nad on asendatud liitlaste väeosadega. Vastasel korral vallutavad enamlased maa. Huvitav on aga selles Ameerika esindaja aruandes tema isiklik seisukoht eeltoodud küsimuses. Ja nimelt ta tähendab, et tema omalt poolt ei taha ette võtta ühtegi sammu nende põgenike palve täitmiseks, sest ta teadvat väga hästi, et sakslased Eestis sunnivad elanikke oma esindajate kaudu pöörduma liitlaste poole ainult nende palvetega, mis oleksid kasulikud sakslastele. Siiski ta soovitab

⁷⁾ Foreign Relations, lk. 838.

⁸⁾ Foreign Relations, lk. 839—841.

oma valitsusele selles asjas kontakti astuda liitlastega, et leida ühiseid abinõusid Baltimaal korra loomiseks sakslaste lahkumise järele, kas või liitriikide ülemvalitsuse näol.⁹⁾

Juba neistki Inglise ja Ameerika diplomaatiliste esindajate ametlikest aruandest nähtub, kui raskesti lahendatava küsimuse ees Baltimaade suhtes liitlased seisid 1918-nda aasta sügisel. Niihästi Saksa okupatsiooni edasikestmine kui ka enamlaste ähvardav sissetungimine olid muidugi liitlastele vastuvõtmatud. Jäi järele ainult kolmas lahendus — tunnustada Eesti iseseisvust ja seda noort riiki toetada esmajoones sõjaväerustusega. Siin aga esineb diplomaatilises kirjavahetuses märkimisväärt nähtus. Nimelt Eesti iseseisvuse pooldamise mõte leiab varemini vastuvõtmist Inglise esindajate ja valitsuse juures kui mujal. Sest näiteks veel 3. XII 1918. a. teatab P.-A. Ühendriikide välisminister Washingtonis Inglise Chargé d'Affaires'ile Eesti Ajutise Maanõukogu tunnustamise asjus, et Vene piirriikide saatuse lõplik määramine otsustatagu koos kogu Vene okupeeritud maa-alade probleemiga¹⁰⁾. Samas Eesti kaitse organiseerimise küsimuses Skandinaavia riikide poolt on kõige iseloomustavam Norra valitsuse seisukoht, mis on väljendatud Norra välisministri vastuses Briti ja Itaalia saadikuile, et „kuigi Norra valitsus põhimõtteliselt pooldab ühist sõjalist kaitset Eestile, ei olevat seda tegelikult võimalik teostada, sest Norra sotsialistlik parlament ei andvat selleks luba.¹¹⁾

Sündmused arenesid kiiresti. Vaatamata sellele, et mitmete suurriikide valitsused ei alustanud kohe neid aktsioone, mida soovitasid nende diplomaatilised esindajad Eesti kaitseks, kandis Eesti välisesindajate töö siiski vilja.

See oli Inglismaa, kes esimesena liitriikidest asus tegelikult abistama Eestit,

⁹⁾ Foreign Relations, lk. 843.

¹⁰⁾ Foreign Relations, lk. 856.

¹¹⁾ ibid, lk. 849

¹²⁾ Foreign Relations, lk. 854.

saates novembri lõpul Baltimerre ühe eskaadri oma laevastikust ülesandega abistada Eestit. Selle aktsiooniga seoses esineb diplomaatilises kirjavahetuses huvitav, aga seni vähetuntud asjaolu, nimelt teiste liitriikide, eriti Prantsusmaa ja Ameerika prestiiži küsimus Eesti abistamisel. See selgub P.-A. Ühendriikide Taani diplomaatilise esindaja Grant-Smithi aruandest oma valitsusele Kopenhaagenist 29. XI 1918. a. Selles ta ütleb:

„Briti kerge eskaader, koosnedes 5-st kergeristlejast, 9-st destroyerist, ühest transportlaevast ja miinitraalereist kontradmiraal Alexander Sinclairi juhatusel jõudis 28. novembri õhtul Kopenhaageni ja lahkub keskööl Tallinna, et viia (Eestile) relvi ja saata mehi maale enamlaste vastu. Teiste liitriikide, eriti Prantsusmaa siinsed sõjaväelised esindajad on avaldanud rahulolematust selle üle, et seda aktsiooni teostab ainult Inglise laevastik, ja et kui Prantsuse ja Ameerika laevad Baltimeres sellest osa ei võta, siis on see suureks hoobiks nende maa-de prestiižile. Minu arvamine oleks, et liitlastevahelised võimud peaksid veel silmas pidama neid suuri sündmusi ja võimalusi Baltimeres, mis tulevad varsti otsustamisele. Kuid minu kolleegide seisukohad väärivad siiski tõsist tähelepanu.“¹²⁾

Kuid nagu teame, jäi Inglise laevastik ainukeseks liitriikide merijõuks, mis opereeris Baltimeres meie kasuks suure eduga.

Detsembri esimesel poolel saadavad P.-A. Ühendriikide ja Inglise esindajad juba enamvähem regulaarselt oma valitsustele teateid lahinguist ja rindest Eesti väeosade ning punaväe vahel, millest neid informeeriti meie valitsuse poolt. Neile aruannetele ei lisa saadikud midagi omalt poolt. Need nädalad olid Eestile väga kriitilised, sest punavägi tungis, eriti Viru rindel, väga kiiresti edasi. Seepärast ka Eesti esindajate memorandumid rõhutavad ikka õigeaegse toetuse saamise vajadust.

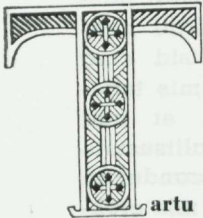
Vabadussõja alguseks oli Eesti diplomaatia raskema osa omast tööst teinud ja tähtsama sihi, see on toetuse saamise liitriikides, enamvähem kindlustanud. Senitundmatu väikerahva võitlus olemise eest oli saanud Euroopa, jah, isegi Ameerika poliitilistes keskustes täiel määral teatavaks, millele ei saadud enam nii ükskõikselt suhtuda, nagu seda tehti aastal algul.

Mõni sõna veel meie lõunapoolsete naabrite Läti ja Leedu diplomaatilise võitlusest oma iseseisvuse saavutamiseks. Nagu kasutada olevast diplomaatilise kirjavahetusest nähtub, oli Läti ja Leedu iseseisvuse saavutamise diplomaatiline võitlus üldjoontes samane kui Eestilgi. Samasugused külaskäigud liitriikide saatkondadesse samade ülesannetega kui Eesti esindajailgi. Ka nemad esitasid analoogilisi memorandumeid oma kodumaal olukorrast ja palusid tegelikku toetust sõjas enamlaste vastu ja neile anti ka umbes samasuguseid vastuseid kui eestlastele. Üks asjaolu aga näib jäävat ajalooliseks faktiks. Nimelt Balti

riikide iseseisvuse eest diplomaatilise võitluse algatus ja selle edukas läbiviimine jääb Eestile, samuti nagu sõjaliste operatsioonide algatus. Eesti riigi juhtide teedrajavale aktsioonile järgnesid teised Balti riigid, kasutades üldjoontes samu meetodeid nagu Eestigi.

Kokkuvõttes võib ütelda, et liitriikide diplomaatilised esindajad 1918-ndal aastal suhtusid Eesti püüetele kõigiti heatahtlikult ja ametialaliselt täitsid oma kohut Eesti suhtes korrektselt, mis tegelikult väljendus kasvõi selleski, et nad kiiresti edasi saatsid oma valitsustele Eesti esindajailt saadud memorandumid ilma omapoolsete lisandusteta, mis oleksid kahjulikud olnud Eesti huvidele. Kuna iga valitsus arvestab suurel määral oma diplomaatilise esindaja arvamisi kohalikest oludest, siis omasid need aruanded seda suurema väärtuse Eesti kasuks. Juhativ koht selles võitluses jääb ikkagi Eesti noorele diplomaatiale, kellel õnnestus viia Eesti kultuurrahvaste perre üheväärse liikmena.

VARAMU RINGVAADE

Eesti Vabadussõda I

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda sisseastujaile korraldati aasta eest sügisel võistlus-eksamid eesti keeles ja ajalooos. Ajaloost esitati eksamitegijatele kirjalikuks vastamiseks neli küsimust, millest viimane kõlas: Eesti iseseisvuse saabumine 1917—1920.

Vastuste hulgas esines umbes selliseid kurioosumeid: „1917. a. oli vene revolutsioon. Enamlased hakkasid meilgi võimutsema ja veretõid tegema, kuni Eesti vägede ülemjuhataja, Tartu soomusrongide ülem Julius Kuperjanov vallutas Pihkva ja ajas punased Eestist välja. Järgnes võitlus landesveeriga, saksa okupatsioon ja siis veel edasi võitlus enamlastega. Kuni lõpuks 24. veebruaril 1920. a. Eesti sai lõplikult autonoomseks.“

Muidugi, suurem osa vastuseid olid enam-vähem korralikud ja 83-st eksamitegijast ei pääsenud mainitud vastuse andja, nii palju, kui mäletan, mitte nende 70 hulka, keda üliõpilasteks vastu võeti. Kuid neid, kes ära segasid landesveeri sõja ja saksa okupatsiooni või de jure tunnistamise ja autonoomia, oli tubliski rohkem kui eksamil läbikukkujaid.

Neile, kes Eesti iseseisvuse tekkimise kaasa elasid, tundub muidugi võõrastavana meie ülikooli astujate teadmiste selline nõrk tase. Kuid see polegi nii arusaamatu. Need ülikooli astujad, kelle eksamivastustest juttu, olid keskmiselt 17—19-aastased, kes Vabadussõjast veel ei saanud mingisuguseid isiklike elamusi ja muljeid. Meie ajalooõpetajad võiksid ju Vabadussõda põhjalikumalt käsitleda ja õpperaamatudki võiksid paremad olla, kuid küsitavaks jääb,

kuivõrd piiratud koolikursus üksinda suudab meie noorsoosse jätta õpitavate faktide kiiresti ununeva kuiva skeemi asemel elamuslikke ja seega meelejäävamaid muljeid. Nüüdisajal, kus raadio ja kino kooliõpetusele on edukaiks konkurentideks, ei ole kooliõpetusel noorsoo vaadete kujunemises enam seda tähtsust, mis varemini.

Nii üllatavalt nõrgad kui eksamitegijate teadmised olid Vabadussõjast, nii üllatavalt häid vastuseid anti suulisel ajalooeksamil Viini kongressi kohta. Aasta või paar enne seda oli joosnud film „Kongress tantsib“. Ajaloolisi filme ja romaane küll kommunistlikus, küll natsionaalsotsialistlikus, küll liberalistlikus serveeringus jookseb nüüd ja tulevikuski. Ja oleks väga kahju, kui teiste teadlikumalt pakutavate tugevamate elamuste kõrval meie noorsoos kahvataksid muljed Eesti iseseisvuse sünnist. Vene riik varises kokku omaenese intelligenti tõhusal kaasabil, muu hulgas ka omapärase ajalooõpetuse tõttu koolides, kus eraldi käsitleti ühelt poolt Venemaa ja teiselt poolt Lääne-Euroopa ajalugu: mahajäänud maa intelligenti poliitilisi veendumusi ei kujundanud oma maa oludes juurduvad kogemused, vaid Lääne-Euroopa maade oludes tingimuslikult õiged üldised õpetused. Kui eesti järelpõlve poliitiline credo samuti kujuneb eeskätt väljastpoolt meie oma kogemusi tulnud mõjustusel, võivad sellel olla niisama kurvad tagajärjed.

Eesti rahvuskehandis suureneb iga aastaga nende aastakäikude arv, kes Vabadussõja ajal veel polnud sündinud. Eelmiste aastakäikude

vananemisega kasvab nende mõju. Kahtlemata on võidupüha pühitsemine õige algatus, et laiale hulkadele igapäevaste askelduste keskel meenutada, milliste raskustega meie iseseisvus kätte võideldi ja millist väärtust ta endast kujutab. Et meie oma kogemused ja saavutused varju ei jääks võõrsilt propageeritavate kõrval, on vajalik, et neid aktuaalseina hoitaks mitte ainult ununeva kooliõpetuse, vaid ka kirjanduse-, kunsti-, ja lavatoodete, tulevikus võimalikult ka filmi abil. Vajalik on aga ka iseseisvuse tekkimise sügavam teaduslik läbitöötamine, et rahva juhtkonnale lähemalt selgitada, milliseil sügavamail alusel toimus meie iseseisvumine ja millised välised ja sisemised tegurid seda kannavad. Ajalooratas veeretab meid järjest kaugemale pärast sõjaaegsest rahvusvahelise poliitika letargilisest olukorrast vastu riikidevahelisele elavamale ja robustsemale võistluspoliitikale. Ja sellises olukorras me ei saa oma iseseisvusele vaadata kui millelegi, mis meile sülle on langenud ja ilma pikemata sinna ka jääb. Sest Eesti iseseisvuse sünni ja Vabadussõda näitab, et meil oma iseseisvuse püsimise eest alati tuleb võidelda.

Kõigiks eespool kirjeldatud eesmärkideks peaksime leidma vahendeid. Kuid kõige selle teostamise eelduseks on ka see, et meil oma rahvusliku elu suurest murrangust oleks hästi leviv ja ülevaatlik käsitlus, mis aluseks võiks olla teistele ja teiseladilistele.

Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt koostatud „Eesti Vabadussõda 1918—1920“, tuleb seega vastu suurele rahvuslikule tarvidusele. See on korraga viljaks aastatepikkusele kollektiivsele tööle ja viljastavaks seemneks kahtlemata veelgi ulatuslikumaile üritustele kui neile, mille võimalustest ülal oli juttu.

Suurteose äsjailmunud esimene köide käsitleb Vabadussõja käiku kuni aprillini 1919. a. Vabadussõja otsustele eeldustele ja käigule nimetatud ajavahemikus on pühendatud teose 514-leheküljelisest tekstiosast 402 lehekülge. Neil lehekülgedel käsitletava ajavahemiku kohta on eesti lugeval üldsusel käepärast olnud terve rida värvikaid lühemaid memuaarkirjutusi ning ülevaateid üksikute väeosade ja rinnetegi võitluskäigust. Nende memuaaride ja ülevaadete hulgas on aga kahjuks vähe selliseid,

mis oleksid kirjutatud meeste poolt, kes ise asusid tähtsamatel juhtivatel kohtadel või nende lähedal, mispärast neis värvikusest hoolimata enamasti puudub suurem ülevaatlikkus. Sõja-aegsete vastaspoolte memuaarkirjandus oli suuremale osale eesti lugevast publikust raskesti kättesaadav ja õieti ainukene sünteetiline ülevaade Vabadussõja ajaloo kohta, nimelt kindral J. Sootsi oma koguteoses „Eesti“, oli osalt vananenud seetõttu, et vahepeal vastaspoolte memuaarid jne. olid juure toonud uusi teatmeid, osalt aga ei suutnud surutud ruumi tõttu Vabadussõja käigu üksikutest faasidest anda küllalt reljeefset ja konkreetset ettekujutust.

„Eesti Vabadussõja“ I köite suureks teeneks on see, et ta meile esmakordselt annab tervikliku ülevaate käsitletavast ajajärgust, haarates kogu seni trükist ilmunud materjali ja täiendades selles leiduvaid lünki Vabadussõja arhiivi kogutud määratud arhiivmaterjalist ja suulisest traditsioonist ammutatud andmetega.

Kahtlemata oli materjali kogumine ja korraldamine aegaviitvam ja raskem ning täit tunnustamist pälviv osa teose koostajate poolt tehtud tööst. Tehtud töö väärtuslikum osa on aga oleva materjali süstematiseerimine ja korraldamine ning esitamine selgeks ülevaateks. „Eesti Vabadussõda“ on mõeldud esijoonese populaarteadusliku teosena. Veel rohkem kui puhtteaduslikult töölt on selliselt teoselt nõutav, et selles üksikute detailide kõrval esineks kokkuvõtlikke ja ülevaatlikke sõja sündmuskäike ja olusid iseloomustavaid jooni, ja et need jooned ei mattuks detailide alla. „Eesti Vabadussõda“ on vastavas osas selle põhiküsimuse lahendanud hästi: ta tuletab selles mõttes meele prof. Tammekannu eesti füüsilist kaarti, mis mõne aasta eest Varssavis üldise ajaloolaste kongressi ajal korraldatud võistlusnäitusel sai väljapaistva ahindamise osaliseks. See kaart on meil laialt levinud ja igaüks võib näha, kui reljeefset ja otstarbekalt siin on esile tõstetud näit. kõrgused ja jõed, olgugi et viimased oma jämedusel annavad maastaabi järgi välja kuni viiekilomeetrilise laiuse.

„Eesti Vabadussõja“ toimetajad on kõigiti põhjendatult ja selgejooneliselt jaganud Vabadussõja käigu kuni 1919. a. aprillini kolme suuremasse perioodi: 1) Punaväe sissetung Eestisse, 2) Meie vägede vastupealetung kodumaa va-

bastamiseks ja 3) N.-Vene punaväe pealetung Eesti taasvallutamiseks (veebr. — aprillini 1919). Teises perioodis eraldatakse selgepiiriliselt veel kaks ajalist alajaotust — murdelahingud ja üldine vastupealetung. Nagu ülaltoodud skeemist nähtub, seisneb selle periodiseerimise ilme õieti kolmandas ajajärgus. Meie üldsus on harjunud endale Vabadussõja üldkäiku ette kujutama küll esialgse taandumise ja hilisema pealetungina, kuid neid lahinguid, mis peeti märtsis ja aprillis eriti lõunarindel, on nähtud rohkem üksikuina ja sisemise seostuseta. Vabadussõda ei anna mitte ainult neile lahinguile koha sõja üldises sündmustekäigus, vaid grupeerib ka eelmised võitlused hoopis laiaulatuslikumalt kui seni üldiste lähtekohtade ümber.

Väga oluline on see, et „Eesti Vabadussõda“ mitte ainult ei kirjelda üksikutele järgnevate sõjaliste sündmuste käiku, vaid seletab meile ka nende operatsioonide mõtte. See ongi õieti see, mis meil seni puudus ja mis kogu käsitluse sõja operatiivsest käigust teeb plastiliseks ja reljeefseks. Küllalt selgeis ja arusaadavais kokkuvõttes on esitatud meie vastaste üldpoliitilised ja operatiivsed kavatsused ning teiselt poolt nende üldine olukord ja võimed nimetatud kavatsuste teostamiseks. Meie näeme Vabadussõda hoopis ulatuslikumast perspektiivist, kui me „Eesti Vabadussõja“ eeskujul kallaletungi Eestile 1918. a. vaatame seoses Vene kodusõja, liitriikide interventsiiooni, Vene punaväe organiseerimise ja relvastatud jõudude suurusega ning ühe lüliina kallaletungist Ukrainale, Poolale, Leedule ja Lätile. Hoopis arusaadavamaks muutub ka Vabadussõja üksikasjalik käik, kui me seda oleme „Eesti Vabadussõjas“ jälginud vastase suuremate ja vähemate operatiivsete ülesannete taustal. Kõik ülaltoodu on esitatud nii värvikalt ja hästi, et selle kõrval tundub nagu veidi kahvatuna meiepoolsete operatiivsete ülesannete ja sihtide esitamine. Vastase omadega võrreldavad operatiivsed suurkavad — sõja ülekandmine Vene pinnale, Jakobstadti operatsioon, langesveeri sõda, tagasitõmbumine Peterburi alt jne. langevad veel teose ilmumata II köitmesse.

„Eesti Vabadussõja“ koostajad on teinud, mis võimalik, et skeemide ja illustratsioonidega tõsta teose näitlikkust. Tavaliselt on suure-

mate operatsioonide käiku näitlikuks tehtud hästi õnnestunud värviliste skeemidega. Üksikute lahingute ja lahinguväljade demonstreerimiseks on kasutatud veelgi konkreetsemat ettekujutust esile manavaid lennuülesvõtteid, millele on peale kantud vägede paigutus ja teotsemise suund. Illustreeritud on teos fotoülesvõtete kõrval ka reproduktsioonidega meie kunstnikkude sõjamaalinguid. Ja viimane on kahtlemata üks teose nõrgematest külgedest. Sellest langeb toimetajate arvele see, et portreed osas sageli küll põhjuseta on fotode asemel kasutatud meie kunstnikkude ebaõnnestunud portreemaalinguid (näit. polk. Veiss). Meie kunstnikkonna arvele langeb aga see, et meil ikka veel puuduvad korralikud maalingud lahinguist, mille poolest ka fotomaterjal on väga kasin. Võib-olla toob aeg siia parandust, kui soodustatakse Pallase kunstikoolis ilmema harkavaid püüdeid ajaloolise maalingu paremaks kultiveerimiseks. Esialgu aga tuleb leppida paratamatusega, et „Eesti Vabadussõja“ väline tase tunduvalt kaotab reproduktsioonide tõttu skemaatilist maalinguist, millest võib-olla küll ilmneb hea tahe midagi kujutada, kuid mis oma enamikus kannatavad tehnilise abituse ja miljöõpuuduse all ruumis ja ajas. Paljukirjutud Maksolly on sel alal ikkagi veel ületamata.

Käesoleva arvustuse ülesanne ei ole tungida detailidesse, mida „Eesti Vabadussõda“ ülalkirjeldatud raamides toob ja sageli uuasetena. Kahtlemata nende rohkete detailide selgitamisega ja kokkupõimimisega üldpildiks on „Eesti Vabadussõja“ koostajad teinud suure töö. Ja üldjoontes ka tunnustatava töö. Samal ajal võib aga ette ütelda, et just selle vaevarikka filigraantöö tulemused toovad „Eesti Vabadussõja“ koostajale kõige rohkem etteheiteid ja arvustamisi, osalt põhjendatud ja osalt mitte. Teisiti see ei saagi olla teose juures, mis käsitleb sündmusi, mille osalised suuremalt jaolt veel elavad ja mille koostamine toimub kollektiivselt. Niisugusel puhul surub end autorite käsitus-printsipiidele ühel või teisel määral liiglihana peale teose enda ja ta eesmärkide seisukohalt vahest mitte nii tähtis tarve apteegikaaluga vastastikku mõõta ja vaagida üksikute asjaosaliste päristeeneid ja karuteeneid. Ja teiselt poolt ähvardab see teenete jagamine kujuneda ühele või teisele poolele kaldu-

vateks kompromissideks. Igal juhul aga kipub niisugune kallak teost tegema üksikasjadega ülekoormatuks, pisut lohisevaks ja ilmetuks. Sellepärast pole ime, kui „Eesti Vabadussõdagi“ oma käsitluses mõnevõrra sellist ilmet kannab. Nende ridade kirjutajal oli omal ajal liiga palju samasuguseid ületamata raskusi Tartu üliõpilaskonna ajaloo toimetamisega, et sellistele esietenduse paratamatuile iluvigadele omistada teose üldidee ja üldtulemuse kõrval liigset tähtsust.

Ent nüüd ka mõned olulisemad puudused teose üldkäsitluses. „Eesti Vabadussõda“ ei taha olla ainult Vabadussõja operatiivse käigu kirjeldajaks, analüüsijaks ja kokkuvõtjaks, vaid tahab õigusega sõjast anda hoopis laiemal alusel põhinevat mitmekülgset käsitlust. See on „Eesti Vabadussõja“ tugevamaid külgi, et ta kiiduväärse süstemaatilisusega laseb sõjaliste operatsioonide kirjeldustele eelneدا kokkuvõtteid vastaspoole üldisist kavatsusist ja ta sõjalisist organisaatoreist, majanduslikest ja moraalseist jõureservest. Loomulikult suurema süstemaatilisuse ja üksikasjalikkusega käsitelakse Eesti sõjapoliitilist seisundit Vabadussõja puhkemisel. Siin arvestatakse väga avarapilguliselt ja uusi asjaolusid esiletoovalt niihästi Eesti välispoliitilist seisundit kui ka sisepoliitilist olukorda ja siis majanduslikku seisukorda, milleta moodne sõjapidamine pole võimalik. Kuid kahjuks tehakse seda eriti majanduslikul ja materiaalse varustuse hankimise alal peamiselt ainult sõja algmomendi kohta. Meie passiivne sõjaväe varustamine ja selle majanduslikud eeldused 1919. a. esimesel poolel jäävad ebamääraseks ja õhkurippuvaks. See puudus on kõrvaldatav ette nähes vastavat kirjeldust (kui see seal polegi ette nähtud) teose teises köites, kuigi see esimesse oleks paremini sobinud.

Kui me „Eesti Vabadussõja“ sõda ja ta vahetumat eellugu vaatlevat osa vähematest puudustest hoolimata võisime võrrelda professor Tammekannu kaardiga, kus mäed, jõed ja linnad on esile tõstetud selgesti ja otstarbekalt, siis kaugeltki mitte samal määral ei saa seda võrdlust rakendada teose pika sissejuhatuse kohta (üle 100 lk.). Vabadussõja eellugude algamine Sigtuna ja Lembituga on täiesti ülearne.

See on muidugi maitseasi, kui kaugele lähemas minevikus minna Vabadussõja ajaloosse sissejuhatava eellooga, aga kui peale hakata ärkamisajaga, siis peaks sissejuhatav osa küll orgaaniliselt liituma teise peaosa külge. Kummalisel kombel aga on peamiselt sõjameeste poolt koostatud „Eesti Vabadussõda“ ajajärku kohta alates XIX sajandi teisest poolest, mida paratamatult tarvilik poleks esitada, ilma kriitikata omaks võtnud trafaretse kooliõpetajalik-pastorliku ja kirjameheliku intelligenti traditsiooni eestlaste tõusu ja natsiooniks kujunemise kohta, mis visalt püsib ainult seepärast, et ta on oma kandjate tõttu jätnud püsivamaid kirjalikke jälgi ja et see teooria on lähedane ka küsimust hiljem käsitlevate teadusmeestegi kalduvusele.

Jäägu igauhele oma. Nende ridade kirjutaja arvates aga ainult rahvustunde tekkimisest ja ka majanduslikust kandejõust ei piisa rahva iseseisvumiseks ja iseseisvuse püsimiseks, kui selleks puuduvad oskused ja neid oskusi kandvad kihid. Kui kujutella eesti rahva arenemist ja organiseerumist iseseisvat elu kandvaks organismiks, siis peaksime küll edaspidi lähtuma järgmisest skeemist:

Teoorjuseaeg — eesti rahvas on sotsiaalsete vahedega teorjate mass.

Ärkamisaeg — kujuneb eesti pärisperemeeste kiht ja küla-intelligents.

Venestusaeg — eelmisele lisaks hakkab kujunema linnakodanlus ja tööliskond. Rohkearvilisem ja spetsialiseerunud haritlaskond ja poliitikamehi.

XX sajand — administratsioon ja sõjaväejuhtkond suuremalt osalt väljaspool kodumaad.

Ilma selliselt diferentseerumata ja selliseid erioskusi oma üksikute liikmete kaudu omandamata ei oleks eesti rahvas iseseisvust saanud ega ka Vabadussõda võidukalt lõppenud.

Meil on mõne kihi, eriti haritlaskonna väljarenemisest väga palju kirjutatud. Tundub ülearusena, et just seda „Eesti Vabadussõja“ sissejuhatavas osas veelkord korrutatakse. Ja kui selle korrutamise eesmärgiks oleks olnud Vabadussõja ühe kandva teguri — laiade hulkade latentse või teolise rahvustunde esitamine — siis paremini kui Kreutzwaldi või Koidula kaudu oleks seda teha võidud konkreetsel kujul Va-

badussõja enda käigu kirjeldamisega. See käsitlus ise oleks sel puhul võitnud nii sisult kui väärikuselt.

Kui aga sissejuhatuses tingimata oleks tahetud tagasi haarata kaugemasse minevikku, siis oleks siin avanenud tänuväärne võimalus kirjeldada eesti sõjaväelise juhtkonna ja moodse sõjalise oskuse järkjärgulist arengut, alates 1860-ndate aastate uue sõjaväeasendusega, erakordselt suure eesti allohvitseride protsendiga vene sõjaväes, esimeste eesti soost ohvitseridega, rahuaegse eesti ohvitserkonnaga ja selle väljaõpetamisega vene sõjaväes ning lõpetades tagavaraväe lipnikkude massilise produktsiooniga Maailmasõja kestes.

Kahtlemata on õige, et „Eesti Vabadussõda“ oma sissejuhatuses käsitelbe eesti polkude loomist 1917. a. ja siis ka saksa okupatsiooni. Nende ridade kirjutajale näib, et teose koostajad n. ü. instinktiivselt õieti on taibanud mõlema sündmuse kandetähtsust Vabadussõja tulemuste kujunemisel, pühendades eriti esimesele väga palju ruumi. Ent paistab, et see instinktiivne sündmuste tähtsustamine ei ole kristalliseerunud küllalt selgeks mõtteks, mis oleks aluseks kogu sellele käsitlusele. Üksikud peatükid eesti polkude formeerimisest on omaette kirjutustena väga omal kohal, samuti on huvitav jälgida sõjalisest seisukohast Muhumaa operatsioone ja

saksa okupatsioonivägede tulekut. Ent sellised hästijoonistatud detailid on sobivad rohkem tustestama kui selgitama eesti rahvusväeosade formeerimise tõelist ja äärmiselt suurt tähtsust niihästi Vabadussõja tulevasele käigule kui ka eesti iseseisvumisele üldse. Asjatundjad teavad väga hästi, kui suure tähtsusega sõjaväe võitlusvõimele on asjaolu, et kaadrid oleksid harjunud koos töötama ja üksteisega tuttavad. Kuid veel rohkem: kui oleks puudunud hästiorganiseeritud aktsioon eesti polkude loomiseks ja Venemaal laiali olevate eesti sõdurite koondamiseks kodumaale, siis oleks ülimal määral kahtlane olnud, kas Vabadussõda üldse oleks seesugusena toime tulnud, nagu ta tuli. Tõenäoliselt eestlastest, kellele saksa okupatsioon sulges tagasipääsu kodumaale, oleks Venemaal formeeritud punased polgud, nagu neid tehtigi, ja milliseks nende polkude meeoleolu oleks kujunenud ebaõige informatsiooni all, seda näitab meile Saaremaa mäss. „Eesti Vabadussõja“ sissejuhatuses oleks tarvis olnud 1917. a. sündmustest selliseid olulisi jooni silmapaistvamalt välja tõsta, nagu ka okupatsiooniaegset pörandaalust tööd, mis eesti polkude kaadrit osaliselt aitas koos hoida. Selle läbi oleks ka „Eesti Vabadussõja“ sissejuhatuse orgaanilisemalt liitunud üldjoontes head muljet jätvä peakäsitluse külge.

J. Vasar

Sügishooaja kunstinäitused

1937-nda aasta sügissemester pole sugugi vaene olnud kunstisündmuste poolest. Näitusi on korraldatud mitmeid, samuti on ajalehtedes ohtrasti sõna võetud kunstiaasta korraldamise küsimustes — nii et elevust on olnud üsna rohkesti. Kuid siingi kipub tõeks saama vana tark sõna: „Palju kisa, vähe villa!“ Sest kui hinnata korraldatud kunstinäitusi nende kvaliteedi järgi, siis eriti rõõmustavat kuigi palju silma ei paista. Ometi peab tunnustama, et sügishooaja kunstinäitused on läinud crescendo oma sisulise väärtuse poolest.

Hooaja juhatas sisse Eesti Akadeemiline Kunstnike Koondis oma näitusega septembris.

Sellele järgnes oktoobris Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse kunsti sügisnäitus. Ja novembris avati Rakenduskunstnike Ühingu näitus. Novembri lõpul korraldati Kunstimuuseumis Itaalia naiskunstnike tööde näitus ja detsembri algul avati Kunstihoones stiil-mööbli näitus. Nii siis koguni viis näitust kolme-nelja kuu jooksul. Kuna kaks viimatinimetatud kunstinäitust on vähemaulatuselised ega puuduta meie oma kunstielu kuigi sügavalt, siis vaadelgem ainult kolme esimestena nimetatud kunstinäitust.

Eesti Akadeemilise Kunstnike Koondise näitused pole kunagi meie kunstielus mingiks sündmuseks olnud. Esitatud tööde paremik on

vaevu meie kunstitoodangu keskpärasusele lähenedud. Seepärast on meie kunstipublik ikka nurisenud, et siin tarvitavat sõna „akadeemiline“ kurjasti. Kuid tegelikult see „kuritarvitus“ pole kuigi suur. Akademism kunstis on viimastel aegadel ikka negatiivseks, pidurdavaks nähtuseks olnud. Tuletagem vaid meelega moodse maalikunsti põhimõtete loojaid: Delacroix'd, Combe't, Cézanne'i. Need kunstnikud pidasid oma eluajal ägedat võitlust akadeemiatega ja kunstipubliku maitsele imbutunud akademismiga.

Möödunud sajandi keskel Prantsusmaal austati igasuguseid Bougerau'sid ja Cabanel'e, kuna tõsised vaimusuurused, nagu seda eespool nimetatud on, kõigiti tagaplaanile suruti. Ja nagu praegu nentida võime: akadeemia kaotas! Lõppude lõpuks tõsine kunst jääb ikkagi püsima. Ja tollest võitlusaajast peale ongi akademism kompromiteeritud. Praegu tarvitatakse seda sõna peamiselt halvustavas mõttes, välja arvatud Saksamaal, kus, tänu Hitlerile, kunstimõisted on pea peale pööratud. Kuna aga „akadeemiline“ kunst eeldab ka teatavat tehnilist võimist, siis kõnesolevas koondises selle vastu eksitakse. Niisiis võiks „kuritarvitus“ juttu olla ainult sõna kasutamise sisulise külje kohta, mitte aga mentaliteedi suhtes.

Tõsist kunstipüüdlust võis märgata üpris väheste juures. Nooremaid paistsid meeldivamatena silma A. Preitof ja A. Pihelgas ning karikaturist J. Jensen. Vanemaist esines A. Jegorov tuntud kindlusega ja oma isikupärase noodid väljatõstmisega. Ohtrasti väljapanekuid oli A. Kulkov'ilt, kuid see kunstnik vaatlejat sügavamalt haarata ei suuda. Tõsi, Kulkov on virtuoos üksikute koolide jäljendamises, ent see voores on tarvilik kopistile. Teised esinejad tõsist tähelepanu ei väärinud.

Pisut rõõmustavamalt pilti pakkus Sihtkapitali Valitsuse sügisnäitus. Märksa rohkem isikupärast võisime siin märgata, samuti ka rohkem talente. Kuid ega sügisnäituski annud juubeldamiseks põhjust. Nagu mingi tardumuse õhkkond lasus selle näituse kohal. Ainult üksikute esinejate juures võis märgata teatavat püüdmist ja eneseotsingut. Enamiku puhul jäi mulje, et nad loovad puhtast harjumusest. Nende teostes häiris ebaselge käekiri. Nende maalinguid vaadates jäi tundmus, et see on küll nii, kuid see oleks võinud ka teisiti olla. Tõsine kunstnik

aga loob oma sisemise sunni ja äratundmise ajal ja seepärast on tal Lutheri seisukoht: siin ma seisan ja teisiti ma ei või!

Selle siiruse puudumise kõrval tuleb teise suurema puudusena nimetada esiplaanile tõstetud vormiharrastust. Meie kunst on Euroopa oma eeskujul liikunud vormiharrastuse teed. Inimhinge kujutamine kunstis on jäänud täiesti tagaplaanile. Kuid elame ümberorienteerumise ajajärgus. Varem-hiljem kerkib jällegi kunstiarcenile geenius, kes renessansi- ja barokiaegsete meistrite eeskujul teeb oma kunsti ülesandeks kujutada elavat inimest. Kui seni on kunstniku seisukohalt täiesti üksikõikne olnud, kas kujutada madonnat või paari katkisi saapaid, kui aga oleks võimalik oma värvikäsituse tehnikat soodsamas valguses paista lasta, siis praegusel ajal on tunnismärke, et kunstiteose vaimne sisu hakkab rohkem tähelepanu võitma.

Too tehnilise külje harrastamine kunstis ongi publiku temast võõrutanud. Kunst on muutunud ka „mõistmise“ osas täielikult kunstnike eneste monopoliks. Imetellakse (ehk ka naerdakse) oma kolleegide „pintslilööke“, faktuuri jne., ja publik, kes maalingu tehnikat ei tunne ja selle virtuooslikkusest midagi ei mõista, on surutud võre taha. Täiesti loomulik, kui siis publik pöördub majast majja käivate pilditegijate poole, sest nende tööd on talle mõistetavad, kuna neil on mingi „sisu“. Meie kunstnikkonnal on surmahirm „literatuuri tegemise“ ees. Arvatakse, et kui sa pildil kujutatut juba paari lausegagi võid edasi jutustada, siis on see maaling kunstile kadunud. Seepärast antaksegi kunstnike poolt mittemidagiütlevaid maastikke, natüürmorte jne. Ja kui näemeegi teinekord mõnda figuraal-kompositsiooni esinevat, siis on seda käsitletud nagu natüürmorti. Inimesed on seatud kuidagi maalilistes poosides üles, kuid nende vahel puudub vaimne side.

Näituse väljapaistvaimaks esinejaks oli kindlasti vanameister Kr. Raud, kelle „Pesu“ noorusejulgusest rääkis. Tema on meie kunstnike peres kindlasti üks siiramaid, ja see meeldib. Siiruses temaga võistleb K. Pärsmägi, kes kahjuks oli ainult ühe tööga esindatud. Näitusele plussiks tuli ka noorte senitundmatute kunstnike esinemine. Nii Selma Loog, L. Mikko ja A. Ristmägi annavad tulevikuks häid lootusi. Teised esinejad oma senisest nivoost eri-

nevat ei annud. Selle tõttu see näitus jättis vaataja kuidagi ükskõikseks.

Kõige rohkem rõõmu valmistas kindlasti RaKü üldnäitus. Siin esinejate juures võisime märgata otsiskelevat kunstiindu. RaKü näitused on muutunud järjest paremaks ja sisukamaks. Kõnesolev 5. üldnäitus oli RaKü eelmistest näitustest kunstiliselt kvaliteedilt palju üle. Selle näituse suurimaks vooruseks tuleb küll seda pidada, et üha rohkem hakkab väljapandud esemete juures silma puutama kunstniku individuaalne käekiri. Ebaisikulisi asju oli sel näitusel üpris vähe. Ja see on juba suur samm edasi kunstilise väärtuse astmestikus. Saab ju kunstist juttu olla vaid niisugustes teostes, kus vaatelejal tekib teadvus kunstnikust kui isikust. Ja selle annab meile omapärane ning isikupärane joone ja värvi käsitelmine.

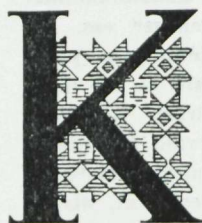
Geomeetriline ornament on kõige vähem kunstiline, sest sirkli ja joonlauaga sa oma isikupärasust kuigi reljeefseltsile esile tuua ei suuda. Siin ilmneb omapära vaid elementide kompositsioonis ja selgi alal on võimalused üpris piiratud. Mäandri, sik-saki, hammasjoone, pärlinööri jne. teeb iga inimene korralikult, üks midugi vähema vaevaga kui teine, kuid nende elementide kunstiline mõju avaldub nende pai-

gutamises ilustatavale pinnale — järelikult puht-isikulises momendis. Samuti on lugu ka koolistilisatsiooniga (mõtlen nimelt mõningais kunstikoolides õpetatavat stiliseerimist, kus õpilastele kindlad normid ja seadused peale surutakse) — siingi läheb isikuline moment kaotsi ja meil pole enam tegu kunstiga, vaid käsitööga.

Isikuline moment oli kõnesoleval näitusel paljude esinejate töödes silmapaistev. Nii näiteks evivad oma käekirja Mari Petersoni asjad, samuti Mari Adamsoni loomakesed ilmutavad tugevat individuaalset joont. Viimane on omane ka Märt Laarmani puukujukestele. Kõige kindlamini aga esineb isikupärasus Adamson-Ericu töödes. Olgu see portselan või nahatöö — ikka pead tunnustama: ühe isa lapsed. Oma isikliku käekirja sissetoomisega teostesse elustavad meie rakenduskunstnikud selle ala. See on ka ainuke õige tee meie rahvakunsti omapära esiletõstmiseks, sest seda me ei saavuta kunagi vanade eeskujude serviilse kopeerimisega. Võtkem vanad elementid, kuid elagem nad uuesti läbi — ainult nõnda tungib meie vana rahvakunst uuesti esile!

Nagu öeldust võib näha, on sügishooaja kunstinäitused arenenud crescendo-märgi all. Lootkem, et kevadhooajal see jätkub.

Leo Soonberg

Itaalia naiskunstnike näitus

Kõnesoleval aastal novembrikuus esines Eesti Kunstmuuseumi ruumides Itaalia naiskunstnike näitus. Varem oleme itaalia kunstist näinud vaid graafikat. Itaalia naiskunstnike näitusel avanes kunstihuvilistel võimalus tutvuneda ka Itaalia tänapäeva maalingute ja skulptuuriga.

Kataloogi silmitsedes ja tiitlitelga varustatud kunstnikkude nimesid lugedes, tekkis arvamine, nagu oleks tegemist mõne asjaarmastajate grupi rändnäitusega. Väljapanekutega aga lähemalt tutvunedes selgus, et on tegemist huvitavate kunstnikkudega, kelle hulgas paljudel on õige omapärane ilme.

Meie kunstihuviline publik, teades, et Itaalias 15. ja 16. sajandil nn. renessansi ajal oli kunst väga kõrge ja et kunstnikud löid sellal

surematuid teoseid (Leonardo da Vinci, Michelangelo), lootis ka sellel Itaalia kunstinäitusel näha teoseid, mis oleksid meenutanud tolleaegseid kuulsaid maalinguid. Mõõdunud nelja sajandi kestel on aga kujutav kunst suuresti muutunud, niisama kui aegki. Itaalia renessanss ei mõjusta enam ammu tänapäeva kunsti, seepärast ei kajastu ka Itaalia naiskunstnike väljapanekuis midagi tollest ajast.

Asjatundlikum vaateleja võis aga kohe tähele panna, et ka Itaalia kunst, nagu kogu maailma tänapäeva kunstki, on ikka veel mõjustatud ühest teisest kunstiajastust ja nimelt prantsuse impressionistidest. See oli 19. sajandi teisel poolel, kui prantsuse kunstnikud (Manet, Cézanne) löid uued kunstilised vendlused, mis on maailma kujutavas kunstis tänapäevani maksvad.

Natalie Mola

Natalie Mola

Pierre Laval portree, õli

Kõige enam prantsuse kunsti mõju on näha Natalie Mola maalinguis. Tema esineb näitusel maastike, portreede ja portreekompositsioonidega. „Kontsert“ ja „Kaks venda“ on suuremad, kuid portreekompositsioon nõuab kindlamat ülesehitamist ja ka ilmekamat viimistlemist. Vastasel korral jääb etüüdi mulje ja mõju vaatlejasse on nõrk. „Autoportree“ ja „Pierre Lavali“ portree on hästi karakteriseeritud ja õnnestunud vahenditega maalitud portreed. Kõige ilmekamad Mola töödest on aga ta maastikud. Eriti neis võib vaatleja nautida kunstniku isikupärasust ja võimeid. Lähemalt neid vaadeldes näib, et Mola välib oma motiivid loodusest, silma abil. See on elav meeleline liigutus, mis on kunstnikku inspireerinud ja käsi on kannud kiiresti kõik selle lõuendile, mis silmale on lõbu teinud. Mola „Päikesetõus Como järvel“, „Itaalia Rivieralt“ ja „Egubi kalmistu“ on näituse väljapanekuist parimaid.

Hoopis teistest seisukohast on lähtunud Caterina Castellucci, kellelt näeme maastikke, natüürmorte ja portreid. Ta töö on omapärane, kuid siiski mitte lõplikult väljakujunenud ilme. See autor kuulub nooremate kunstnikkude hulka, kes oma võimeid harjutavad moodse kunsti autoriteetide jälgedes. Ta ei kujuta loodusesemeid realistlikult, vaid ta jälgib loodust eemalt, peagu kinnisilmi, ja kannab lõuendile ainult seda, mis laseb end dekoratiivselt ümber vormida. Tema toodangut iseloomustavad „Portreed“ ja „Maskid“.

Maria Angelini on samuti kunstnik, kes katsetab maalikunsti uemate probleemidega. Tema üheteistkümnest äärmiselt väikesformaadilisest (30 sm × 25 sm) maalingust on enamik maalitud primitiivse fantaasia ja lihtsusega. „Maastik“, „Golf“ ja „Beduini talu“ on aga kujutatud hoopis kultuursema pilgu ja virtuooslikumate võtetega. Need kolm viimast moodustavad kunstniku töist eri perioodi, neis on lähtutud flaami-päraseist aineist kujutades rahva elu, tööd ja sporti. Vaatlejail, kes ei ole nüüdisaegsete kunstiliste otsingutega kursis, on pisut raske mõista nende eksperimenteerivate kunstnikkude töid.

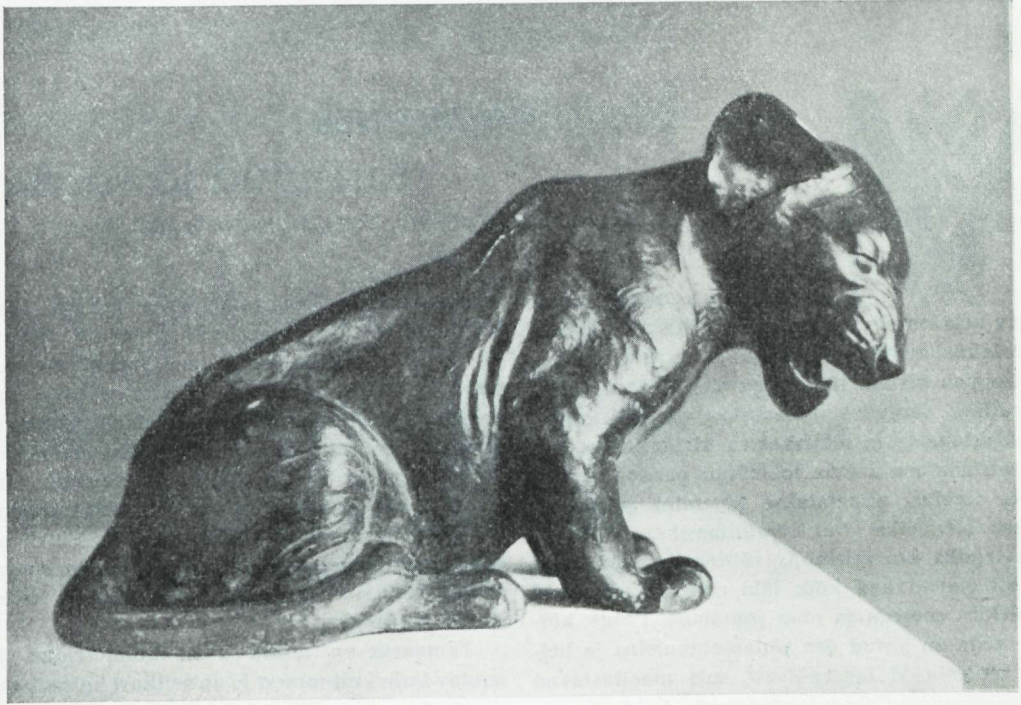
Värvitoonilt diskreetsete maastikkudega esineb Clelia Panzini. Tema sügismaastik kündvate härgadega on looduselähedasemaid ja sümpaatsemaid maalinguid näituse väljapaneku-

kute hulgast. Stefania Guerzoni-Spanio lõuendid on tähelepanuäratavalt hästi kooskõlastatud värvidega maalitud ja asetatud iseäralikesse rokokoo imitatsioone meenutavasse raamesse. Vähenõudlik kunstinautija leiab need maalingud kiiresti ja avab oma südame nende ilule. Kuid Guerzoni-Spanio tööde mõju on petlik. Neid maalinguid lähemalt silmitsedes, selgub kohe, et kunstnik ei ole oma ainetest sugugi üle. Noore tüdruku portrees on näiteks tüdruku nägu maalitud plastiliselt, figuur aga kaetud ainult pinnaliselt. Selliseid veana tunduvaid kompromisse võib tähele panna ka kunstniku teistes töödes. Oma ülesannete kõrgusel näib ta olevat natüürmortides „Kalad“, „Viinamarjad“ ja „Puuviil“.

Vähe huvi pakuvad ka Esther Firmani müstilisi aineid käsitlevad lõuendid. Neid on raske kunstimõistete järgi analüüsida.

Tagasihoidlikumalt on näitusel esindatud skulptuur. Kujud on väikesed ja rakendatavad iluesemetena siseruumesse. Kui itaallannade töid võrrelda meie naisskulptorite Lonny Lind'i, Nata Verhustinsky ja Amanda Jamin'i toodetega, siis peab ausalt tunnustama, et need on palju võimsamad. Tuletatagu võrdlemiseks ainult meele Lind'i kunstnik Laigo pead valgest marmorist või Jasmini graniidist „Ema ja poega“ sügisnäituselt. Rustiikse kunstimaitsesega põhjamaalastele näivad Antonetta Paoli Pagliani, Lina Arpesani ja Federica Aloisi tööd (laternifiguur, figuurid tinast, terrakotast ja pronksist) — diletantlike katsetustena muistsete aegade vaimus. Ka Adelina Zandrino luulelisi aineid käsitlevaid terrakotasid ei saa päris ehtsateks kunstiteosteks lugeda. Nad on modelleeritud rokokooliselt magusa pealiskaudsusega ja autor nagu oleks valevaimustusse sattunud oma vaesust ülistavais teemades. Tugevamaks võib pidada Annie Cottrau töid. Tema klassiliselt modelleeritud väikesed torsod marmorist ja pronksist on jõulised ja elavad. Ka meeste peadel ei puudu ilmekus. Nimetamata ei saa ka jätta printsess Bona loomi, mis on elavalt karakteriseeritud ja laitmatult modelleeritud. Näitusel välja pandud tööde keskmine hind oli 500 krooni. Kuuldavasti kavatsevat Tallinnat külastada järgmisel aastal suurem Itaalia kunstinäitus, kus kunstihuvilised võivad laiaulatuslikuma ülevaate saada selle maa kunstist.

Karin Luts

Savoja Printsess Bona

Lõvi, pronks

Clelia Panzini

Kündja sügisel, õli

Mait Metsanurk:

Kutsutud ja seatud

Ühe hingekarjase päevik. Tartu, Noor-Eesti, 1937. Hind kr. 5.—

Mait Metsanurk on alati olnud tugev neis teoseis, kus ta esineb ühiskondlik-kõlbeliste küsimuste analüüsijana ja arvustajana, kus ta tungleb otsima tõde, olgu siis üksikuis ühiskondlikes vooludes, filosoofias või religioonis. Intellektuaalse ja mõtiskeleva kirjanikuna ongi ta suutnud anda oma loomingu parima, olgugi et ta tegelasi nimetatakse pigemini „abstraktseiks“ olendeiks kui teoinimesiks, pigemini kõhelejaiks kui esirinnas võitlevaiks. Ent seesmiselt elavad nad kõik läbi suuri murranguid võideldes enesega ja oma jumalaga. Peagu kõigile neile on antud õrn südametunnistus ja helid mälestused lapsepõlvest, mis moodustavad õrna aluspinna ning saavad neile kuidagi suunavaiks ja saatuslikeks kogu eluks. Selline on Kristjan Raudma „Jäljetus hauas“, selline on Klaos „Orjades“, samasugune on Kindralipoeg ning äsja ilmunud romaani peategelane pastor Harald Päivil. Samuti kui filosoofia ja teoloogia on põhiprobleemid, mis läbistavad kõiki nimetatud M. teoseid, ühes pinnapealsemalt teises sügavamalt.

Ja harras religioositeet, mis juurdunud hinge lapsepõlves, näib mõjustavat autori, resp. tema teoste tegelaste meheigagi. Kõik need tegelased on otsinguil, et leida vastust küsimusele, kas just nemad on need valitud, kes on kutsutud parandama maailma, kas just nemad on suutelised olema uue usundi (poliitilise või usulise) prohveteks, aidaku neid siis kommunistlik aabitš või piibel.

Eriti tihedaid sugulusjooni evib äsja ilmunud teos „Jäljetu hauaga“, tähelepandavam erinevus on vaid selles, et Kristjan Raudma on äärmiselt pahempoolse hingekallakuga, Harald Päivil aga ääretult kodanline tüüp. Kui Raudma suudab loobuda kõigist maisist hüvedest, siis Päivil mõnuleb oma hästi kaetud laua taga pehmeil istmel ja põlgab vaesust, kuigi õrn

südametunnistus meenutab talle mõnigi kord piibli kehvi söömaeagu, millest tal on piinlik, et temas ei valitse vaim, see jumalikum osa meist, vaid liha, mis teeb kõigest maisest ebajumala. Eriti naisest, kes on tunginud tema raamatulisse vaimumaailma, ent kes evib küllaltki virgutavat vaimu, milline julgustab suurile tegudele ja kelle tõttu ta jutlusedki muutuvad sisukamaiks ja lünkadevaesemaiks. Päivil on tugev teoinimene ainult seni, kui tal on ebajumalaks naine, ükski olles muutub ta jälle kõhelevaks kriitikuks.

Tamaaras on antud hästi läbimõeldud ja usutav kuju kultuursest ja naiselikust naisest, väsimatust seltskonna-tegelasest, alatasa rähklevast „motoorsest“ tüübist, nagu autor teda tabavalt nimetab. Ja teosesse põimitud armastusintriigi pastori perekonnas ongi sobivaks taustaks, mis võimaldab teose peategelasel-hingekarjasel analüüsida oma käitumist eraisikuna vaimulikule omasest kirikliku kõlbelisuse seisukohast. Päivilile ei saa ühestki naisest mõtte-ega vaimukaaslast, eeldusi selleks evib vaid Maria, kes jääb „peale“ nagu Klaos „Orjades“, kes tahab kanda ellu kõiki neid uusi ideid, mis põletanud Päivili südant ja aju, kes tahab otsida materjali selle uue usundi, uue kiriku alusmüüriks, mis suudaks rahuldada ka intelligenti, mitte ainult neid vähearenenud inimesi, vanu ja pöduraid, kelle õlul seisab käesoleva aja kirik, mis on kui tühjalt keerlev tuuleveski. Ristiusk ja kirik käivad teoses läbi tugeva puhastustule, ristiuse tardunud dogmad sulades müütideks kõigi aegade filosoofide õpetusis, kusjuures ristiusk jääb lõppeks hõredalt õhuliseks, abstraherituks. Aga pastorite palgaline seisus ei luba neid tarvitada mõistust kiriklike dogmade ehtsuse määramisel. Variseerlikkus sumbutab juba eos nende vähimadki kahtlused, kuigi nad on kõhelejad kõik teataval

määralt ja teatavalt küsimusis. Usku kritiseerida on lubatud vaid Päivilil ja Rømmeli „filosoofilis salonges“, variserlikult lubamatu on see aga leeritunnis, kus peab krampplikult kinni pidama eeskirjadest, kirikuõpetusest, takerdudes dogmadesse. Sel kombel pakub „Kutsutud ja seatud“ meile ühiskondliku pildi kitsamas raamis, kusjuures olustik on nähtud läbi teoloogi prisma. Kõnelused „filosoofilis salonges“ võimaldavad esitada ka ilmlikke seisukohti, kriiputatades alla kontrasti tavalise haritlase ja teoloogi usundliku maailmavaate käsitlusis. Kehtivaks jääb lõppeks ikkagi seisukoht, et igaüks peaks looma enesele ise oma moraali, oma usu, vastavalt oma hinge, vaimu ja mõistuse põhidel, et kõik filosoofia- ja usundiõpetused on vaid otsingud ja ei anna täit vastust ühelegi maailmavaatelsele küsimusele, ei lahenda kõiki neid keerdsõlmi, mis kerkivad inimese ajus, seni kui pole suudetud tõestada, kel on absoluutselt õigus, kas keemikul, metafüüsikul või teoloogil. Samuti kui ei lahenda kõiki neid vägagi aktuaalseid küsimusi vaadeldav teos. Ta vaid kergitab üles rea küsimusi, millised aja või viitsimise puudumisel nii mõnigi meist on surunud ajusoppi, ent ta paneb meid nüüd uuesti neile mõtlema ja virgutab otsinguile tõe, kas

või selle igavese tõe järele. Romaani piirid muidugi ei võimalda autoril käsitleda kõiki neid küsimusi ulatuslikumalt, nagu seda sooviks vahest lugeja, kes on tuttav kõikide teoses esinevate filosoofiliste seisukohtadega.

Rømmeli ja Päivilil „filosoofilised salongid“ oleksid võimaldanud veelgi laiaulatuslikumat teoreetilist filosoofiat, ent teos oleks siis keskmisele lugejale muutunud igavaks. Praegusel kujul on ta aga vägagi aktuaalne ja ületab mitmedki autori senised teosed.

Esiatsel lugemisel ei tahaks nagu leppida teose alistuva lõpuga, „armsast isamajast“, mida raske lammutada, pealegi kui uue ehitamine nõuab suurt vaeva ja julgust. Ent meid lepitab Maria, kes püüab veenda, et on võimalusi ehitada uut, avarat ja kõrget pühakoda, kuigi vahepeal tuleks elada „lahtise taeva all“ või ajutiselt „telkides“.

Teose ideeline suund jumala olemasolu määramiseks ei ole põrmugi ateistlik, pigemini pan-teistlik, mis tahab väita, et jumal ei ole juhtiv jõud väljaspool maailma, väljaspool meid, vaid loov vaim kõikuses, osake meist endist, loov ja elav loodus. Teos tahab olla usku jaatav, sest mis jääks ka järele usust filosoofide sõelal.

Mall Jürma

Kaks kaunist luuleraamatut

JUHAN SÜTISTE: RINGKÄIK. Luuletusi. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartu 1937. a.

HOLLANDI VÄRSIPÕIMIK. Tõlkinud ja sissejuhatusesega varustanud **Gustav Suits** Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, 1937. a.

1

Kaks sisult kaunist raamatut, kuid sõnastuselt nii erinevat. Esimeses voolab ja laulab eesti keel kerges, loomulikus sädelevuses, teises murrab see teed mõttenüansi pingutuses, tagasi põrgates ja tagasi keedes nagu maa-alune jõgi, mille kohta mitte ei tea, kust kohalt see päevalgele voolab.

Ma mõtlen kahte kontrarset luuletuskogu, nimelt Sütiste Ringkäiku ja Suitsu tõlkepõimikut.

Sütiste esimeste pakitsevate ja hoogsate rünnakraamatute järele tunduvad ta viimased raamatud resigneerunud vaheraamatutena. Ta isegi näib seda tundvat, kui ta kirjutab:

„Las tulla su kätte ajuti sorg,
mis heledaid ridu ei palmi, —
võib olla et sellest vaikusest kord
uus äike prahvanguks valmib.“

Samuti poetub aastatega luuletaja teadvusse vaikse alistava tarkuse tuulevedu. Elu ei ole ju mitte kogu aja lauluga lahingusse minek, vaid väga sageli lahinguvälja koristamine ja

järelemõtlemine, mida tuleb teha pärast rünnakut. Vaikus hakkab kõnelema kaduvusest ja nõnda luuletajagi teadvusse sigineb tunne lõpulejõudmisest. See on nõnda, nagu kostaks elulajale lülitatud laulust äkki läbi kaugelt surmalainelt tulev motiivikatkend. Aga see pole oluline, sest elulaul kestab, ja oluline ei ole Sütiste elutundele ka see, kui ta kirjutab:

„Ma üksi jäädes pikil talve öödel
nüüd tunnen nagu aja ebasõprust.
Mind sunnib mitmekordse jõuga tööle
üks paisuv aimus oma kurvast lõpust.“

Norumõtted pole Sütistele sünnipärased. Teda viib eluhoog ja uus kevad jälle vastu teole ja rännakule. Rännukirg on üks olulisemaid tegureid Sütiste luules. See kirg viib teda vahenditult läbi kodumaa looduse ja elu. Luuletuses „Lumes ja päikeses“, milles Sütiste lihtsa otskoheususega kirjeldab noorte osavõttu Vabadussõjast, lausub ta:

„Sa armastad seda lumist maad
ja märtsikuu kiirgavat valgust.
Siit oled sa pärisosa saand,
siin on sinu lõpp ja algus.“

Meie võime seda uskuda, sest see on armastuse kinnitus.

Kas võiks ütelda, et J. Sütiste käesolevas kogus on vähem haarav kui endises loomingu-uperioodis? Kes armastavad kõrgetoonilist häält ja alati ülesviipavat žesti, neile tõesti võib tunduda, nagu oleks Sütiste kaotanud oma endise löögijõu. Kes aga kuulevad ka vaikemat häält, need leiavad Sütiste luules uusi saavutusi.

Kui kõneleksime piltlikult, siis võiksime ütelda, et Sütiste luuletaja-hing on sama universaalvastuvõtja, mis varemgi, kuid helitugevus ei ole enam keeratud maksimaalsusele, vaid pigemini nihutatud minimaalsuse poole. Selle juures on aga kõlavärvus ja selektiivsus tugevasti tõusnud. Luuletaja hinge puudutavad helid, mis tulevad Kollase jõe kaldalt ja Pürenee tagant. Nii lai on ta hingeskaala. Aga kõik need helid antakse värsis edasi lihtsa, loomuliku ja selge tooniga. See on suur saavutus. Luuletaja isegi ütleb, et mu värs ei salli tühja nõtkust, mis saba pilvedesse veab. Sütiste on muutunud tõsisemaks. Ta ülesandeks näib olevat tööd, võitlust, tegu ja looduselamusi vormida selgetesse sõnadesse

ilma erilise filosoferimiseta. Selle juures on ta sõnastuses küllaldaselt kujutlevat piltlikkust, nagu: „Siis vesise keelega näpsab sadam suhu me tuikua laeva,“ aga ka löögijõudu: „Ainus kahur murrab kringliks jumala ja inglid koos.“

Looduse lepitav ja puhastav jõud omab üha tähtsama teguri asendi Sütiste luules. Näiteks „Hingekellas“ veereb ta jala ette kastani valminud nupp, millest väljub pruun viil. Luuletaja pistab selle tasku ja lausub:

„Heldimuses peidad tasku
südant meenutava kuju
ja siis puhastatud tujus
linna kirendusse astud.“

„Ringkäik“ ei ole raske raamat, kuid luuletusõpradele oodatud teos. Selle raamatu eeltoodud voorusi tumestab minu arvates, teatav kallak liigsele proosalähedusele ja osa riimide kaugelt ja raskelt tajutav kokkukõla.

2.

Hoopis teist tendentsi loomuliku kõne ja proosa mõttes näitab G. Suitsu „Hollandi värsipõlmik“. Siin pürgib kõik, lugejale lähetatud sõnad, ülevaade-eessõna ja värsitõlked nii kaugemale kui võimalik loomulikust kõnest, sünnitades täiesti vastandi Sütiste värskõnele.

Eriti raske on lugeda Suitsu sisukat ja põhjalikku ülevaadet uuemast hollandi lüürikast. Suitsu proosa stiil on nii oma- ja isikupärase rütmiga, nii endaehte inversioonidega luuletaja keel, et tahtmatult tõuseb soov, et kirjutaja parema arusaamise otstarbeks asetaks laused luuletuste kombel üksteise alla ritta. Siis oleks see ülevaatlikum. Näiteks lk. 22: „Millise teenusliku uuenduse tõi siis Jacques Perk hollandi eestleitud lüürikasse? Kulunud sõnakõlksutamist ületava elamuspildi rütmija riimitaidurlikus valdamises, ilutseva isiksuse õiguse tundmuses ja mõttekujutuses iseennast olla.“ Luuletuste tõlgetes on selline raskepärusus siiski mõistetavam, näit.:

„Oh, näib elada küll ilus
ringis kitsusest lainuvas,
õnneks aga see pole mingiks
aja murrangus raiuvas
naiseks olla sündindki:
kas liig vara või hilja teel,
hinge on imbund minevik,
endisest hõngud ei hälbind veel.“

See on nüüd selle kauni raamatu ainsaks, aga kahjuks ka suureks puuduseks, et see raamat ei ole kirjutatud loomulikus eesti üldkeeles, vaid liigindividualistlikus luuletaja erikeeles. Muidu aga võlgname Suitsu eriharrastusile tundmata hollandi nüüdislühirika varamu suurte rikkuste avamist eesti lugejatele. Korraga on kerkinud uus kirendav luulepõld meie silmade ette, millest olime seni väheteadlikud.

Minul ei ole võimalik keeleoskamattuse tõttu otsustada originaalide katvust tõlgetega, kuid mul on olnud eriline nauding näha meie luule suurmeistri poolt eesti kirjanduse iluaeda istutatud hollandi luulekasve. Sama rõõmu võib tunda iga kirjanduse sõber tõlkija poolt lisatud põhjalikust ülevaatest, mis mõõdab oma 50 lehekülge ja osutub esimeseks põhjalikuks ja autoriteetseks kirjutuseks hollandi luulest eesti keeles.

Tänuväärne oleks rööbastada hollandi ja eesti moodset luulet ja näidata kauguse ja erinevuse pääle vaatamata sellele sisearengu ühtlusele, mis selgub nii tõlkija ülevaatest kui ka luuletustest enestest.

G. Suits kirjutab oma ülevaates lk. 20 järgmist: „Hollandi kirjanduslik uuendusliikumine läinud sajandi 80-ndail aastail sattus kokku ja pörkas vastamisi kaasaegsete utilitarist-

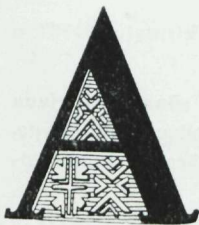
likkude nähtuste reaga. Aga „Hollandit suurendada kirjanduse kaudu“, viljelda „tundmusi ja fantaasiaid samas laadis nagu välismaalased“, eelistades niisugust, „mida välismaalased ei või omada kunstiloomingu arenguseaduste järgi eri maades“, seda sooviti.“

Kas see ei ole hollandlastele sama programm, mis meie noor-eestlasile 25 aastat hiljem: olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks! Kunstilise loomingu suhtes ainult detailsem ja selgem. Sellest pääle näitab hollandi väikerahva lühirika sama arenguteed, mida mõõda on sammunud eestigi luule. Näeme ilukummardust, fantaasia harrastust, müüdiloomise tahet, individualismi paisu, l'art pour l'art lippu, sotsiaal-estilist pöörangut, realismi sissemurdu luulesse jne. Aga näeme ka hulga teekaaslaste keskel suuri luuletajaid, kes endisse mahutavad mitmekesisid võimeid.

Tõusva huviga loeme seepärast Willem Kloosi, Frederik van Eedeni, Herman Goateri, Albert Verwey, P. C. Boutensi, H. Roland-Holsti, J. I. de Haani ja teiste töid, kelle loomingu G Suits on vahendanud eesti keele.

Eesti luulemaa on rikastunud kaunite õitega tänu G. Suitsu eriharrastusile ja ta meistrisulele.

Henrik Visnapuu

August Mälk: Avatud värav

LUGU MINEVIKUST. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus, 1937.
142 lk. Hind 1.90

utor ei nimeta oma teost ei romaaniks ega novellik, vaid lihtsalt looks minevikust. See näitab vähenõudlikkust ja see on käesoleval juhul enam kui kohal. Mälk jutustab siin juhtumust vanast hallist orjajast, kus eesti mees ja naine olid sakslasest mõisniku pärisorjad, mõisniku omad, kes käesoleval juhul on kujutatud eriti toorena. Loo peategelaseks on mõisa aidamees Toomas, kes salakesi on hakanud hauduma mõtet põgeneda raskest orjapõlvest ja halastamata mõisniku toore vägivalla alt. Mõte saabki teoks ja selle peapõhjuseks ei ole niivõrd Tooma isiklikud kannat

tused kui see, et Tooma noor ja ilus tütar on hädaohus. Jooma- ja lihahimuline mõisnik on visanud talle silma ja ähvardab ta hukutada. Toomas siis ühel ööl kolib salaja kogu oma pere ja hinnalisema varaga mõisa uisule, võttes kaasa ka tütre peigmehe ning nende ees on avatud värav, suur ja lai Läänemeri. Toomas kasvateb põgeneda Rootsimaa, kus kuuldavasti on vabadus. Kuid loodus seab ette takistused, merel algab torm, lõhub purje ja kannab uisu merhädalistega kaugele Läti või Leedu randa. Tooma naine, kes on haigestunud juba merel, sureb võõral rannal ja maetakse seal. Hea saa-

tus ei oota aga teisi. Nad võetakse kinni ja nendest teatatakse kodumõisa, kust saadetakse mehed järele neid tagasi tooma. Tooma tütar oma peigmehega pääsevad põgenema ja nad kaovad siitpeale jutustuse käigust jäljetult. Toomas aga ühes oma väikese alaealise poja Härniga tuuakse kodumõisa tagasi, kus teda muidugi on ootamas raske karistus nii põgenemise kui ka mõisa tammise uisu varguse eest. Parajasti aga kui vihast hull mõisnik on tormamas Tooma kallale, sirgub selles viimast korda mees ja tõstab oma seotud käed isanda vastu, tõugates selle vastu seinale. Parun saab südamerabanduse ja sureb ning Toomas pääseb vallale. Kuid kaua ei ela temagi enam, vaid sureb juba varsti oma silmad igavesele unele.

Nõnda on lühidalt selle loo sisu. Ning peab kordama jälle vana tõde „et Mälk oskab jutustada ja oskab leida selleks ka kõitvat ainet. „Avatud värav“ on keskelt läbi kõigiti hea jutustus ning julgesti võib väita, et see on parem kui ta läinud aastal ilmunud romaan „Läänemere isandad“. Seda seepärast, et aine näib olevat rohkem läbituntud ja on autorile lähedam. Mälk on enamasti ikka just seal hea, kus ta kirjutab asjadest, mis talle lähedased, läheb ta aga fantaasiavalda, kus on tarvis suuremat intelligentsi ja sissetundmist, jääb ta paraku kuivale. Siin aga ta ei jää kaugelki kuivale, vaid viib oma asja korralikult lõpule. Jah, ainult korralikult, sest hoolimata kõigest ei tõuse Mälk ses teoses omegi mitte oma rannajuttude

tasemele, vaid jääb hulk maad allapoole. Ja seda seepärast, et puudub siin see seal nõnda hinnatav lihtsus, puudub see eluline tõelisus, puudub see nagu isenesest voolav jutustusvoog, mis ta rannajuttude tõstatab meie kirjanduse paremiku hulka. Sest kuigi mitte sel määral nagu „Läänemere isandad“, Mälk on siin siiski teatud määral pidanud kasutama intellekti abi, mis aga ei ole lubanud teda tõusta uuesti kord saavutatud kõrgusele. Lugu on jäänud seepärast palju hõredakoelisemaks, paiguti on lehekülgede kaupa täiesti surnud, igavat ja mitte-ridagiütlevaid dialooge, kus autor tammub aega ja jutuhoogu viitvalt paigal. See annab mulje teose koormamisest liigsõnalisusega, aga ka sellest, et on tahetud lugu lõpuni viia, hoolimata selle kunstilisest mõjuvusest. Minu arvates on selle loo üleschitamisest tehtud juba algusest peale viga, mis hilisemal ümbertõotamisel oluiks võimalik kõrvaldada. Ja see on, et autor on annud kogu loo teise inimese jutustusena võidupäha meeolus, kuid on asunud seda jutustama omalt poolt. Ütluse, usutavuse ja tervikluse mõttes aga kogu lugu tulnukski anda vana pere-mehe jutustusena, minemata niivõrd kirjeldavaisse detailidesse nagu nüüd. Selle tõttu on tulnud teosesse saatuslik dissonants, mis laseb näha, nagu oleks sissejuhatus kunstlikult ja tahtlikult teatud sihiga külge pandud. Näpuga näitamine ei mõju aga hästi, eriti siis, kui tahetakse teha kirjandust. Isegi lihtne sissejuhatuse mahatõmbamine parandanuks asja.

Albert Kivikas

Hendrik Adamson: Linnulaul

Kogu luuletusi, 67 lk., Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, 1937. a.

õtame selle kenapealkirjalise ja -kaanelise vihu läbi selles järjekorras, nagu need värsid on trükitud.

Kohe avaluuletuse esimesest nelireakust hakkab silma pisikese meelega:

„kerkis kera maast suline,
helid helmina heitis“

Järgmisest luuletusest talletad hüvaütli juba igast nelireakust. Ja läbi lugenud need loodusluuletused, tuled veendumusele:

Loodusest, sellest paljuvaadeldust ja lõpma-ta-palju-kirjeldatust leiab luuletaja Adamson ikka veel värskeid lõike ja laiike, uusi pilte ja keni paiku. Ta esineb siin sõnasepana, kes

osava ja silmaterasust reetva sõna käsitlejana nimetab asju ja nähtusi nimedega tabavatega, lihtsatena nagu leib või algupäraselt humoristlikega.

Olgu pisut tsiteeritud:

„maa nagu kullasuitsust kõllan,
puu kõiguv — öla kinni ölan —
kui purjun päale suvist pulma.“
„Kuu oma võivitsiku
pani paksema puu taha,
ise hääle meelel itsitas,
laiali venitas suunaha.“

Humorikihk viib luuletaja vahel ka pisut teelt kõrvale, põhjustades äkki hardameelolulisse luuletusse pildi, kus näit. tormi võr-

reldakse „pika pudeliga“. Veel enam juhtub ebakohasusi autori vahel nagu omapead tegutseva võrdlustuhinaga, mistõttu on sattunud värsidesse selliseid võrdlusi nagu: „Eha — — tundub tomatikastena“, kuu nagu „piljardi-kuul“, ja:

„Nagu kallist kalamarja
öö astjasse üha kes ajas?“

või „maailm surnd mustikasupisse“, või „maa oli friisi-kiriven, agu angleri-punane“.

Kuid selliste nagu hulkuma kukkunud ridade kõrval leiad jälle samas sellises külanaturalistlikus värskuses loodud pildistiku või järgmisel leheküljel meeoluka ja stiilis läbiviidud luuletuse, näit. „Valve“, et katsud unustada häired ja andud selles rohkearvukas looduslaulude tsükliks nautima pilte nagu:

„Süda kergelt kiskus kurvaks:
rähn sääl tühja-tähja toksis,
unistus kus muutund siiraks.“

Mainitud tsükliks tõmbab endale tähelepanu groteskne luuletus „Varasügisene“, kus küll võrdlused julged, kuid üldpilt hoogus ja kogumõju õnnestunud.

Üksikuna on sellesse osakonda paigutatud nukker, pessimistliku alatooniga, aga kõiksusse suunduva lõpuga lühiluuletus „Õhtune“, mille keskel read:

„Seljataga aeg sisutu
Edasiminekuks isutu...“

Jätame puudutamata mõningad konstrueeritud luuletused, millede osaliseks põhjustajaks paistab olnud paiguti liigne alliteratsiooni taotlus; siirdume õnnestunud lühiballaadi „Eleegia“ ja pisut literatuurse, aga hea lõpuga „Tulihänna“ kaudu rea rahvaluule laadi kalduvate ballaadide juure. Õnnestunumaiks on siin osutunud „Killevere-Kullevere“ oma kompositsioonilise tervikluse ja sirgejoonelisusega, siis traagilise lõpuga ja Vabadussõja aega kulgev „Kate velle lugu“ ja lõpuks traagiline ja vormilt teistest nõudlikum lugu õnnetust lapsega tüdrukust „Suursõsar ja väikeveli“ ja „Legend“.

Ilus mänglev-kelmikas ja vormilt kvalifitseeritud on „Peibutei“.

Jube ja kolmekrossiooperi-meeleoluline on lühiballaad „Mõrvat madrus“, jällegi vormilt pretiissem ja surutum.

Jõuame vihku lõpetava tunnetusluuletuste ja isiklike pihtimuste juure.

Siin kõldavad tähelepanu ja põhjustavad kaasatundmist jälle need raskemeelsemad ja pessimistlikud värsid nagu lk. 55, mis pealkirjata ja kus laulik kurdab:

„Vaat Vanadus vajutab vastu rinda
ja Tõbi su tolmu tõukab.“

Ehk kahetsuslaul murdeline, imelihtne lühirealine „Kahetsus“:

„Olli tuba täis tutvit
ja aiga ää jutt viit;
nüüd ütsinde üsnä...
Kik kadonu kos na?“

Selliseid ja kaugemalt raskemaid lühilauseid võib endast välja tõugata vaid tundeist tulvil ja kogemusist tark hing.

Selles tsükliks on autor ütelnud ka oma targema-sügavama sõna, nimelt luuletuses „Taotlusi-kaotusi“:

„Kõrge on vahest kaotus,
et võitki ta juurde ei küündi.“

Lugenud õnnestunumate värside hulgas morni ajalaulu „Sonett“, jõuame lõppluuletuste juure, mis raskemeelsuse ometi lõpetab lootsliku mõttega:

„Tänapäev taandub ja mina temaga,
ent päike ajaga kestab,

Ehk on üks sõna või siilp selles*)
minustki,

kas kaugeim või väikseim vihje,
siis oli ometi kasu ka minust siin,
ega pole mu elu läind tühja.“

Looduslaulude lihtsuses ja plastilisuses ja isikuluule siiras raskemeelsuses on varemgi olnud H. Adamsoni omapära ja mõjuvus.

*) Järelejäävas muistendis.

Artur Adson

Kirjanduslikke uudiseid Lätist

Juba juulikuus ilmus kirjastuse „Zemnieka Domas“ väljaandel vanameister V. Pludoni luuletuskogu „Päikesele vastu“ (Pretim saulei). Samal ajal lõpetas J. Miesniek romaani „Konstantse“, kus kujutatakse maaelu sõja ja rahu ajal. Teos ilmub jõuluks. Miesniekil on käsikirjas valmis ka näidend „Teel“ (Cela). K. Kraujin annab välja noorsoojutud „Roheline õu“ (Zalais pagalms) ja K. Student oma teise luuletuskogu „Punane pihlakas“ (Sarkana sermukša). A. Gulbise kirjastusel ilmuvad K. Skalbe 4 aasta jooksul kirjutatud muinasjutud ning J. Rose kirjastus annab välja A. Austrini kogutud teoste viimase köite ja K. Skalbe kogutud teoste uue väljaande 1. raamatu. Kogutud teoseist ilmuvad tänava veel R. Blaumani tööd uues trükkis ja redaktsioonis „Valters un Rapa“ kirjastusel. Sama kirjastus kirjastab ka Birsniek-Upiti kogutud teosed, milledest ilmub 7. köide. Aspasiija kirjutuse „Minu elu ja teosed“ 3. raamat ilmub A. Gulbise kirjastusel. Reisikirjeldusist sel sügisel ilmus prof. F. Balodi raamat „Egiptus“ Muinsuskaitse Valitsuse kirjastusel ja E. Salite „Päikese-maa Egiptus“ (Sauls zeme Egipte). Mõlemad autorid viibisid sääl pikemal reisil. E. Salite luuletused „Metsa õied“ (Sila ziedi) ilmuvad 4. väljaandes.

A. Grini uusim teos on näidend „Sengale ärkamine“, mis lavastati ülemaalisel lõikuspeol Jelgavas ja ilmus „Valters un Rapa“ kirjastusel. Sama kirjastus annab välja ka A. Grini ajaloolise romaani „Kihlatud“ (Saderinatie). Teiselt ajalooliste ainete käsitlejalt Aida Niedralt ilmus romaan muistsest Latviast ja Asanda jõe kaldal asuvast Vindedse linnast. V. Egltil on valmis luuletuskogu, mis on 15 trükipoognat paks ja E. Virsal suur hulk värse, milliseid ta avaldab kuukirjas „Sejejs“. J. Veselis, läinud suvel maal isatalus elades, on kirjutanud romaani

„Terasest hing“, mis ilmub trükkist jõuluks. A. Sprudži jutustuste kogu „Daugava tuuled“ ilmub kirjastuse „Zemnieka Domas“ väljaandel.

J. Sart — paremaid kirjanikke noorte keskest — on esitanud Rahvusteatrile oma äsja valminud näidendi „Linnupiim“ (Putnu piens). Hiljuti ilmub ka tema uus romaan „Põllud kahisevad“ (Druvas san). V. Egltil on valmis kirjandusajalooline draama „Eduard Veidenbaum“. K. Jekabson on jõudnud lõpule kolme romaani — „Pianiino“, „Õed“ ja „Kasupoeg“ — kirjutamisega, M. Aron kirjutab aga mälestusi oma 80-ne a. sünnipäevaks. Noorelt Latgale kirjanikult A. Antsanilt ilmub raamat „Järvedemaa poiste jutud“. Brigadere 3000-latilise auhinna laureaat J. Meden korraldab väljaandmiseks oma luuletusi: ilmub kaks raamatut — „Vallutajad“ (Iekarotajo) ja „Muistsed kirjad“ (Teiksmu raksti). Esimene sisaldab eepilist luulet Alexander Suure võitudest kuni Latvia vabadsõjani, teine aga lüürikat. E. Vulfi kogutud teosed ilmuvad 8 köites. Esimene raamat ilmus oktoobrikuus. A. Gulbise kirjastusel ilmub jõuluks E. Sterste romaan, kus kuulus läti naiskirjanik kujutab oma isa, kirjanik A. Sterste tegevust rahvuslikul ärkamisajal

V. Sonbergi uuemat näidendit „Jelgava lossi ehitaja“ lavastab praegu Daile teater. J. Rainise viimased luuletused on välja antud raamatus „Oru õisi“. M. Sivertil on valmis ajalooline draama „Shakespeare“, mille lavastab Daile teater. V. Latsise näidend „Tullitorn saarel“ ilmub tänava „Valters un Rapa“ kirjastusel, kuid V. Latsise romaani „Vanade meremeeste kesa“ kirjastab A. Gulbis. E. Adamson lõpetas tragikomöödia „Savi Ants“, mille arvatavasti lavastab Rahvusteater. Septembrikuus ilmus J. Groti näidend „Kuldne võti“, mille suure eduga lavastas läinud aastal Daile teater.

A. Jeruma

VARAMU NR. 1 • SISUKORD

J. Aavik: Visioonid. Klaveripala	1
H. Visnapuu. Sünnisõnad. Luuletus	5
A. Mäik: Tulepõletaja. Novell	6
J. Sütiste: Meri ja mets. Poeem	22
P. Kuustre: Aala ja Jussu. Novell	34
H. Visnapuu: Vilbus. Luuletus	52
H. Visnapuu: Karl Eduard Sööt	55
T. Falu: Pääsukesed. Luuletus	56
P. Ambur: K. E. Söödi luule piirjooni	57
H. Ibsen: Peer Gynti luiskelugu	74
P. Kogerman: Meie Loodusvarade Instituudi ülesandeid . .	78
A. Adson: Draamakultuurist meie tänapäeva teatris. Artikkel.	81
A. Antson: Üheksa epigrammi	88
J. Aavik: Helikunsti fassaadist. Artikkel	90
O. Loorits: Leedu elu südames. Artikkel	93
R. Paris: Hando Mugasto. Artikkel	98
Ed. Visnapuu: Vajadusi muusikaelu korraldamiseks. Artikkel.	102
André Maurois: Mõned kirjanduslikud sündmused. Artikkel.	105
Ed. Oie: Lääne-Euroopa kunsti tänapäev. Artikkel	108
O. Vares: Liitriigid ja Eesti iseseisvus	112

„VARAMU“ RINGVAADE: Juhan Vasar, Leo Soonberg, Karin
Luts, Mall Jürma, Henrik Visnapuu, Albert Kivikas, Artur
Adson, A. Jeruma 118—134

Järgmiseks numbriks on reserveeritud: Prof. J. Uluots (artikkel),
O. Loorits (artikkel), dr. H. Sepp (artikkel), A. Gailit (novell),
A. Kivikas (novell), R. Sirge (artikkel), Erni Hiir (luule), K. Ru-
mor-Ast (reisikirjeldus), A. Vaga (artikkel).

Õ i e n d u s: lk. 89 voila asemel lugeda voilä.

SUPREMA RAADIO — Teie parim sõber

Tallinna Manufaktuur & Kaubanduse A.-S. RAADIO-LADU
Raekoja plats, Teenri tän. 1, telef. 426-56, postkast 231

Põllumeeste Keskpank

TALLINN, VABADUSE PUIEST. 1. TELEFONID: 444-36, 444-38, 471-73

VÕTAB RAHA HOIULE, makstes hoisummade pealt ajakohast kõrgemat protsenti.

ANNAB LAENUSID obligatsioonide, väärtpaberi, kulla ja muul kindlustusel ning käemeeste vastutusel.

MÜÜB — OSTAB välisvaluutat.

TOIMETAB SISSENÕUDMIST vekslite ja dokumentide järgi.

SAADAB RAHA teistesse linnadesse ja rahvarikkamatesse kohtadesse.

TOIMETAB KÕIKI PANGATALITUSI.

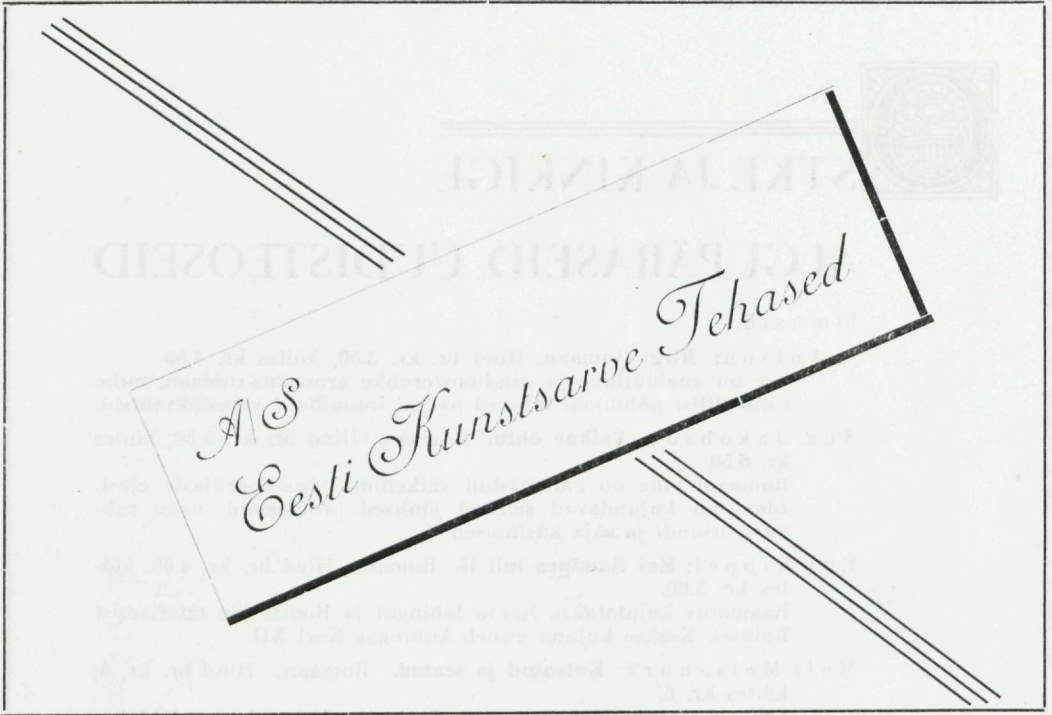

STKE JA KINKIGE

ALGUPÄRASEID UUDISTEOSEID

Ilmusid:

- A. Antson: **Kirg**: Romaan. Hind br. kr. 3.50, köites kr. 4.50
See on analüütiline ja sündmusterohke armastus-romaan, mille romantilist põhitooni läbivad paljud iroonilised konsenkventsid.
- Aug. Jakobson: **Vaikne õhtu**. Romaan. Hind br. kr. 5.50, köites kr. 6.50.
Romaani aine on ammutatud väikelinna tõusikharitlaste elust. Ideestiku kujundavad sellised jõulised probleemid nagu rahvuse, usundi ja sõja küsimused.
- Enn Kippel: **Kui Raudpea tuli II**. Romaan. Hind br. kr. 4.60, köites kr. 5.60.
Raamatus kujutatakse Narva lahingut ja Rootsi väe talvitamist Laiusel. Keske kujuna esineb kuningas Karl XII.
- Mait Metsanurk: **Kutsutud ja seatud**. Romaan. Hind br. kr. 5, köites kr. 6.
Selle romaani aineks on usu- ja kirikuelu, mida vaadeldakse läbi kriitiliste prillide. Sellise põhjalikkusega ja sügava analüüsi-ga pole meie kirjanduses kunagi sellele ainekule lähenetud.
- Rich. Roht: **Ummiktänav**. Romaan. Hind br. kr. 4.50, köites kr. 5.50.
„Ummiktänavas“ viib meid autor kuskile väikelinna, jälgides noore, vaimsete huvidega äriteenija elu. Raamat on põnev, haarav ja kaasakiskuv oma uudsuse ja mitmekesidusega.
- Aug. Mälk: **Avatud värav**. Jutustus. Hind br. kr. 1.90, köites kr. 2.90.
Teose peategelaseks on mõisa aidamees, kelle turi ei kannata saksa peksu ja kes põgeneb koos perega üle mere paremaid eluvõimalusi otsima. Teos on kirjutatud Mälgule omase ainelähedusega.
- Aug. Mälk: **Taeva palge all**. Romaan. Hind br. kr. 4.50, köites paremal paberil kr. 5.50.
Aineks on rannarahva igapäevase elu taustal toimuvad heitlused ja elamused, millest laia kaarena lõikab läbi uudisala — hülgeküttide elu ja kütimisega seoses olevad ohud.
- Hoiarõnk: **Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy**. Reisi-kirjeldused. Hind br. kr. 3.50, köites kr. 4.50.
See raamat sisaldab kogunud ja elutarga inimese ning suure sõnakunstniku tähelepanekuid ja muljeid tema pikalt rännakult läbi elu ja maailma.

RESERVEERITUD

ILMUMAS

illustreeritud

SUUR PIIBEL

täielikul kujul, sisaldab kõik piibliosad — ka apokriiva raamatud

Saatesõna piiskop H. B. Rahamäelt

SUUR PIIBEL on rikkalikult varustatud kuulsa prantsuse piibli-illustreerija GUSTAVE DORE piiblipiltidega, arvult üle 200; peale selle 24 kaheksavärvilist pilditahvlit kõigi aegade suurimate maalikunstnike nagu RAFFAELI, REMBRANDTI, MICHELANGELO, jt. töödest. Ka eesti kunstnikkude J. Kõleri, T. Grenzsteini jt. tööd võetakse arvesse.

SUURE PIIBLI keeleliseks aluseks on senise piibli keel, mis kohandatakse tänapäeva õigekeelsusele. Suure Piibli keelelist järelevalvet teostab lektor J. V. VESKI, eriküsimustes töötavad kaasa praost H. PÖLD ja mag. theol. U. MAASING.

SUUR PIIBEL ilmub 14 vihuses, suures kaustas (28×35 sm). Esimene vihik ilmub 1938. a. alguses, väljaandmine viiakse lõpule samal aastal, seega jõuab Suur Piibel iga perekonna lauale eestikeelse piibli 200-aastaseks juubeliks 1939. a.

SUUR PIIBEL MAKSAB ETTETELLIJALE:

17 krooni kohemaksetavas rahas.

21 krooni järelemaksuga, tasudes tellimise andmisel Kr. 3.—, hiljemini vihkude nr. 2—13 ilmumisel à kr. 1.50, esimene ja viimane vihik tasuta.

Pärast ilmumist maksab Suur Piibel Kr. 24.—.

Vastava tasu eest on tellijail võimalik Suurt Piiblit kõita kaunisse originaalkõitesse — kalinguri, nahka, arhailisse puukaantega ning vasklukkudega jne. kõitesse.

VÄIKE ENTSÜKLOPEEDIA

sisaldab artikleid kogu inimkonna teaduse, kirjanduse, kunsti, tehnika ja mitmesuguseilt muilt vaimse ja ainelise kultuuri aladelt. Ta on käsiraamatuks, millest igaüks hõlpsasti leiab täpseid ning selgeid andmeid iga olulise nähtuse ja küsimuse kohta.

„Väike Entsüklopeedia“ redaktsiooni-toimkonda kuuluvad: R. Kleis (peatoimetaja), H. Pürkop, H. Riikoja ja J. V. Veski.

„Väike Entsüklopeedia“ ilmub 9 vihuses mis moodustavad 1600-veerulise kõite; iga veerus on 71 rida teksti. Esimene vihik ilmub jõuludeks. Teose väljaandmine viiakse lõpule 1938. a.

„Väike Entsüklopeedia“ maksab ette tellijale: kohemaksetavas rahas brošeeritud 9 krooni, poolnahkkõites 12 kr., nahkkõites 13 kr. Järelemaksuga broš. 12 kr. 8 osas à kr. 1.50 (tellimiste andmisel kr. 1.50, hiljemini iga vihu ilmumisel à kr. 1.50, viimane vihik tasuta).

VOLDEMAR VAGA

ÜLDINE KUNSTIAJALUGU

ilmub 10 vihuses u. 800 lk. ulatuses, milles 150 ühevärvilist ja 24 mittevärvilist eraldi pilditahvlit kriitpaberil ning üle 1000 pildi tekstis. Tekst ja pilditahvlid kokku moodustavad u. 1000-leheküljelise luksusliku kõite, suurus formaadis (18×25 sm). Teos trükitakse kreemikal chamois-paberil.

Ettetellimishinnad kuni 3. vihu ilmumiseni:

16 krooni kohemaksetavas rahas;

20 krooni järelemaksuga 10 osas à 2 krooni (tellimiste andmisel 2 kr., hiljemini iga vihu ilmudes à 2 krooni, viimane vihik tasuta).

Teose hinnaks pärast ilmumist on 28 krooni.

Kalingurkõide (seljatrükk ehtsa kullaga) on teoselt kr. 2.50 ja prantsuse kõide (eriline laia seljaga poolnahkkõide) kr. 3.80 kallim.

Teose väljaandmine viiakse lõpule 1938. a.

K-Ü. „LOODUS“, TARTU

Postkast 66

• Posti jooksev arve 2055

Autorikaitse Ühing

laenutab rikkalikus valikus NÄIDEN-
DEID • Omakirjastusel ilmunud hulk
LAULE sega-, mees- ja lastekoorile.

Tallinn, Pärnu maantee 28 • Telefon 456-43 • Posti jooksev arve 152.

A/S FRANZ KRULL

ASUT. 1865. A.

MASINAEHITUSE VABRIK JA VALUKUUR

VALMISTAB PARIMAS HEADUSES:

töstetoole (lifte), keskkütte katlaid,
keskkütte radiaatoreid, kõiksugu
masinaid ja põllutööriistu, temper-valu

Tallinn, Kopli tän. 68

Oma keskjaama telefonid:

415-35 ja 445-68

Tartu osakond:

Narva mnt. 19, telef. 17

NÕUDKE KALKULATSIOONE

NARVA KALEVI MANUFAKTUUR

ASUT. 1845.

MEIE PÕHIMÕTE ON VALMISTADA
AINULT MOODSEID, VASTUPIDAVAD JA
VÕIMALIKULT ODAVATE HINDADEGA
ÜLIKONNA- JA PALITURIIDEID

IGA KANGAS KANNAB VABRIKU MÄRKI, MIDA OSTMISEL TÄHELE PANNA!

A/S Kopli Kinnisvarad

Autorikaitse Ühing

laenutab rikkalikus valikus NÄIDEN-
DEID • Omakirjastusel ilmunud hulk
LAULE sega-, mees- ja lastekoorile.

Tallinn, Pärnu maantee 28 • Telefon 456-43 • Posti jooksev arve 152.

A/S FRANZ KRULL

ASUT. 1865. A.

MASINAEHITUSE VABRIK JA VALUKUUR

VALMISTAB PARIMAS HEADUSES:

tõstetoole (lifte), keskkütte katlaid,
keskkütte radiaatoreid, kõiksugu
masinaid ja põllutööriistu, temper-valu

Tallinn, Kopli tän. 68

Oma keskjaama telefonid:

415-35 ja 445-68

Tartu osakond:

Narva mnt. 19, telef. 17

NÕUDKE KALKULATSIOONE

NARVA KALEVI MANUFAKTUUR

ASUT. 1845.

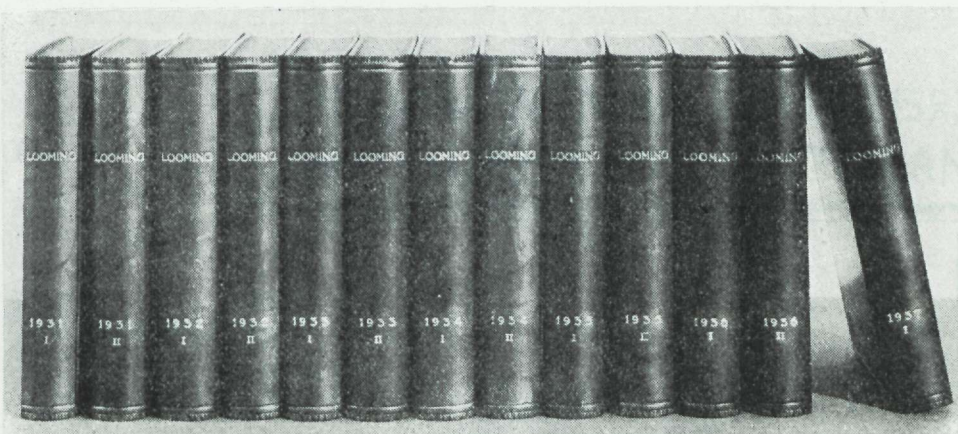
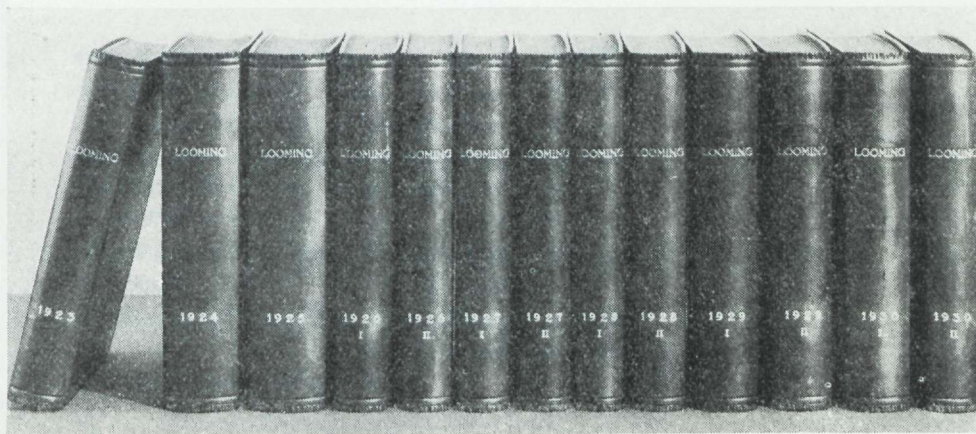
MEIE PÕHIMÕTE ON VALMISTADA
AINULT MOODSEID, VASTUPIDAVAJD JA
VÕIMALIKULT ODAVATE HINDADEGA
ÜLIKONNA- JA PALITURIIDEID

IGA KANGAS KANNAB VABRIKU MÄRKI, MIDA OSTMISEL TÄHELE PANNA!

A/S Kopli Kinnisvarad

LOOMING

Eesti Kirjanikkude Liidu ajakiri (asutatud 1923. aastal) on olnud vabamõtteliseks parlamendiks kõigile meie kirjanduslikele ja kultuurilistele suundadele ja jääb selleks ka tulevikus.

Aastakäigud 1923–1937, ca 16.000 lk. Hind kr. 150.–

Loomingut ilmub 10 numbrit aastas, iga number ca. 120 lk. Tellimishind aastas 9 kr., pooles aastas 5 kr. Välismaile aastas 11¹/₂ kr. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused raamatukaupl., esindajad ja

„LOOMINGU“ TALITUS TARTUS,
AIA TAN. 19. POSTI JOOKSEV ARVE 22–43.

A.-S. Eesti Metsatööstus

müüb: metsast mitmesuguseid metsamaterjale riigi- ning omavalitsusasutustele, koolidele, heategevatele asutustele, kohalikele elanikkudele ja teistele tarvitajatele oma tarbeks, milleks palutakse kohtade peal pöörduda kohaliku metsametkonna poole. Küttepuude väikemüügiks on aktsiaseltsil oma laod: Tallinnas, Tartus, Valgas, Viljandis, Võrus, Petseris, Tapal, ja Jõhvis. Lauamaterjale müüakse oma lauatehastest Tallinnas ja Tartus.

A.-S. EESTI METSATÖÖSTUS.

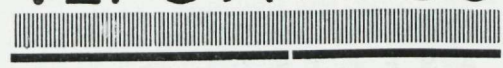
KREENHOLMI PUUVILLASAADUSTE MANUFAKTUURI OSAÜHISUS

Asutatud 1857. a.
Vabrikud Kreenholmis
Narva lähedal.
Juhatus: Tallinnas,
Pikk 68, Telef. 426-62

Müügikoht:
Kaubandus-Tööstus Aktsiaselts „KRENBALT“, Tallinn,
Suur-Karja 13. Tel. 425-14 • Müük ainult suurel arvul

Alida **TEIE NÕUATE**
raadiolt,

SEDA PAKUB TEILE
VEFON MD 38

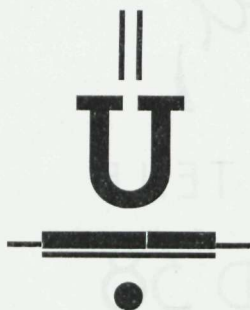

Hind Kr. 285.-

VEF Eesti osakond
Tallinn, Pikk t. 25.

Elkõige
"UUS EESTI"
PÄEVAUUDISEID

A K T S I A S E L T S

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, • KÖNETRAAT 442-04

VALMISTAB MAITSEKALT JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

•
ROTATSIOONITRÜKK, NOODITRÜKK

RAAMATUKÖITMINE

2-

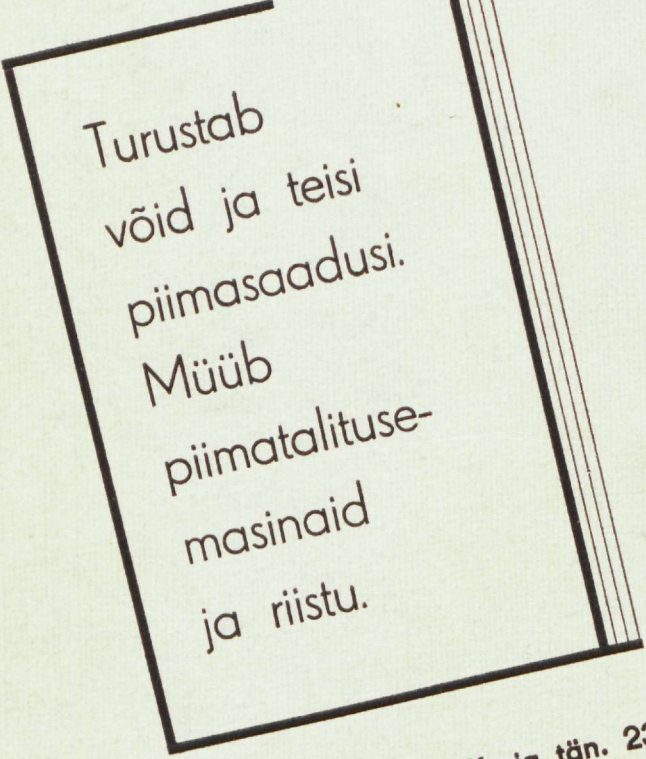
1942381

MS Eesti Turbatööstused

P.K. Võieksport

Turustab
võid ja teisi
piimasaadusi.
Müüb
piimatalituse-
masinaid
ja riistu.

P.K. „Võieksport“ Tallinn, Suur-Karja tän. 23.